

Ενημερωτικό Δελτίο
της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως

Εκδότης: Ένωση Φίλων Ακροπόλεως
Επιμέλεια έκδοσης:
Φανή Μαλλούκου-Τσιφάνο
Άννα Μαλκούρη

Καλλιτεχνική επιμέλεια:
Όλγα Σημαιοφορίδου

© ΕΝΩΣΗ ΦΙΛΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ
Μακρυγιάννη 2-4, 117 42 Αθήνα
Τηλ.: 210 9240011
E-mail: acropolisfriends@gmail.com
www. acropolisfriends.gr

ISSN: 1106-6628

Φωτογραφία εξωφύλλου:
Το Μουσείο της Ανασκαφής του Μουσείου
Ακρόπολης
Φωτ. Studio Panoulis

*Ειδικό αφιέρωμα
Τα νέα Μουσεία*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μουσείο Ακρόπολης: Η τριετία 2021-2024 (σελ. 1)

Νικόλαος Χρ. Σταμπολίδης, Γενικός Διευθυντής Μουσείου Ακρόπολης

Στη γειτονιά του Ριζόκαστρου. Το Μουσείο Κανελλοπούλου ανάμεσα στο χθες και στο σήμερα (σελ. 7)

Νίκος Παπαδημητρίου, Διευθυντής Μουσείου Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου

Το Εθνικό Μουσείο Εναλίων Αρχαιοτήτων στον Πειραιά (σελ. 17)

Ελένη Σπ. Μπάνου, Επίτιμη Έφορος Εναλίων Αρχαιοτήτων

Από την ανασκαφή του Μετρό σε δύο νέα μουσεία της Θεσσαλονίκης (σελ. 25)

Ελισάβετ Τσιγαρίδα, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Πέλλας και Αναπληρώτρια Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Η δραστηριότητα των «Φίλων» (σελ. 36)

Νέα της ΕΦΑ (σελ. 44)

Οι «Φίλοι» που έφυγαν

Γεώργιος Κριμπάς (σελ. 45)

Θεοδώρα (Ντόρα) Παπαφλέσσα (σελ. 45)

Βασίλης Μπίλης (σελ. 46)

Μαρία Χωραφά (σελ. 47)

Ειρήνη (Ρένα) Φατοσέα (σελ. 47)

ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ: Η ΤΡΙΕΤΙΑ 2021-2024

Νικόλαος Χρ. Σταμπολίδης
Γενικός Διευθυντής Μουσείου Ακρόπολης

A. Η δραστηριότητα των Επανεκθέσεων και των περιοδικών εκθέσεων

I. Επανεκθέσεις

Με την πάροδο δωδεκαετίας από τα εγκαίνια του Μουσείου (Ιούνιος 2009) και την απόκτηση πολλαπλής εμπειρίας, η οποία προέκυπτε από τους χώρους της μόνιμης Έκθεσης του 1ου ορόφου, δημιουργήθηκε η ανάγκη επανέκθεσης ορισμένων τμημάτων της. Αναδιαρθρώθηκε όλο το τμήμα της αίθουσας των αρχαϊκών γλυπτών, δημιουργώντας ενότητες σχήματος Π σε όλο το μήκος της νότιας πλευράς, ως εξής: Στην πρώτη από τις πειόσχημες αυτές ενότητες, δύο σφίγγες ανατολικά και δυτικά ορίζουν ένα νοητό χώρο, του ιερού της Ακρόπολης, ενώ στο μέσον το άγαλμα του Μοσχοφόρου υποδέχεται μετωπικά τους επισκέπτες. Ανατολικά, νότια και δυτικά τοποθετήθηκαν όλα τα μικρά αρχαϊκά αετώματα καθώς και πρώιμα αρχαϊκά γλυπτά.

Στη συνέχεια αναπτύχθηκαν οι τρεις επόμενες ενότητες κατά τον ίδιο Π-σχηματισμό: α) οι γυναικείες μορφές (Κόρες και θεότητες), β) οι ανδρικές μορφές (Ιππείς, ενδεδυμένοι και γυμνοί Κούροι), καθώς επίσης εκτέθηκε για πρώτη φορά ο μοναδικός γυμνός Κούρος των μέσων περίπου του βου αι. π.Χ.) και, τέλος, γ) τα έργα που αναφέρονται σε επαγγέλματα και επαγγελματικές κυρίως δραστηριότητες.

Η αναδιάρθρωση του τμήματος των Περσικών Πολέμων και του Αυστηρού Ρυθμού (περ. 490-460 π.Χ.) θα ακολουθήσει σε ευθετότερο χρόνο καθώς επικεντρωθήκαμε στην ορθολογικότερη παρουσίαση του Ερεχθείου. Η μακέτα του αρχιτεκτονικού συμπλέγματος του Ερεχθείου μεταφέρθηκε από την παλαιά της θέση

στην στροφή απέναντι από τους ανελκυστήρες του 1ου ορόφου, δημιουργώντας, μαζί με τις οικοδομικές επιγραφές, μια εισαγωγική ενότητα για το μνημείο, καθιστώντας πιο εύληπτη την κατανόηση του Ερεχθείου. Ο επισκέπτης έχει τώρα προσλαμβάνουσες παραστάσεις του συνόλου, πριν δει τόσο τη ζωφόρο όσο και τις Καρυάτιδες. Τέλος, αλλαγές προγραμματίζονται και για την ενότητα του ναού της Αθηνάς Νίκης.

II. Περιοδικές Εκθέσεις

Το Μουσείο Ακρόπολης, με στόχο να φωτίσει σπουδαίους τόπους της ελληνικής περιφέρειας – μια πρωτοβουλία που ξεκίνησε ο αείμνηστος Προέδρος Δ. Παντερμαλής – οργάνωσε σειρά εκθέσεων για τα ιερά, ειδικότερα για το ιερό της Σαμοθράκης (2015-2016), για το ιερό της Δωδώνης (2016-2017) και για την Ελευσίνα (2018), ενώ φιλοξένησε ιδιαίτερες εκθέσεις όπως αυτήν με σημαντικά έργα για το αθέατο σύμπαν των συναισθημάτων στον αρχαίο κόσμο (2017), αλλά και εκθέσεις ειδικού ενδιαφέροντος με έργα κινεζικού πολιτισμού από την Απαγορευμένη Πόλη του

Πεκίνου (2019), με την ευκαιρία του Έτους Ελλάδας-Κίνας.

Μολονότι είναι γνωστό ότι το Μουσείο δεν φιλοξενεί ή δημιουργεί Εκθέσεις που αναφέρονται σε σύγχρονους δημιουργούς (εικαστικές, φωτογραφικές, κλπ.), υπήρξαν δύο μεγάλες φιλοξενίες Εκθέσεων έπειτα από πρωτοβουλία σημαντικών θεσμών (Υπουργεία, Μουσεία [Εθνικό Ιστορικό Μουσείο], κ.λπ.:

1) Η Έκθεση «Ένδυμα Ψυχής» (2022) για να τιμηθούν οι επέτειοι των 200 χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση του 2021, καθώς και αυτή των 100 χρόνων από τη Μικρασιατική καταστροφή, κατόπιν συνεν-

Άποψη της νέας εκθεσιακής ενότητας «Αξιοματόνκοι και επαγγελματίες» στην Αίθουσα της Αρχαϊκής Ακρόπολης. Φωτ. Paris Tavitiian

νότητας με το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, λόγω έλλειψης χώρου στις εγκαταστάσεις του.

2) Η Έκθεση «Χαίρε Ξένη» (2024), φωτογραφική έκθεση για την προώθηση του τουρισμού που παρουσίαζε την αυθεντική εικόνα της Ελλάδας των δεκαετιών 1950-1970, του Robert McCabe, σε συνεργασία με το Υπουργείο Τουρισμού.

Μικρής διάρκειας φιλοξενίες από Πρεσβείες άλλων χωρών καθώς και από προγράμματα Εφορειών Αρχαιοτήτων για λόγους συντομίας δεν αναφέρονται εδώ. Από τις δημιουργίες Εκθέσεων του ίδιου του Μουσείου ξεχωρίζουν:

1) Η Έκθεση «ΝοΗΜΑΤΑ». Προσωποποιήσεις και Αλληγορίες από την Αρχαιότητα έως Σήμερα» (2023-2024). Πρόκειται για μια μεγαλειώδη Έκθεση, μια τετραλογία που συνδέει την Αρχαιότητα με το Βυζάντιο, την Αναγέννηση και τη Μοντέρνα Τέχνη, χωρισμένη σε 6 ενότητες: Χρόνος, Φύση, Θεότητες, Άνθρωπος, Θεσμοί, Αλληγορίες, με πρόλογο (Iconologia) και Επίλογο, που περιλάμβανε 164 έργα. Ουσιαστικά ένα παλίμψηστο υλικών (αγάλματα, ανάγλυφα, τοιχογραφίες, πίνακες ζωγραφικής, χειρόγραφα, βιβλία, κεραμικά, νομίσματα, αγγεία), από Μουσεία και Συλλογές της Ελλάδας, της Ιταλίας, του Βατικανού, της Ισπανίας, της Μ. Βρετανίας, της Αυστρίας, ανάμεσα στα οποία και έργα που δεν είχαν μετακινηθεί από τις χώρες τους. Η Έκθεση συνοδευόταν από 2 τόμους 500 σελίδων, στην ελληνική και αγγλική γλώσσα.

2) Η Έκθεση «Ο Παρθενώνας και ο Βύρωνας» (2024-2025) για να τιμηθεί η επέτειος των 200 χρόνων από τον θάνατο του λόρδου Βύρωνα. Η Έκθεση, που εξακολουθεί να παρουσιάζεται στο foyer του Μουσείου Ακρόπολης, ώστε να μπορούν να την απολαμβάνουν τα εκατομμύρια των επισκεπτών του Μουσείου, διαρθρώνεται σε 3 κύρια μέρη: i) Περιηγητές και μαρτυρίες για τον Παρθενώνα και την Ακρόπολη, ii) ο λόρδος Βύρωνας και η Ελλάδα και iii) ο Παρθενώνας, και αναφέρεται στη λεηλασία των γλυπτών του Παρθενώνα με όλα τα πρόσφατα επιχειρήματα για την επιστροφή και επανένωση των γλυπτών του παγκόσμιου αυτού μνημείου. Συνοδεύεται από κομψό κατάλογο και πλούσια εικονογράφηση στην ελληνική και αγγλική γλώσσα, καθώς και από βίντεο επιλεγμένων στιγμών του Παρθενώνα, καθώς επίσης από το αυθεντικό διαβατήριο/φιρμάνι του λόρδου Βύρωνα, το οποίο, σε σύγκριση και με άλλα έγγραφα και τεκμήρια, αποδεικνύει περίτρανα ότι δεν υπάρχει σουλτανικό φιρμάνι με το οποίο να δίδεται άδεια στον Έλγιν να αποκόψει και να αρπάξει τα γλυπτά, μέλη του σώματος του Παρθενώνα.

Άποψη της Έκθεσης «Χαίρε Ξένη». Φωτ. Studio Panoulis

και επανενώσεις των γλυπτών του Παρθενώνα

Τον Σεπτέμβριο του 2021, η Υπουργός Πολιτισμού, Λίνα Μενδώνη όρισε Επιτροπή για τη διεκδίκηση των γλυπτών του Παρθενώνα στην Unesco αποτελούμενη από τον Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Πολιτισμού, Γιώργο Διδασκάλου, την Βάσω Παπαγεωργίου του Υπουργείου Πολιτισμού, τη νομικό Άρτεμι Παπαθανασίου του Υπουργείου Εξωτερικών και εμένα. Και πραγματικά, στις 29 Σεπτεμβρίου 2021, η Επιτροπή συνομίλησε διαδικτυακά με την UNESCO, έχοντας ως

φόντο το εσωτερικό του Μουσείου Ακρόπολης για να βλέπουν οι συμμετέχουσες χώρες πού θα επέστρεφαν και θα επανενώνονταν τα γλυπτά, σε ευθεία απόσταση περ. 280 μέτρων από τον Παρθενώνα και με θέα την Ακρόπολη. Το επιχείρημα βασικό και ουσιαστικό για τον βιωματικό τρόπο θέασης του παγκόσμιου μνημείου, του Παρθενώνα, στην ολότητά του δεν θα μπορούσε να το βιώσει ο θεατής/επισκέπτης σε κανένα άλλο μουσείο του κόσμου. Οι συμμετέχουσες χώρες της Διάσκεψης της Unesco ενθουσιάστηκαν και, ενώ από τη Μελίνα Μερκούρη, το 1982/3, έως εκείνη τη στιγμή εξέδιδαν ανά διετία μόνο συστάσεις (recommendations), για πρώτη φορά στις 29 Σεπτεμβρίου 2021 η Unesco έλαβε την Απόφαση (Decision) ότι είναι «ορθό, δίκαιο, ηθικό και διακυβερνητικό» το θέμα της επιστροφής και επανένωσης των γλυπτών του Παρθενώνα στο Μουσείο Ακρόπολης στην Αθήνα.

Μετά την καθοριστική Απόφαση της Unesco, σε συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού προχωρήσαμε δυναμικά στην επιστροφή και επανένωση των γλυπτών με τη χρονολογική σειρά που ακολουθεί, έχοντας κρατήσει όλα τα σχετικά έγγραφα για τον ιστορικό του μέλλοντος.

Στις 3 Ιανουαρίου 2022 έγινε η επιστροφή δέκα θραυσμάτων από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στο

Μουσείο Ακρόπολης, καθώς δεν ήταν δυνατόν να ζητάμε από τα ξένα μουσεία τμήματα του Παρθενώνα να επανενωθούν στο Μουσείο Ακρόπολης και να μην έχουν επιστρέψει όσα τμήματα υπήρχαν από αιώνες στο Εθνικό Μουσείο ή το παλαιό Μουσείο Ακρόπολης. Από τα επιστραφέντα, άλλα τοποθετήθηκαν στα μέλη που εκτίθενταν ήδη και πλάι στα οποία ανήκαν, ενώ άλλα παραμένουν σε προθήκη ώστε να ενωθούν με αυτά που θα έρθουν κάποια στιγμή από το Βρετανικό Μουσείο.

Άποψη της Έκθεσης «NoHΜATA». Φωτ. Paris Tavitiian

Συγχρόνως προχωρήσαμε ήδη τις συζητήσεις μας με τον Assessore της Σικελίας Alberto Samona και την Διευθύντρια του Μουσείου Antonino Salinas του Παλέρμο, Caterina Greco. Το θραύσμα Fagan, το περίφημο δηλαδή θραύσμα της ανατολικής ζωφόρου του Παρθενώνα που έχει πάρει το όνομά του από τον Robert Fagan, τον τότε Βρετανό πρόξενο στη Σικελία, ήρθε στην Αθήνα αρχικά στις 10 Ιανουαρίου 2022, όχι ως δάνειο, αλλά ως deposit, ως κατάθεση, έναν όρο που συμφωνήσαμε με τους Σικελούς συναδέλφους καθώς ο όρος δάνειο δεν είναι αποδεκτός

από την Ελλάδα. Άλλωστε, δεν μπορείς να δανειστείς κάτι που σου ανήκει, όπως τα γλυπτά, τα οποία ανήκουν στο σώμα του Παρθενώνα.

Στις 2 Μαΐου 2022 γίνεται η επικύρωση της Απόφασης του Σεπτεμβρίου του 2021 στην UNESCO,

Άποψη της Έκθεσης «Ο Παρθενώνας και ο Βύρωνας». Φωτ. Paris Tavitiian

ενώ στις 17 Μαΐου 2022, η Απόφαση των Σικελικών Αρχών για την οριστική επιστροφή του θραύσματος Fagan, στο Μουσείο της Ακρόπολης. Στις 29 Μαΐου γίνεται η έκδοση της άδειας *nulla osta*, για να μπορέσει αυτό να εξαχθεί για πάντα από τη χώρα, και την 1η Ιουνίου, η οριστική επικύρωση εξαγωγής του θραύσματος από τις σικελικές αρχές στο Μουσείο της Ακρόπολης.

Στις 4 Ιουνίου 2022, γίνεται και η οριστική του επανένωση. Πρόκειται για την πρώτη επανένωση από Κράτος σε Κράτος (Ιταλία/Σικελία-Ελλάδα). Έτσι, όπου υπάρχει θέληση, υπάρχει τρόπος (και δρόμος), “where there is a will, there is a way”. Ήθελαν και το πραγματοποιήσαν. Επομένως, η πρόφαση ότι δεν μπορεί να αλλάξει ο Βρετανικός νόμος (Act) του 1963 δεν ισχύει.

Στις 16 Δεκεμβρίου 2022, ακολουθώντας το παράδειγμα των Σικελών, ανακοινώνεται η Απόφαση του Πάπα Φραγκίσκου να δωρίσει τα τρία θραύσματα από το Βατικανό στην Εκκλησία της Ελλάδος, και η Εκκλησία με τη σειρά της εγγράφως μας τα παραδίδει στο Μουσείο Ακρόπολης. Στις 10 Μαρτίου 2023 τα τρία θραύσματα από τα Μουσεία του Βατικανού φθάνουν στο Μουσείο Ακρόπολης και στις 24 Μαρτίου 2023 γίνεται η οριστική επανένωση των δύο θραυσμάτων στις μετόπες και τη ζωφόρο όπου ανήκουν. Δεν σας αναφέρω εδώ το άλογο, διότι έχω διαφορετική άποψη περί τίνος πρόκειται. Η Ιταλική

γη, με την οριστική επιστροφή και επανένωση για πάντα τόσο του θραύσματος Fagan από το Παλέρμο, όσο και των τριών θραυσμάτων από το Βατικανό, έκανε το χρέος της. Και αυτό είναι ένα τεράστιο παράδειγμα για τα Μουσεία, τις πόλεις και όλα τα κράτη του δυτικού κόσμου που εκθέτουν στα μουσεία τους τμήματα από το πολύτιμο σώμα του Παρθενώνα.

Στις 27 Ιουνίου 2023, συμμετείχαμε σε στρογγυλή τράπεζα που διοργάνωσε η UNESCO με θέμα «Νέες μορφές συμφωνίας και συνεργασίας στον τομέα της επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών». Το παράδειγμα για τις καλές πρακτικές που χρησιμοποιήθηκε διεθνώς δεν ήταν άλλο από τη διαδικασία που ακολουθήσαμε για το θραύσμα Fagan.

Τον Απρίλιο του 2024 εγκαινιάσαμε τη μικρή, περιεκτική αλλά ουσιαστική έκθεση με τον τίτλο «Ο Παρθενώνας και ο Βύρωνας», για την οποία έγινε λόγος παραπάνω.

Μετά την Έκθεση αυτή και την συνοδευτική έκδοση του βιβλίου μου τον Απρίλιο του 2024, έλαβε χώρα η 2η Σύνοδος της Διακυβερνητικής Επιτροπής της Unesco, στις 29-31 Μαΐου 2024, και εκεί η Τουρκάλα συνάδελφος Zeynep Boz, επιβεβαίωσε αυτό που έχουν γράψει ήδη Τούρκοι και Έλληνες συνάδελφοι που ασχολούνται με τα οθωμανικά αρχεία ήδη από το 1970, ότι δηλαδή δεν υπάρχει φιρμάνι που

Το θραύσμα Fagan, το τμήμα του αναγλύφου που ανήκει στην ανατολική ζωφόρο του Παρθενώνα. Φωτ. Paris Tavitian

Το θραύσμα Fagan οριστικά επανενωμένο στη ζωφόρο. Φωτ. ΥΠΠΟΑ

να δίδει άδεια για την απόσπαση των γλυπτών από τον Παρθενώνα.

Αλλά και μετά την Έκθεση και το βιβλίο για τον Βύρωνα και τον Παρθενώνα, συνεχίζονται σε πόνημα που ετοιμάζουμε τα επιχειρήματα για την επανένωση των γλυπτών στο Μουσείο της Ακρόπολης, όχι μόνο από το Βρετανικό Μουσείο αλλά και το Λούβρο, όπου φαίνεται καθαρά ότι ο Αγγλογαλλικός ανταγωνισμός κατέστρεψε αρκετά από τα γλυπτά, καθώς από τα εκμαγεία του Fauvel του τέλους του 18ου αιώνα αποδεικνύεται περίτρανα η ζημιά, κυρίως σε ανάγλυφα της ζωφόρου. Στο ίδιο πόνημα, μέρη του οποίου παρουσιάζονται στην Curia Julia στη Ρώμη και στη Γενεύη (Φεβρουάριος/Μάρτιος 2025), αναφέρονται φανερά και κρυφά νοήματα του γλυπτού διακόσμου του Παρθενώνα και γιατί το μνημείο πρέπει να δοθεί στην παγκόσμια κοινότητα ολόκληρο, όσο ο Χρόνος, η Ιστορία και οι άνθρωποι επέτρεψαν να υπάρχει έως τις μέρες μας. Ένα από τα τελευταία επιχειρήματα της ανάγκης επανένωσης των γλυπτών ακολουθεί.

Γ. Η δημιουργία του Μουσείου της Ανασκαφής κάτω από το Μουσείο της Ακρόπολης

Είναι γνωστό ότι το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης στηρίχθηκε πάνω στο παλιόμψηστο μιας αρχαίας γειτονιάς στη νότια κλιτύ του Ιερού Βράχου, στο γνωστό ως «στρατόπεδο Μακρυγιάννη». Εδώ, ύστερα από πολυετή, μεγάλη και προσεγμένη ανασκαφική έρευνα, τα αλλεπάλληλα στρώματα κατοίκησης 5.000 χρόνων διατηρήθηκαν και είναι επισκέψιμα για το κοινό. Ιδι-

ωτικά και δημόσια κτήρια και δρόμοι, καθώς και τα κινητά τους ευρήματα βρίσκουν πλέον διδακτικά τη θέση τους στο Μουσείο της Ανασκαφής, κάτω από το Μουσείο της Ακρόπολης.

Χίλια εκατόν πενήντα (1.150) ευρήματα από πηλό, μάρμαρο και μέταλλο, κυρίως χαλκό, αγάλματα, ανάγλυφα, επιγραφές, αγγεία, κεραμικά, όπλα, εργαλεία παντός είδους, βρίσκουν τη θέση τους στα νότια του ανεσοκαμμένου χώρου. Αρχιτεκτονικά μέλη έχουν ενα-

ποτεθεί πλησίον των in situ αρχιτεκτονικών καταλοίπων στα βόρεια του ίδιου διαδρόμου της έκθεσης των ευρημάτων του Μουσείου. Οι θεματικές ενότητες που αναπτύσσονται στην μεγάλη Προθήκη Α΄ των 34 μ. μήκους, που μοιάζει με ρωγμή μέσα στον χώρο και τον χρόνο, περιλαμβάνουν: α) ενδείξεις από την κατάληψη του χώρου και δραστηριότητες της ζωής από την 3η χιλιετία π.Χ. έως περίπου τα μέσα του 8ου αι. π.Χ., β) ευρήματα από ταφές από τη Μεσοελλαδική περίοδο έως τα Γεωμετρικά Χρόνια (2η και αρχές 1ης χιλιετίας π.Χ.), γ) ευρήματα από την οργάνωση

της πόλης με αντικείμενα οικιστικής και βιοτεχνικής λειτουργίας, δ) ευρήματα από τις παρυφές της πόλης. Από την καθημερινή ζωή των κατοίκων της πόλης εκτίθενται: ε) ευρήματα που σχετίζονται με τον φωτισμό, στ) ευρήματα που συνδέονται με τους άνδρες της πόλης, ζ) άλλα που συνδέονται με τις γυναίκες, η) αντικείμενα που καταδεικνύουν τη φροντίδα του σώματος, την άθληση, τον καλλωπισμό και την υγιεινή, θ) ευρήματα που συνδέονται με διάφορες πλευρές από τη ζωή των παιδιών, ι) αντικείμενα που συνδέονται

Άποψη του Μουσείου της Ανασκαφής κάτω από το Μουσείο Ακρόπολης Φωτ. Studio Panoulis

με την γραφή, ια) με την κουζίνα και το φαγητό, ιβ) με την οικονομία, ιγ) τα εργαστήρια.

Στη μεγάλη Προθήκη Β΄ παρουσιάζεται το υλικό που είχε απορριφθεί σε μια δεξαμενή μετά την καταστροφή, μια από τις πολλές της Αθήνας, πιθανότατα αυτής του Σύλλα του 80 π.Χ.

Στον κλειστό με υαλοπετάσματα χώρο, στην αίθουσα Γ΄, παρουσιάζονται ευρήματα που συνδέονται με τη δημόσια και ιδιωτική λατρεία: Αγάλματα και ανάγλυφα θεών, όχι μόνον γνωστών από το Πάνθεον του Ολύμπου αλλά και από μυστηριακές λατρείες της Ανατολής, κυρίως από την περίοδο της ρωμαϊκής κυριαρχίας και μετά, αντικείμενα που συνδέονται με τη λατρεία και τη μαγεία, καθώς και με το πέρασμα από τον παγανισμό στον χριστιανισμό. Στην ίδια αίθουσα εκτίθενται επιγραφές αλλά και πορτραίτα προσωπικοτήτων της αρχαιότητας, όπως του Πλάτωνα, το καλύτερα διατηρημένο έως σήμερα πορτραίτο του Αριστοτέλη και, τέλος, αυτό της Αθηναΐδας, της γνωστής μας αυτοκράτειρας Ευδοκίας. Όλες οι παραπάνω αναφορές διηγούνται ανθρώπινα και καθημερινά κομμάτια της ζωής της Αθήνας, κομμάτια για την υγεία και την υγιεινή, ιστορίες με φως, συμπόσια, εργαστήρια, κομμάτια της οικονομικής και θρησκευτικής ζωής της πόλης, πρόσωπα της ζωής και της ιστορίας της.

Το Μουσείο της Ανασκαφής αποτελεί ένα ακόμα ουσιαστικό επιχείρημα για την επιστροφή και επανένωση των γλυπτών του Παρθενώνα. Γιατί κάτω από τους ίσκιους των ανεσκαμμένων σπιτιών, τους δρόμους που περπάτησαν χιλιάδες άνθρωποι στο διάβα του χρόνου, κάποιοι Αθηναίοι πολίτες, φιλόσοφοι, ποιητές, γλύπτες και ζωγράφοι, εργάτες, λιθοξόοι, αρχιτέκτονες, από αυτούς που γνωρίζουμε κι από άλλους αγνώστους σε εμάς, μέτοικους και δούλους, μερικοί θα ήταν αυτοί που αφιέρωσαν κι άλλοι που εργάστηκαν πάνω στον ιερό βράχο της Ακρόπολης, στους οποίους οφείλεται η οικοδόμηση του θαύματος του Παρθενώνα. Έτσι, το ανθρώπινο στοιχείο κάτω στο Μουσείο της Ανασκαφής και το θεϊκό που εκτίθεται στους ορόφους του Μουσείου Ακρόπολης επάνω, οσμώ-

νται. Γιατί, και στο καλύτερο Μουσείο, στο καλύτερο μέρος του κόσμου κι αν τοποθετήσει κανείς τα αρχιτεκτονικά γλυπτά του Παρθενώνα, δεν θα μπορέσει ποτέ να έχει τη βιωματική εμπειρία που προσφέρει και σήμερα η ενότητα του χώρου και των μνημείων, της φύσης και του χρόνου και των ανθρώπων, όπως εδώ, τότε και τώρα.

Γι' αυτό και εμείς, στο Μουσείο Ακρόπολης μαζεύουμε τα σπαράγματα, είτε αυτά βρίσκονται στην Αθήνα είτε στο εξωτερικό και τα τοποθετούμε στις θέσεις τους. Είναι μια ιστορία από σπαραγμούς και σπαράγματα, που ζητούν την επανένωσή τους στο σώμα του Παρθενώνα.

Μπορεί ο ανταγωνισμός μεγάλων δυνάμεων απ' τη μια μεριά και η αρπαγή της ομορφιάς από την άλλη να οδήγησαν στη ληηλασία και τον διαμελισμό των γλυπτών ενός ολόκληρου σώματος που τα ζητά πίσω. Ο Παρθενώνας, όμως, δεν είναι Corpus Christi που μελιζόμενο, διαιρείται και διανέμεται. Είναι ένα ενιαίο σώμα όπως η Φύση και ο Χρόνος το κράτησαν για όλους εμάς και ό,τι οι άνθρωποι διαμέλισαν είναι καιρός να επιστρέψει πίσω για ολόκληρη την ανθρωπότητα, όπως ο καιρός, χωρίς κανένα χάσμα, όπως γράφει ο Σεφέρης στον «βασιλιά της Ασίνης». Δεν έχω κανένα σύμπλεγμα να δικαιολογήσω με ελαφρυντικά τους άρπαγες: άλλες εποχές, άλλα ήθη.

Σήμερα, όμως, οι δημοκρατίες όλου του ελεύθερου κόσμου θα πρέπει να απαιτήσουν την επιστροφή και επανένωση των γλυπτών στην Αθήνα, στη μητέρα του δυτικού πολιτισμού, στην κοιτίδα των δημοκρατιών όλου του κόσμου για να υπάρξει ξανά το σύμβολό τους ενωμένο κάτω από το αττικό φως όπου γεννήθηκε.

...Τα μάρμαρα να λάμπουν στον ήλιο... όπως το τραγούδι ο Γ. Σεφέρης (Μυθιστόρημα ΚΓ΄). Δεν το ζητά η Ελλάδα μόνο για τον εαυτό της, το ζητά για όλη την πολιτισμένη ανθρωπότητα. Γιατί δεν είναι μόνο σημαντικό να προστατεύει κανείς το παρελθόν όσο το να διασώζει από το μέλλον το σήμερα.

Νίκος Παπαδημητρίου

Διευθυντής Μουσείου Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου

Το Μουσείο Κανελλοπούλου βρίσκεται στην Πλάκα, στον οδό Θεωρίας, τον πεζόδρομο που περιτρέχει τον αρχαιολογικό χώρο της δυτικής και βόρειας κλιτύς της Ακρόπολης (εικ. 1). Το μουσείο φιλοξενεί τη συλλογή Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου, η οποία άρχισε να συγκροτείται το 1923 και το 1972 παραχωρήθηκε στο ελληνικό κράτος για να γίνει κτήμα του κοινού. Για τη στέγαση της συλλογής επελέγη η νεοκλασική Οικία Μιχαλέα, κτίσμα της δεκαετίας του 1880, που είχε απαλλοτριωθεί από το δημόσιο το 1963.

Το μουσείο άνοιξε τις πόρτες του στο κοινό το 1976. Για πολλά χρόνια λειτουργήσε ως τμήμα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ακρόπολεως και εν συνεχεία της Α΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών. Πρώτη επιστημονική υπεύθυνη ήταν η Μαρία Μπρούσκαρη, η οποία οργάνωσε τη συλλογή, σχεδίασε την αρχική έκθεση και εξέδωσε τον πρώτο οδηγό του μουσείου (Μπρούσκαρη 1976, 1985). Τη Μ. Μπρούσκαρη διαδέχθηκαν άλλοι αρχαιολόγοι της ίδιας υπηρεσίας, όπως η Νικολέττα Σαραγά, ο Κωνσταντίνος Σκαμπαβίας, ο Άγγελος Ζαρκάδας και ο Θεόδωρος Ηλιόπουλος.

Την περίοδο 2004-2007 έγινε η επέκταση του μουσείου σε όμορο οικόπεδο της οδού Θεωρίας, που είχε αγοραστεί από την Αλεξάνδρα Κανελλοπούλου και εν συνεχεία δωρήθηκε στο κράτος. Η Νέα Πτέρυγα

σχεδιάστηκε από τον αρχιτέκτονα Παύλο Καλλιγά και χτίστηκε με δαπάνες του Ιδρύματος Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου (εικ. 2, δεξιά). Την ίδια περίοδο σχεδιάστηκε και στήθηκε η υπάρχουσα έκθεση.

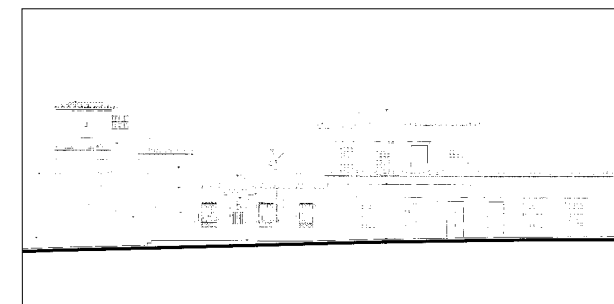
Το 2007 το Μουσείο Κανελλοπούλου μετατράπηκε σε Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου (Ν. 3600/2007). Το 2019 δημοσιεύθηκε το οργανόγραμμα του μουσείου (Π.Δ. 28/2019), που προβλέπει τη δημιουργία δύο ανεξάρτητων τμημάτων: Συλλογών, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Διοικητικής, Οικονομικής και Τεχνικής Υποστήριξης. Το 2021 τη διεύθυνση του μουσείου ανέλαβε ο υπογράφων, μετά από διαγωνισμό με πρόεδρο της επιτροπής αξιολόγησης τον αείμνηστο Δημήτριο Παντερμαλή. Από τότε ξεκίνησε η στελέχωση του μουσείου και η οργάνωσή του, σύμφωνα με σύγχρονα πρότυπα μουσειακής λειτουργίας.

Το όραμα μας γι' αυτή τη νέα εποχή είναι να δημιουργήσουμε έναν ζωντανό οργανισμό, που θα έχει ισχυρό ερευνητικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα, ενώ ταυτόχρονα θα βρίσκεται σε ανοικτό διάλογο με την κοινωνία, με στόχο να διευρύνει την προσβασιμότητα του κοινού και την συμπερίληψη.

Για την υλοποίηση του οράματος αυτού κρίθηκε απαραίτητο οι χώροι του μουσείου να αναδιαμορφωθούν σύμφωνα με τα σύγχρονα μουσειακά δεδομένα και τις απαιτήσεις που γεννά η νέα διοικητική μορφή (π.χ.

Εικ. 1. Το Μουσείο Κανελλοπούλου στην Πλάκα

Εικ. 2. Αρχιτεκτονικό σχέδιο της πρόσωσης του Μουσείου Κανελλοπούλου επί της οδού Θεωρίας, όπως διαμορφώθηκε από τον Π. Καλλιγά το 2004-07

ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΡΙΖΟΚΑΣΤΡΟΥ. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

προσθήκη γραφείων προσωπικού, εργαστηρίου συντήρησης, χώρου εκπαιδευτικών προγραμμάτων). Τον σχεδιασμό της κτηριακής αναβάθμισης έχει αναλάβει το αρχιτεκτονικό γραφείο Κοκκίνου-Κούρκουλα και συνεργατών και οι σχετικές μελέτες έχουν εγκριθεί από το Υπουργείο Πολιτισμού. Η υλοποίηση των μελετών θα γίνει με δαπάνες του Ιδρύματος Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου.

Η κτηριακή αναβάθμιση θα συνοδεύεται από τη διαμόρφωση ενός πρωτότυπου μουσειολογικού προγράμματος, το οποίο θα σχεδιαστεί και υλοποιηθεί από το μουσείο. Στο νέο πρόγραμμα θα δίνεται ισότιμη έμφαση σε τρία στοιχεία που συν-διαμορφώνουν την ταυτότητα του μουσείου και καθορίζουν την εμπειρία του επισκέπτη: (α) την ιστορία του περιβάλλοντος χώρου (βόρεια κλιτύς της Ακρόπολης), (β) τη νεοκλασική Οικία Μιχαλέα και (γ) τη συλλογή του μουσείου. Ας εξετάσουμε τα στοιχεία αυτά αναλυτικά.

Ο περιβάλλον χώρος

Η βόρεια κλιτύς της Ακρόπολης, όπου βρίσκεται το μουσείο, κατοικείται αδιάλειπτα από τους προϊστορικούς χρόνους έως σήμερα (βλ. Καββαδίας – Γιαννικαπάνη 2004. Κρουστάλης 2018). Μάλιστα από τους πρώιμους χριστιανικούς χρόνους (6ος-7ος αι. μ.Χ.) και έως την ανακήρυξη της Αθήνας σε πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους (1834), η περιοχή μεταξύ της

Ακρόπολης και της αρχαίας Αγοράς αποτελούσε το επίκεντρο του αστικού ιστού της πόλης και σε ορισμένες περιόδους τη μόνη κατοικήσιμη έκταση (Τραυλός 1993, κεφ. VIII-XI). Ως αποτέλεσμα, η γειτονιά του μουσείου είναι κατάσπαρτη από μνημεία όλων των περιόδων, που δημιουργούν ένα συναρπαστικό παλίμψηστο ιστορίας.

Από την αυλή και την ταράτσα του μουσείου αντικρίζει κανείς το βόρειο τείχος της Ακρόπολης, όπου βρίσκονται ενσωματωμένοι σπόνδυλοι του Προπαρθενώνα και μετόπες από τον αρχαϊκό ναό της Πολιάδος Αθηνάς, που κατέκαψαν οι Πέρσες το 480/79 π.Χ. (εικ. 3). Διακρίνονται επίσης τα σπήλαια-ιερά της βόρειας κλιτύς, η Κλεψύδρα και το μεγάλο σπηλαιώδες άνοιγμα, από όπου εισήλθαν στην Ακρόπολη τον Μάιο του 1941 οι νεαροί Μανώλης Γλέζος και Απόστολος Σάντας για να κατεβάσουν τη ναζιστική σημαία – μια κορυφαία πράξη αντίστασης στην κατεχόμενη Ευρώπη.

Λίγο πιο χαμηλά, διακρίνονται τα κατάλοιπα του μεσαιωνικού ναού του Αγίου Νικολάου ή Σεραφείμ, που χρονολογείται στον 16ο ή πρώιμο 17ο αιώνα, και τμήμα του τείχους της Υπαπαντής του 18ου αιώνα, ενώ ανατολικότερα στην οδό Θεωρίας, βρίσκεται ο ναός της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, που χρονολογείται στον 11ο ή πρώιμο 12ο αιώνα (Μπούρας 2010, 211-214).

Εικ. 3. Το βόρειο τείχος της Ακρόπολης από την ταράτσα του Μουσείου. Διακρίνονται οι ενσωματωμένοι σπόνδυλοι του Προπαρθενώνα και τμήματα του θηγαίου από τον ναό της Πολιάδος Αθηνάς

Εικ. 4. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα του Ριζοκαστρού και οικίας του 13ου αιώνα, που σώζονται στο α' υπόγειο της Νέας Πτέρυγας του Μουσείου Κανελλοπούλου

ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΡΙΖΟΚΑΣΤΡΟΥ. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

Στο υπόγειο του Μουσείου Κανελλοπούλου (όπως και στα υπόγεια γειτονικών κτισμάτων) σώζονται κατάλοιπα του μεσαιωνικού τείχους των Αθηνών, του λεγόμενου Ριζοκαστρού, που χτίστηκε στα μέσα του 13ου αι. μ.Χ. από τους Φράγκους ηγεμόνες της δυναστείας de la Roche για να προστατεύσει την Ακρόπολη (Βαβυλοπούλου-Χαριτωνίδου κ.ά. 1987-88) (εικ. 4). Στο τείχος αυτό έχουν βρεθεί ενσωματωμένα αρχαία μέλη, μεταξύ των οποίων και μαρμάρινο γείσο από τον αρχαϊκό ναό του 6ου αι. π.Χ., δηλαδή τον ναό της Πολιάδος Αθηνάς (Δοντάς 1971, 29), καθώς και ταφικές στήλες ή επιγραφές κλασικών χρόνων (Μαρκοπούλου – Μπιζάκη υπό έκδ.). Πίσω από το Ριζοκαστρο σώζεται τμήμα οικίας της ίδιας περιόδου με καλά σωζόμενα αποθηκευτικά πιθάρια και σιρούς. Και σε αυτό το κτήριο έχουν ενσωματωθεί μαρμάρινα μέλη από αρχαία κτίσματα.

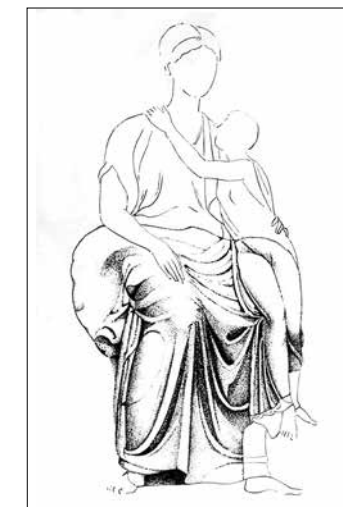
Η ανακάλυψη αρχαίων υλικών είναι χαρακτηριστικό στοιχείο της κατοίκησης στην περιοχή. Μερικές φορές μάλιστα η ανακάλυψη γεννά ενδιαφέρουσες ιστορίες. Το 1966 κατά την αναστήλωση του Ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος (που βρίσκεται επί της οδού Θεωρίας) βρέθηκε εντοιχισμένο τμήμα αναγλύφου του 5ου αι. π.Χ., που προερχόταν από τη ζωφόρο της βόρειας πρόστασης του Ερεχθείου (πολλά τμήματα της ζωφόρου του Ερεχθείου έχουν εντοπιστεί πεσμένα και θραυσμένα σε διάφορα σημεία τη βόρειας κλιτύς, βλ. Glowacki 1995). Το θραύσμα (αρ. 8589 του Μουσείου Ακρόπολης) ανήκει σε καθιστή γυναικεία μορφή που φορά ιμάτιο και κρατά παιδί καθισμένο στον αριστερό της μηρό (Κουκούλη 1967) (εικ. 5α). Η αποκατάσταση που

Εικ. 5α. Θραύσματα από τη ζωφόρο της Β. πρόστασης του Ερεχθείου, που βρέθηκαν (α, πάνω) στο ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος και (β, κάτω) στην Οικία Μιχαλέα

πρότεινε η Χ. Κουκούλη με βάση άλλες μορφές της ζωφόρου του Ερεχθείου και άλλα εικονογραφικά παράλληλα της περιόδου δείχνει το παιδί να στρέφεται και να αγκαλιάζει τη μητέρα του από τον λαιμό με το αριστερό χέρι.

Λίγα χρόνια αργότερα, το 1969, κατά τη διάρκεια εργασιών που γίνονταν στην αυλή της Οικίας Μιχαλέα, εντοπίστηκε άλλο θραύσμα από τη ζωφόρο του Ερεχθείου. Το θραύσμα αποδίδει το πάνω μέρος γυναικείας μορφής που κρατά με το αριστερό χέρι παιδί, το οποίο στρέφεται και αγκαλιάζει τη μητέρα του από τον λαιμό (αρ. 10265 του Μουσείου Ακρόπολης) (Brouskaří 1988, αρ. κατ. 1) (εικ. 5β). Αν και τα δύο θραύσματα έχουν παρόμοιες διαστάσεις, μάλλον δεν προέρχονται από την ίδια μορφή, δίνουν όμως μια εικόνα του παλίμψηστου που είναι η βόρεια κλιτύς.

Εικ. 5β. Σχεδιαστική αναπαράσταση καθιστής μορφής από την αρχαιολόγο Χ. Κουκούλη στη δημοσίευση του πρώτου θραύσματος (Κουκούλη 1966, πίν. 89)

Σε αυτό το παλίμψηστο ιστορίας το Ριζοκαστρο κυριαρχεί όχι μόνον ως κατάλοιπο αλλά και ως μνήμη. Όπως μαθαίνουμε από τον Δημήτριο Καμπούρογλου (1920), η ονομασία Ριζοκαστρο χρησιμοποιήθηκε ως τοπωνύμιο για ολόκληρη τη γειτονιά βορείως της Ακρόπολης έως και τις αρχές του 20ού αιώνα: *Αυτό λοιπόν το κομμάτι των παλαιών Αθηνών ονομάζεται ακόμη και σήμερα από τον κατοίκους του Ριζοκαστρον, ως ενρισκόμενον εις την ρίζαν του Κάστρου, δηλαδή υπό τους βορεινούς βράχους της Ακροπόλεως.*

Και ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης στο διήγημά του «Αι Αθήναι ως ανατολική πόλις» (1896) αναφέρει: *Πέραν τῆς συνοικίας τοῦ Ἁγίου Φιλίππου εἶναι ἡ Παναγία*

ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΡΙΖΟΚΑΣΤΡΟΥ. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

ή Βλασσαροῦ, οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι, καὶ ἀνατολικώτερον, ἄνωθεν τῆς Πύλης τῆς Ἀγορᾶς, τὸ Ριζόκαστρο.

Το Ριζόκαστρο συνδέεται με περιόδους της αθηναϊκής ιστορίας που είναι ελάχιστα γνωστές στο κοινό (τη λεγόμενη «Λατινοκρατία» και την Οθωμανική περίοδο) και αποτελεί ένα σημείο στο οποίο αξίζει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση. Αλλά και η γενικότερη τοπογραφία της περιοχής μεταξύ της Ακρόπολης και της αρχαίας Αγοράς παρουσιάζει τεράστιο ενδιαφέρον καθώς συνδέεται με το δημόσιο βίο της αρχαίας Αθήνας. Τα στοιχεία αυτά θα αξιοποιηθούν στο νέο μουσειολογικό πρόγραμμα (βλ. παρακάτω).

Εικ. 6. Οροφωγραφίες στον α' ορόφο της Οικίας Μιχαλέα

Η νεοκλασική Οικία Μιχαλέα

Το μουσείο στεγάζεται σήμερα σε δύο κτήρια. Το δυτικότερο, (αυτό που βλέπουμε), δόμημα του 19ου αιώνα, ενώ το ανατολικό (δεξιά από την είσοδο) κτίστηκε το 2004-07 επί παλαιότερου ταπεινού οικήματος. Το κτήριο του 19ου αιώνα είναι γνωστό ως «Οικία Μιχαλέα», από το όνομα ενός από τους πρώτες ιδιοκτήτες. Φαίνεται πως

είχε κτιστεί μαζί με άλλη σχεδόν πανομοιότυπη οικία στην οδό Θεωρίας 14 (λίγο δυτικότερα), από τον ίδιο αρχιτέκτονα. Οι δύο νεοκλασικές οικίες δεσπόζουν στην περιοχή με την επιβλητικότητα και το ρυθμό τους, ενώ απολαμβάνουν πανοραμική θέα προς το λεκανοπέδιο των Αθηνών και τα γύρω βουνά. Σε ένα

από αυτά τα κτήρια ίσως αναφέρεται ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης στο διήγημα «Αι Αθήναι ως ανατολική πόλις», όταν, περιγράφοντας τη γειτονιά του Ριζόκαστρου, λέει: *Ἡ συνοικία αὐτὴ μοῦ εἶναι γνωστὴ καὶ προσφιλὴς. Ἐνθυμοῦμαι μίαν παλαιὰν οἰκίαν, μὲ μεγάλην αὐλήν, μὲ ἕξοχον μεγαλοπρεπὴ θέαν πρὸς τὸν Ἐλαιῶνα, τὴν Πεντέλην καὶ τὴν Πάρνηθα.*

Ο αρχιτέκτονας της Οικίας Μιχαλέα παραμένει άγνωστος. Αν και σε ορισμένες δημοσιεύσεις το κτήριο αναφέρεται ως έργο του Ε. Τσίλλερ (π.χ. Καρδαμίτση-Αδάμη 2017, 283), η πληροφορία δεν επιβεβαιώνεται από σύγχρονη με την κατασκευή του πηγή.

Όσον αφορά το έτος κατασκευής, από τη μελέτη των τίτλων κτήσης και μετεγγραφών στο Υποθηκοφυλακείο Αθηνών και το Κτηματολόγιο, καθώς και από φωτογραφίες του 19ου αιώνα, συνάγεται ότι η Οικία Μιχαλέα χτίστηκε γύρω στο 1880 και το 1882 μεταβιβάστηκε ως ολοκληρωμένο κτίσμα στον Ιωάννη Μιχαλέα (Θεοχαράκη κ.ά. υπό έκδοση). Ο ίδιος ο Ι. Μιχαλέας αναφέρεται στα σχετικά έγγραφα ως «αστυνομικός κλητῆρ κάτοικος Αθηνών, κτηματίας, ἤδη τραπεζίτης προεξοφλητής» και γνωρίζουμε ότι ήταν κάτοχος πολλών κτηρίων στην περιοχή (Θεοχαράκη κ.ά. υπό έκδοση).

Όπως πληροφορηθήκαμε από πρώην κάτοικο που

ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΡΙΖΟΚΑΣΤΡΟΥ. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

διέμεινε στο κτήριο μεταξύ του 1939 και του 1967, την περίοδο εκείνη η Οικία Μιχαλέα μισθωνόταν σε χαμηλού εισοδήματος οικογένειες. Άλλωστε τότε η Πλάκα ήταν μια φτωχική γειτονιά. Η οικογένεια της εν λόγω κατοίκου αναγκάστηκε να αποχωρήσει το 1967, λόγω της επικείμενης μετατροπής του κτηρίου σε μουσείο. Από αρχαικό υλικό γνωρίζουμε ότι η απόφαση για την παραχώρηση της Οικίας Μιχαλέα για τη φιλοξενία της συλλογής Κανελλοπούλου είχε ληφθεί τον Δεκέμβριο του 1966.

Κατά την ανακαίνιση του 1969-70, το κτήριο υπέστη εκτεταμένες μετατροπές και η είσοδος, που αρχικά βρισκόταν στην οδό Θεωρίας, μεταφέρθηκε στην οδό Πανός. Επίσης, όταν έγινε η επέκταση του μουσείου το 2004-07, τα προσκτίσματα που υπήρχαν ανατολικά του κτηρίου μετασκευάστηκαν ριζικά και διαμορφώθηκαν σε χώρο εισόδου, που πλέον βρίσκεται στην οδό Θεωρίας, και ενώνει το παλιό με το νέο κτήριο.

Αυτό που διατηρείται σήμερα από την αρχική Οικία Μιχαλέα είναι οι εξωτερικές όψεις στις οδούς Πανός και Αρετούσας και οι εξαιρετικές οροφωγραφίες των δωματίων του πρώτου ορόφου και του δώματος (εικ. 6). Οι οροφωγραφίες του πρώτου ορόφου κοσμούν επάλληλους χαμηλωμένους θολίσκους κατασκευασμένους από οπτόπλινθους που στηρίζονται σε εγκάρσιες μεταλλικές δοκούς (εικ. 7). Η μέθοδος αυτή είναι γνωστή από σημαντικά αθηναϊ-

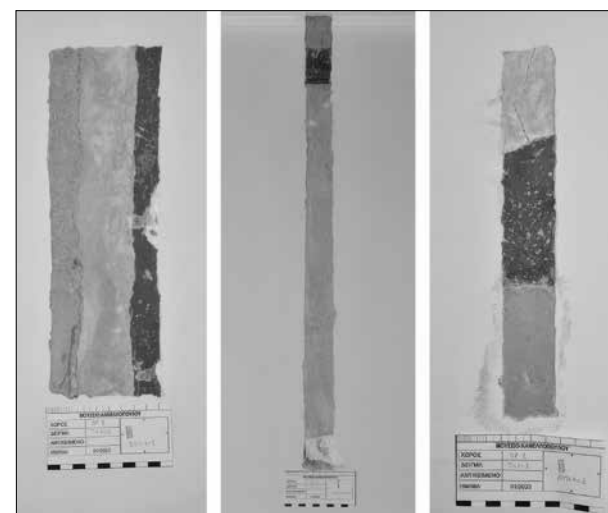
κά οικοδομήματα του ύστερου 19ου αιώνα, τα περισσότερα εκ των οποίων έχουν κατασκευαστεί από τον Ε. Τσίλλερ, όπως το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, η Οικία Τσίλλερ-Λοβέρδου και η Οικία Σλήμαν (Νομισματικό Μουσείο). Το στοιχείο αυτό ενισχύει την πιθανότητα η Οικία Μιχαλέα να έχει κατασκευαστεί από τον Ε. Τσίλλερ και/ή συνεργάτες του.

Στους τοίχους του πρώτου ορόφου και του δώματος σώζονται χρωματιστά επιχρίσματα διαφόρων περιόδων (εικ. 8). Σύμφωνα με την εγκεκριμένη μελέτη συντήρησης του ζωγραφικού διακόσμου, που εκπόνησε ο κ. Α. Μιμηγιάννης (2023), οι οροφωγραφίες του πρώτου ορόφου θα συντηρηθούν επί τόπου, η οροφωγραφία του δώματος θα αποσπαστεί για συντήρηση και θα επανατοποθετηθεί, ενώ κάποια από τα αρχικά επιχρίσματα θα αποκατασταθούν.

Ο ζωγραφικός διάκοσμος της Οικίας Μιχαλέα αντανακλά μια σημαντική καλλιτεχνική τάση στην αστική αρχιτεκτονική του 19ου αιώνα (Μαυρίκα 2005) και μαζί με τη εξωτερική μορφή του κτηρίου –που αποτυπώθηκε μεταξύ άλλων και από τον Γ. Τσαρούχη, (εικ. 9)– θα αποτελέσουν σημεία αναφοράς του νέου μουσειολογικού προγράμματος.

Η συλλογή

Η συλλογή του Μουσείου Κανελλοπούλου περιλα-

Εικ. 8. Χρωματικά επιχρίσματα των τοίχων του α' ορόφου και του δώματος της Οικίας Μιχαλέα σε διάφορες φάσεις (Μιμηγιάννης 2023)

Εικ. 9. Ο Γιάννης Τσαρούχης σχεδιάζει την Οικία Μιχαλέα

ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΡΙΖΟΚΑΣΤΡΟΥ. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

βάνει περίπου 6.600 αντικείμενα, που καλύπτουν ένα ευρύτατο χρονολογικό φάσμα από τα τέλη της Νεολιθικής Εποχής (4η χιλιετία π.Χ.) έως τον 19ο αιώνα. Αν και συχνά περιγράφεται ως αμιγώς αρχαιολογική, στην πραγματικότητα είναι πολυδιάστατη καθώς συνδυάζει αρχαιολογικά, ιστορικά και λαογραφικά εκθέματα. Μεταξύ άλλων περιλαμβάνει προϊστορικά μαρμάρια ειδώλια και σκεύη, αρχαία γλυπτά, μετάλλια σκεύη, ειδώλια και κοσμήματα, μελανόμορφα και ερυθρόμορφα αγγεία, αρχαία και βυζαντινά νομίσματα, βυζαντινές και μεταβυζαντινές εικόνες, χάλκινους βυζαντινούς λύχνους και λατρευτικά σκεύη, μεσαιωνική κεραμική, χειρόγραφα, αρχέτυπες εκδόσεις (15ος αιώνας), παλαίτυπα, κοσμήματα και φορεσιές λαϊκής τέχνης, εκκλησιαστικά άμφια, όπλα και σκεύη της επαναστατικής περιόδου, ακόμη και ένα έργο του Θεόφιλου. Περιλαμβάνει επίσης αντικείμενα από περιοχές εκτός Αιγαίου, όπως η Αίγυπτος, η Αιθιοπία, η Εγγύς Ανατολή, το Ιράν, η Ρωσία, η Ιταλία, κ.ά. (βλ. επιλεγμένα εκθέματα στο <https://camu.gr/art/ekserevniste-ti-syllogi/>)

Η διαχρονία της συλλογής αντανακλά την εκπεφρασμένη επιθυμία του Παύλου Κανελλόπουλου να αναδείξει τη συνέχεια της ελληνικής τέχνης στο πέρασμα των αιώνων. Ωστόσο, πιο εντυπωσιακή και από το χρονολογικό εύρος είναι η ποικιλομορφία της συλλογής και η ποιότητα των εκθεμάτων κάθε κατηγορίας. Τα στοιχεία αυτά μαρτυρούν πολύ καλή γνώση των διάφορων ιστορικών περιόδων. Είναι άλλωστε γνωστό ότι ο Π. Κανελλόπουλος μελετούσε συστηματικά την αρχαία και βυζαντινή γραμματεία και διατηρούσε σχέσεις με σημαντικούς αρχαιολόγους της εποχής, όπως ο Μ. Χατζηδάκης και ο Ρ. Amandry, μεταξύ άλλων.

Η συλλογή άρχισε να συγκροτείται το 1923, όταν ο Π. Κανελλόπουλος ήταν ακόμη φοιτητής στο Μονάχο. Στην αρχή φαίνεται ότι συνέλεγε κυρίως βυζαντινές και μεταβυζαντινές εικόνες, αργότερα όμως, ιδιαίτερα μετά το 1949, όταν απέκτησε επίσημη άδεια συλλέκτη, ασχολήθηκε και με τις αρχαιότητες. Μαζί με την σύζυγό του από το 1945, Αλεξάνδρα Λόντου-Κανελλοπούλου, δημιούργησαν μια εντυπωσιακή συλ-

λογή, που καταγράφηκε για πρώτη φορά συστηματικά από την Εφορεία Αρχαιοπωλείων και Ιδιωτικών Συλλογών του Υπουργείου Πολιτισμού το 1967 με στόχο τη δωρεά της στο δημόσιο. Η δωρεά, που ολοκληρώθηκε το 1972, προέβλεπε ότι κάποια αντικείμενα θα παρέμεναν στην οικία των συλλεκτών και θα παραδίδονταν στο μουσείο μετά το θάνατό τους. Ως εκ τούτου, η πλήρης καταγραφή της συλλογής ολοκληρώθηκε μετά τον θάνατο της Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου, το 2008.

Σημαντικός αριθμός εκθεμάτων, κυρίως της αρχαιότητας, δημοσιεύθηκαν μεταξύ 1971 και 1988 σε σειρά άρθρων στο περιοδικό *Bulletin de Correspondance Hellenique*, γραμμένα από έγκριτους Έλληνες και ξένους αρχαιολόγους, υπό την εποπτεία του πρώην διευθυντή της Γαλλικής Σχολής Αθηνών, καθηγητή Ρ. Amandry. Το 2006-07 εκδόθηκαν δύο λευκώματα με περίπου 400 επιλεγμένα εκθέματα της συλλογής (Χωρέμη-Σπετσιέρη – Ζαρκάδας 2006. Χατζηδάκη – Σκαμπαβίας 2007).

Ένα νέο πρόγραμμα μελέτης και δημοσίευσης περίπου 1300 αντικειμένων όλων των περιόδων ξεκίνησε το 2022 υπό την εποπτεία του γράφοντος. Οι μελέτες αφορούν ολόκληρες κατηγορίες εκθεμάτων (π.χ. μελανόμορφα αγγεία, αρχαία νομίσματα, χάλκινα λυχνάρια, επτανησιακές εικόνες, κ.ά.) και θα συνοδεύονται από λεπτομερείς καταλόγους και, όπου κρίνεται απαραίτητο, από αρχαιομετρικές μελέτες.

Η τρέχουσα έκθεση της συλλογής σχεδιάστηκε τη δεκαετία του 2000 και περιλαμβάνει δύο ενότητες με χρονολογική οργάνωση: αρχαίας τέχνης (σε δύο αίθουσες της Νέας Πτέρυγας) και βυζαντινής και μεταβυζαντινής τέχνης (σε τρεις αίθουσες της Οικίας Μιχαλέα). Συνολικά παρουσιάζονται πάνω από 3500 αντικείμενα, εκ των οποίων περίπου 1600 ανήκουν στην αρχαιότητα και 1900 στους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους. Η διάταξη των αντικειμένων είναι ιδιαίτερα πυκνή και δεν αφήνει πολλά περιθώρια για μουσειολογικές επεμβάσεις και εποπτικό υλικό. Εκ

ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΡΙΖΟΚΑΣΤΡΟΥ. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

των πραγμάτων, είναι μια έκθεση που απευθύνεται κυρίως σε ειδικούς και ενημερωμένους επισκέπτες και λιγότερο στο ευρύ κοινό.

Το νέο μουσειολογικό πρόγραμμα

Στην έκθεση που σχεδιάστηκε τη δεκαετία του 2000, το ενδιαφέρον των επισκεπτών κατευθυνόταν σχεδόν αποκλειστικά στα αντικείμενα της συλλογής. Τα μεσαιωνικά κατάλοιπα του Ριζόκαστρου ήταν ορατά αλλά συνοδεύονταν από λιγοστές πληροφορίες. Η Οικία Μιχαλέα δεν αποτελούσε αντικείμενο σχολιασμού, απλώς λειτουργούσε ως εκθεσιακός χώρος. Τέλος, δεν δίνονταν πληροφορίες για τους συλλέκτες και τη διαδικασία συγκρότησης της συλλογής (εκτός από λιγοστά σχόλια στο ενημερωτικό φυλλάδιο του μουσείου).

Το νέο μουσειολογικό πρόγραμμα επιχειρεί να αναδείξει και να συνδυάσει τα παραπάνω στοιχεία. Στόχος μας είναι μια πολυδιάστατη εμπειρία επίσκεψης, που θα φωτίζει διαφορετικές πτυχές της ιστορίας, θα δίνει στους επισκέπτες τη χαρά της ανακάλυψης και θα προσφέρει ερεθίσματα για σκέψη και περαιτέρω αναζήτηση. Το πρόγραμμα θα αρθρώνεται γύρω από τρεις νοηματικούς άξονες: – τη συλλογή και τις θεματικές ενότητες που αντιπροσωπεύει, – τα κτήρια και την ιστορία τους, και – την περιοχή και τη διαχρονική ιστορία της.

Οι άξονες αυτοί θα αναπτύσσονται σε διάφορους χώρους μέσα στο μουσείο.

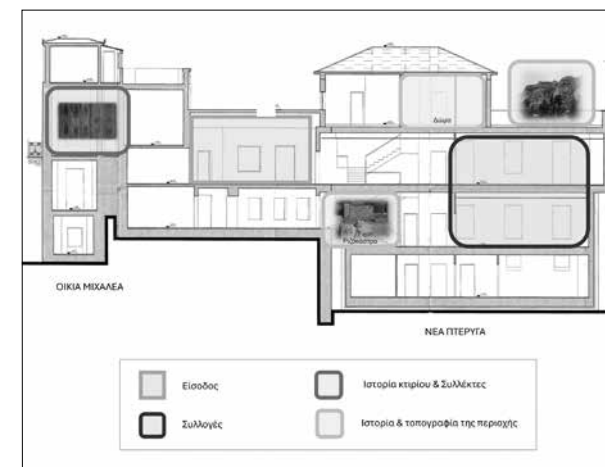
Α. Ιστορία της περιοχής – Διαχρονική κατοίκηση (εικ. 10, με ανοιχτό γκρι χρώμα)

Το θέμα της διαχρονικής κατοίκησης θα αναπτύσσεται σε δύο επίπεδα:

– στο α' υπόγειο της Νέας Πτέρυγας, όπου σώζονται τα κατάλοιπα του Ριζόκαστρου, και
– στην ταράτσα και το δώμα της Νέας Πτέρυγας, από όπου είναι ορατά σημαντικά μνημεία της Κλασικής περιόδου (Ακρόπολη, αρχαία Αγορά κτλ.)

Η αρχιτεκτονική μελέτη του γραφείου «Κοκκίνου-Κούρκουλας Αρχιτέκτονες και Συνεργάτες» προβλέπει την ανάδειξη του Ριζόκαστρου με τρόπο που να το καθιστά ορατό από διάφορα σημεία καθώς και από τους περαστικούς της οδού Θεωρίας (εικ. 11). Η θέαση από το εσωτερικό του μουσείου θα γίνεται σε δύο επίπεδα μέσα από μεγάλες γυάλινες επιφάνειες. Λαμβάνοντας αυτά υπόψη, ο μουσειολογικός σχεδιασμός προβλέπει:

– την ένταξη ευρημάτων της ανασκαφής στον χώρο (κεραμικών, εντοιχισμένων μαρμάρινων μελών κ.ά.), ώστε οι επισκέπτες να μαθαίνουν για την ιστορία των μνημείων, και
– τη χρήση διάφανων οθονών που θα εφαρμοστούν πάνω στις γυάλινες επιφάνειες και θα προβάλλουν με τεχνικές επαυξημένης πραγματικότητας την αρχική

Εικ. 10. Τομή του εσωτερικού του Μουσείου Κανελλοπούλου από την οδό Θεωρίας με σημειωμένα τα σημεία ενδιαφέροντος του νέου μουσειολογικού σχεδιασμού

Εικ. 11. Φωτορεαλιστική απεικόνιση από την αρχιτεκτονική μελέτη για την κτηριακή αναβάθμιση του Μουσείου Κανελλοπούλου του γραφείου «Κοκκίνου-Κούρκουλας Αρχιτέκτονες και Συνεργάτες»

ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΡΙΖΟΚΑΣΤΡΟΥ. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

μορφή του τείχους (στον βαθμό που είναι γνωστή) και άλλων μεσαιωνικών καταλοίπων, καθώς και γενικές πληροφορίες για τη μεσαιωνική Αθήνα.

Στην ταράτσα της Νέας Πτέρυγας θα χρησιμοποιηθεί επίσης τεχνολογία επαυξημένης πραγματικότητας μέσω κινητών εφαρμογών για να αναδειχθεί η αρχαία τοπογραφία της περιοχής και να αναπαρασταθεί η εμπειρία ενός περιηγητή που επισκέπτεται την πόλη τον 5ο αι. π.Χ. Στο εσωτερικό του δώματος θα υπάρχουν διαδραστικές οθόνες με περισσότερες πληροφορίες και δραστηριότητες, μικρές προθήκες με εκθέματα που σχετίζονται με τον δημόσιο βίο στην αρχαιότητα, καθώς και απτικά μοντέλα της Ακρόπολης και των τειχών για άτομα με προβλήματα όρασης.

Με τον τρόπο αυτό, οι επισκέπτες αφενός θα πληροφορούνται για μια περίοδο της αθηναϊκής ιστορίας που είναι λίγο γνωστή στο ευρύ κοινό (Μεσαίωνας), αφετέρου θα μπορούν να κατανοήσουν τη χρήση και λειτουργία των πολυάριθμων μνημείων της κλασικής αρχαιότητας που υπάρχουν στην περιοχή και που πιθανότατα έχουν επισκεφθεί.

Β. Η ιστορία της Οικίας Μιχαλέα και του Μουσείου (εικ. 10, με γκρι χρώμα)

Ο πρώτος όροφος της Οικίας Μιχαλέα, με τις συντηρημένες πλέον οροφωγραφίες και τα αποκαταστημένα επιχρίσματα στους τοίχους, θα αφιερωθεί στην ιστορία του κτηρίου και του μουσείου. Οι διάφορες ενότητες θα περιλαμβάνουν:

- φωτογραφική τεκμηρίωση του νεοκλασικού κτηρίου και της περιοχής στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα,
- διαδραστική εφαρμογή με χάρτες του 19ου και του 20ού αιώνα, στους οποίους οι επισκέπτες θα μπορούν να εντοπίζουν τις αλλαγές που συνέβησαν στην περιοχή στο πέρασμα του χρόνου,
- πληροφορίες για άλλα σπίτια και ιδιοκτησίες στην περιοχή,
- σχέδια του κτηρίου και των ανακατασκευών που έλαβαν χώρα το 1969-70, το 2004-07 και το 2025-27

(τρέχουσα ανακαίνιση), μαζί με πληροφορίες για τους αρχιτέκτονες, και – βίντεο από τη συντήρηση των οροφωγραφιών και ενημερωτικό υλικό.

Ένα μέρος του πρώτου ορόφου θα αφιερωθεί στους συλλέκτες και τη διαδικασία συγκρότησης της συλλογής. Η ενότητα θα περιλαμβάνει φωτογραφικό και αρχαιολογικό υλικό, προσωπικά αντικείμενα και μικρό αριθμό εκθεμάτων, που θα αναδεικνύουν το χρονολογικό εύρος και την ποικιλία της συλλογής.

Γ. Η συλλογή (εικ. 10, με σκούρο γκρι χρώμα)

Τα αντικείμενα της συλλογής θα εκτεθούν σε δύο μεγάλες αίθουσες της Νέας Πτέρυγας, στο ισόγειο και το α΄ υπόγειο. Ο χώρος είναι περιορισμένος σε σχέση με την προηγούμενη έκθεση (2010-24), όπου υπήρχαν 5 αίθουσες με εκθέματα. Αυτό οφείλεται στην ανάγκη να δημιουργηθούν χώροι για τις νέες λειτουργίες του μουσείου (γραφεία διοίκησης, εργαστήριο μελέτης και συντήρησης, χώρος εκπαιδευτικών προγραμμάτων κτλ.), γεννά όμως αρκετά προβλήματα στον μουσειολογικό σχεδιασμό, ειδικά επειδή η συλλογή έχει μεγάλη χρονολογική και τυπολογική ευρύτητα. Λόγω των ζητημάτων αυτών, η μουσειολογική μελέτη και η θεματική οργάνωση της μόνιμης έκθεσης είναι ακόμη υπό διαμόρφωση.

Πέρα από τη θεματική οργάνωση, τρεις παράγοντες θα καθορίσουν τη μορφή του νέου εκθεσιακού προγράμματος:

1. Ο συμπεριληπτικός σχεδιασμός. Το μουσείο έχει ξεκινήσει από το 2022 δράσεις με στόχο την ανάπτυξη μεθόδων παρουσίασης, που θα επιτρέπουν την ισότιμη πρόσβαση ατόμων με κινητικές και αισθητηριακές αναπηρίες στις εκθέσεις (Παπαδημητρίου 2025). Στόχος μας είναι η δημιουργία εκθεσιακών παρουσιάσεων πολυαισθητηριακού χαρακτήρα, που θα μεταφέρουν πληροφορίες με πολλαπλούς τρόπους, ώστε να μπορούν να βιωθούν ισότιμα από όλους.
2. Η μεγιστοποίηση των εκπαιδευτικών δυνατοτήτων της έκθεσης. Στόχος μας είναι η μόνιμη έκθεση να

ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΡΙΖΟΚΑΣΤΡΟΥ. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

μπορεί να αξιοποιηθεί για ποικίλες εκπαιδευτικές δράσεις, που θα απευθύνονται σε διαφορετικές κατηγορίες κοινού. Για τον λόγο αυτό υπάρχει στενή συνεργασία με μουσειοπαιδαγωγούς από την αρχή του σχεδιασμού.

3. Η ανανεωσιμότητα των εκθέσεων. Λόγω του πλούτου της συλλογής και του περιορισμένου εκθεσιακού χώρου, θεωρούμε αναγκαίο μέρος της έκθεσης να ανανεώνεται σε τακτά διαστήματα (π.χ. κάθε 2 ή 3 χρόνια), ώστε να προβάλλονται άλλες θεματικές και να διατηρείται το ενδιαφέρον του κοινού.

Πέρα τούτων πάντως, πρόθεσή μας είναι μελλοντικά, κάποιες λειτουργίες του μουσείου (π.χ. διοικητικές) να μεταφερθούν σε άλλο χώρο, ούτως ώστε να επεκταθούν οι εκθεσιακοί χώροι.

Επίλογος

Αξιοποιώντας το τρίπτυχο «συλλογή – ιστορικό κτήριο – περιοχή» και τη λογική της συμπεριληπτικής και ανανεώσιμης έκθεσης, προτείνουμε μια σύγχρονη μουσειολογική προσέγγιση, που δεν θα αντιμετωπίζει το μουσείο μονοδιάστατα ως χώρο υποδοχής και έκθεσης σημαντικών αντικειμένων, αλλά θα το αναδεικνύει ως ζωντανό οργανισμό που βρίσκεται σε άμεση συνάφεια και αλληλεπίδραση με το περιβάλλον του. Ο μελλοντικός επισκέπτης, εκτός από τα εντυπωσιακά εκθέματα, θα μπορεί να θαυμάσει το εσωτερικό μιας αστικής οικίας του 19ου αιώνα και να μάθει για την εποχή της, ενώ ταυτόχρονα θα ανακαλύπτει με διαδραστικό τρόπο την διαχρονική κατοίκηση της περιοχής και τα μνημεία που βρίσκονται γύρω και κάτω από το μουσείο. Με τον τρόπο αυτό το μουσείο θα διαμορφώσει μια πολυδιάστατη ταυτότητα μέσα από τη συλλογή, την

αρχιτεκτονική του ιστορία και τη σχέση του με τα μνημεία του περιβάλλοντος χώρου. Η έννοια της διαχρονίας θα κυριαρχεί στο νέο μουσείο και οι διάφορες εποχές θα αναδεικνύονται ισότιμα – κάτι που θεωρούμε σημαντικό για μια περιοχή της Αθήνας που είναι γνωστή κυρίως (αν όχι αποκλειστικά) για το κλασικό παρελθόν της.

Το Μουσείο Κανελλοπούλου έχει την τύχη να βρίσκεται σε μια κομβική θέση, μεταξύ ενός κορυφαίου μνημείου της αρχαιότητας (Ακρόπολη) και του σύγχρονου αστικού ιστού (εικ. 12). Είναι μια θέση που

αντανακλά την άρρηκτη αλλά και σύνθετη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του χθες και του σήμερα. Στόχος μας είναι να κρατήσουμε ζωντανό τον διάλογο ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν και να συνεχίσουμε να διερευνούμε πώς το ένα επηρεάζει το άλλο (βλ. Παπαδημητρίου – Αναγνωστόπουλος 2017). Πιστεύω ότι ο νέος μουσειολογικός σχεδιασμός εξυπηρετεί τον στόχο αυτό και

δίνει ένα νέο περιεχόμενο στην έννοια της ιστορικής συνέχειας, που απασχολούσε τους συλλέκτες.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την Ένωση Φίλων Ακροπόλεως για την πρόσκληση να συμμετάσχω στη σειρά διαλέξεων του Μουσείου Ακρόπολης για το 2024. Επίσης, ευχαριστώ:

– το Μουσείο Ακρόπολης και τον Γενικό Διευθυντή, Καθ. Νικόλαο Σταμπολίδη, για την παραχώρηση των φωτογραφιών της εικ. 5,

– την Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία και τον Γενικό Γραμματέα, Δρα Νικόλαο Καλτσά, για την άδεια αναπαραγωγής του σχεδίου της εικ. 5,

Εικ. 12. Η θέση του Μουσείου Κανελλοπούλου (σε λευκό πλαίσιο) μεταξύ της Ακρόπολης και του σύγχρονου αστικού ιστού της πόλης (χειριστής drone: Γιάννης Κούτσουλας)

ΣΤΗ ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΡΙΖΟΚΑΣΤΡΟΥ. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

– τον συντηρητή έργων τέχνης κ. Απόστολο Μιμηγιάννη για την άδεια αναπαραγωγής φωτογραφιών και σχεδίων από την μελέτη συντήρησης του ζωγραφικού διακόσμου της Οικίας Μικαλέα (Μιμηγιάννης 2023) στις εικ. 6-8,
– το αρχιτεκτονικό γραφείο «Κοκκίνου-Κούρκουλας Αρχιτέκτονες και Συνεργάτες» για την άδεια αναπαραγωγής φωτορεαλιστικών απεικονίσεων από τη μελέτη κτηριακής αναβάθμισης του μουσείου στην εικ. 11.

Βιβλιογραφία

Brouskari M. 1988. «ΖΩΙΔΙΑ ΛΑΙΝΕΑ. Nouvelles figures de la frise de l'Erechtheion», στο M. Schmidt and E. Berger (eds), *Kanon: Festschrift Ernst Berger zum 60. Geburtstag am 26. Februar 1988 gewidmet*, Basel, 60-68.
Δοντάς Γ. 1970. «Εργασία στερεώσεως της παρά τας οδούς Πανός και Θεωρίας νεοκλασικής οικίας», *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 25, Β' 30.
Δοντάς Γ. 1971. «Νεοκλασική οικία παρά τας οδούς Πανός και Θεωρίας», *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 26, Β' 28-29.
Glowacki K. 1995. "A new fragment of the Erechtheion frieze", *Hesperia* 64, 325-331.
Θεοχαράκη Α., Παπαδημητρίου Ν. και Τσώνης Σ., υπό έκδ. «Από το Ριζόκαστρο στα Μιχαλικά. Τοπογραφία και ιδιοκτησίες κατά τον 19ο αιώνα», στο Ν. Παπαδημητρίου, Ε. Κουντούρη, Μ. Κοντοπανάγου και Κ. Σταμούδη (επιμ.), *Η Βόρεια Κλιτύς της Ακρόπολης: ένα αρχαιολογικό παλίμψηστο*, Αθήνα: Μουσείο Κανελλοπούλου.
Καββαδίας Γ. και Γιαννικαπάνη Ε. 2004. *Βόρεια, Ανατολική και Δυτική Κλιτύς Ακροπόλεως. Σύνομο ιστορικό και περιήγηση*. Έκδοση Ένωσης Φίλων Ακρόπολης, Αθήνα.
Καμπουρόγλου Δ.Γρ. 1920. *Το Ριζόκαστρον (από τας παλαιάς Αθήνας): ιστορικός οδηγός*, Αθήνα.
Καρδαμίτση-Αδάμη Μ. 2017. *Η νεοκλασική Αθήνα του Παύλου Μ. Μυλωνά*, Αθήνα.
Κουκούλη Χ. 1967. «Νέο σύμπλεγμα από τη ζωφόρο του Ερεχθείου», *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 22, Α' 133-148.
Κρουστάλης Ε.Σ. 2018. *Συμβολή στην τοπογραφία της βόρειας κλιτύς της Ακροπόλεως και της ευρύτερης περιοχής*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Μακρή Ε., Τσάκος Κ. και Βαβυλοπούλου-Χαρτωνίδου Α. 1987-88. «Το Ριζόκαστρο. Σωζόμενα υπολείμματα: νέες παρατηρήσεις και επαναχρονολόγηση», *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* 14, 329-366.
Μαρκοπούλου Ε. και Μπιζάκη Β. υπό έκδ. «Ευρήματα από την ανασκαφή για την επέκταση του Μουσείου Κανελλοπούλου (2001-2002, 2005): τμήμα του Ριζόκαστρου και άλλα οικιστικά κατάλοιπα», στο Ν. Παπαδημητρίου, Ε. Κουντούρη, Μ. Κοντοπανάγου και Κ. Σταμούδη (επιμ.) *Η Βόρεια Κλιτύς της Ακρόπολης: ένα αρχαιολογικό παλίμψηστο*, Αθήνα.
Μαυρίκα Β. 2005. *Γραπτές διακοσμήσεις σε δημόσια και ιδιωτικά αρχιτεκτονήματα στην Αθήνα: 1832-1930*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών.
Μιμηγιάννης Α. 2023. *Μελέτη συντήρησης του ζωγραφικού διακόσμου της Οικίας Μικαλέα στο Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου*, αδημοσίευτη μελέτη, Αθήνα.
Μπούρας Χ. 2010. *Βυζαντινή Αθήνα, 10ος-12ος αιώνας* (Μουσείο Μπενάκη, Παράρτημα 6), Αθήνα.
Μπρούσκαρη Μ. 1976. «Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* 9, 131-152.
Μπρούσκαρη Μ. 1985. *Το Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου*, Αθήνα.
Παπαδημητρίου Ν. 2025. «Εξερευνώντας την έννοια της συμπεριληψής. Μουσείο Κανελλοπούλου και αισθήσεις», στο Β. Αργυρόπουλος, Ν. Παπαδημητρίου, Μ. Πλατή και Ε. Μάρκου (επιμ.), *Μουσεία και αισθήσεις. Σχεδιάζοντας και δρώντας με συμπεριληπτικές μεταβλητές και συντεταγμένες*, Βόλος, 125-141.
Παπαδημητρίου Ν. και Αναγνωστόπουλος Α. (επιμ.) 2017. *Το παρελθόν στο παρόν. Μνήμη, ιστορία και αρχαιότητα στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα.
Τραυλός, Ι. 1993. *Η πολεοδομική εξέλιξις των Αθηνών*, β' εκδ., Αθήνα.
Χατζηδάκη Ν. και Σκαμπαβίας Κ. (επιμ.) 2007. *Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου. Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Τέχνη*, Αθήνα.
Χωρέμη-Σπετσιάρη Α. και Ζαρκάδας Α. (επιμ.) 2006. *Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου. Αρχαία Τέχνη*, Αθήνα.

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ

Ελένη Σπ. Μπάνου
Επίτιμη Έφορος Εναλίων Αρχαιοτήτων

Η Μεσόγειος θάλασσα υπήρξε υδάτινος δρόμος διακίνησης εμπορικών ανταλλαγών έτοιμων αγαθών ή πρώτων υλών, χώρος διαδόσεως ιδεών και τεχνολογιών, διακινήσεως ανθρώπων και λαών, τόπος αναζήτησης μίας καλύτερης ζωής, ενός ονείρου. Η θάλασσα της Μεσογείου, ανεπηρέαστη από τα ισχυρά ρεύματα των μεγάλων ωκεανών, αποτελεί μία απέραντη κλειστή ακτογραμμή, μια θάλασσα με αρχιπελάγη και στεριές που πάνω τους αναπτύχθηκαν σπουδαίοι πολιτισμοί από την απώτατη προϊστορία Τον χώρο της Μεσογείου ανέκαθεν χαρακτήριζε η ποικιλομορφία πολιτισμών, γλωσσών και θρησκειών. Όμως χάρις στο υγρό στοιχείο, που δεν χωρίζει αλλά ενώνει, οι πολιτισμοί αλληλοεπηρέαστηκαν, και τελικώς διεμόρφωσαν την βάση του σημερινού Ευρωπαϊκού Πολιτισμού.

Ένας από τους σπουδαιότερους πολιτισμούς στην περίμετρο της Μεσογείου ήταν αυτός που άνθισε στο Αιγαίο και στις μικρασιατικές ακτές, ο ελληνικός. Σήμερα γεωγραφικά η χώρα μας αποτελείται από μία χερσόνησο που περιβάλλεται από αρχιπελάγη, με πάνω από 3.500 χιλιάδες νησιά και χιλιάδες χιλιόμετρα ακτογραμμής. Στο διήγημά του με τίτλο «στο Αρχιπέλαγος» ο ακαδημαϊκός Ηλίας Βενέζης περιγράφει την σκληρή ζωή των νησιωτών: *καθώς βλέπω» λέει «το μικρό καραβάνι να χάνεται πέρα από τους μικρούς φωτισμένους, γυμνούς λόφους σκέπτομαι με τι είχε να πολεμήσει και γι' αυτό πόσο πιο ιερό είναι το χαμόγελο των νησιωτών μας, η καλή τους καρδιά. Σκέπτομαι –συνεχίζει– πως αυτό είναι το πρόσωπο όλης της Ελλάδος, η δύσκολη γη, η δύσκολη θάλασσα, η καρτερία, η πίστη, η ελπίδα.*

Άνθρωποι, ίσως με αυτά τα χαρακτηριστικά, ήδη από την Μέση Παλαιολιθική αποπειράθηκαν να πλεύσουν στο Αιγαίο, και τούτο πιστοποιείται από προϊόντα ανταλλακτικής δραστηριότητας, όπως ο οψιανός, που από την νήσο Μήλο βρέθηκε στο σπήλαιο Φράγγι της Αργολίδας σε στρώματα της 10ης χιλιετίας π.Χ. Κατά την έκτη χιλιετία π.Χ. οι ανταλλαγές μεταξύ μακρινών περιοχών πυκνώνουν.

Εικάζεται, ότι ένα απλό βαρκάκι φτιαγμένο από πάπυρο, η λεγόμενη «παπυρέλλα» ήταν το πρώτο πλωτό μέσο στο Αιγαίο και κάπως έτσι ξεκίνησαν όλα. Το ταξίδι αρχικά ήταν παράκτιο, μετά εκτελείτο από νησί σε νησί και αργότερα με την πείρα οι τολμηροί θαλασσοπόροι ανοίχτηκαν στο πέλαγος. Όμως τα στοιχεία της φύσεως ήταν πάντα αμελικά. Τότε, και για πολλούς ακόμα αιώνες οι οδηγίες του Ησιόδου για ασφαλή πλου μόνο πενήντα ημέρες το έτος (*Ησιοδ. Έργα και ημέραι, 663-65, ήματα πενήνκοντα μετά τροπιάς ηελίοιο... ωραίος πέλεται θνητοίς πλόος*) ήταν κανόνας, μέχρι που η τεχνολογία τον ανέτρεψε οριστικά.

Όταν τα πλοία διέσχιζαν με αυτοπεποίθηση την ανατολική Μεσόγειο για να μεταφέρουν εμπορεύματα ένας άλλος κίνδυνος εμφανίστηκε, μία μάλιστα, η πειρατεία. Όμως ήδη από τον 15ο αι. π.Χ. ο θρυλικός Μίνως κατάφερε με τον στόλο του, που πρώτος απέκτησε, να την πατάξει, αφού εξεδίωξε τους Κάρες, και να δημιουργήσει μία «φιλική θάλασσα», όπως μας πληροφορεί ο ιστορικός Θουκυδίδης (Α. Ι.4) εγκαινιάζοντας μία Pax Minoica. Το ίδιο πέτυχαν αιώνες αργότερα οι Αθηναίοι με την κυριαρχία των τριήρων, από το Αιγαίο έως την Κάτω Ιταλία και τον Εύξεινο Πόντο, ο δε Αλέξανδρος με την κατάκτηση της Ανατολής και την δημιουργία των ελληνιστικών βασιλείων κατέστησε την ανατολική Μεσόγειο μέρος του ελληνικού κόσμου και το Αιγαίο ελληνική λίμνη. Ένα μεγαλύτερο ιστορικό άλμα πέτυχαν οι Ρωμαίοι από τον 1ο αι. π.Χ. και εξής με την Pax Romana και την δημιουργία του Mare Nostrum ενοποιώντας για πρώτη φορά τον μεσογειακό κόσμο ως ένα ενιαίο οικονομικό χώρο συναλλαγής. Στα χρόνια του χριστιανισμού μέχρι και τον 11ο αι. η Μεσόγειος θα αποτελέσει πεδίο συχνών συγκρούσεων αλλά και διπλωματικών επαφών μεταξύ Βυζαντινών και Αράβων, χωρίς ποτέ ούτε ο ένα ούτε ο άλλος να έχουν την αποκλειστική κυριαρχία της. Κατά τους επόμενους αιώνες, μέχρι και τον 17ο, δύο ιταλικές ναυτικές δημοκρατίες, της Βενετίας και της Γένοβας, συνέδραμαν αποφασιστικά στην διαμόρφωση πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων στον ελλαδικό χώρο δημιουργώντας έναν μεικτό ελλη-

νολατινικό πολιτισμό κυρίως στην Κρήτη και τα νησιά, ενώ αντίθετα όλες οι πόλεις της Μ. Ασίας κατά τον 14ο αιώνα είχαν πέσει στα χέρια των Οθωμανών. Τον κρίσιμο για την Ελληνική Επανάσταση 19ο αιώνα, Υδραίοι, Σπετσιώτες και Ψαριανοί δημιούργησαν στόλους και οικονομικά αποθέματα για να συμβάλουν στην αίσια έκβαση της Επανάστασης. Το διάστημα που διήρκεσαν οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι η Μεσόγειος έγινε ξανά θέατρο σφοδρών συγκρούσεων και υγρός τάφος πλοίων και ανθρώπων.

Η μακράιωνη χρήση της Αν. Μεσογείου έχει αφήσει ισχυρό αποτύπωμα σε αυτό που αποκαλούμε «οικονομικό σύστημα ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς». Τούτο διαιρείται κυρίως σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

α) στις παράκτιες αρχαιολογικές θέσεις και ιδιαίτερα σε αυτές των οποίων τα οικιστικά κατάλοιπα έχουν καταποντιστεί στην θάλασσα σε μικρό βάθος (από 0,50-5μ.), είτε λόγω ευστατικών κινήσεων της θαλάσσης, είτε λόγω σεισμικών δονήσεων και β) στα ναυάγια πλοίων, τα οποία θεωρούνται ότι αποτελούν κλειστά σύνολα ενδεικτικά της εποχής στην οποία ανήκει χρονολογικά το φορτίο αυτών, δηλαδή θεωρούνται από την έρευνα ότι αποτελούν «χρονοκάψουλες».

Για την προστασία αυτής της πλούσιας ενάλιας πολιτιστικής κληρονομιάς το Ελληνικό κράτος θέσπισε κανόνες και νόμους με την τρέχουσα νομολογία να περιλαμβάνει:

- Το άρθρο 24 του ελληνικού συντάγματος,
- Τον Ν. 4858 περί αρχαιοτήτων που έχει ενσωματώσει διατάξεις προηγούμενων νόμων,
- Σύμβαση UNCLOS 1982 για το Δίκαιο της Θάλασσας,
- τις συμβάσεις της UNESCO για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς,
- Υπουργικές Αποφάσεις (ΥΑ) του ΥΠΠΟ για την κήρυξη σύγχρονων ναυαγίων ως μνημείων και ΥΑ για την προστασία κηρυγμένων χώρων ως επισκέψιμων ενάλιων αρχαιολογικών χώρων.

Το επόμενο προφανές βήμα για την διασφάλιση του

ενάλιου πολιτιστικού αποθέματος της πατρίδος μας ήταν η δημιουργία μίας ειδικής περιφερειακής Υπηρεσίας, το 1976, της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων (ΕΕΑ). Οι έρευνες της εκτείνονται στους παράκτιους χώρους, σε κατακλυσμένες αρχαίες και βυζαντινές πόλεις, στα αρχαία και βυζαντινά λιμάνια και στα πολυπληθή ναυάγια στα πελάγη της Ελληνικής επικράτειας. Ένα από τα πολύ γνωστά ναυάγια είναι αυτό που ερευνήθηκε στην νησίδα Περιστέρα κοντά στην Αλόνησο (Χατζηδάκη 2020, 49-53). Από τις μακρόχρονες έρευνες της εξειδικευμένης Εφορείας έχει συλλεγεί πλήθος αρχαίων αντικειμένων με τους οξυπύθμενους αμφορείς μεταφοράς υγρών και στερεών προϊόντων να αποτελούν το συνηθέστερο εύρημα (και συνεπώς και το μεγαλύτερο μέρος του φορτίου ενός αρχαίου πλοίου), ενώ άγκυρες, στύποι, και μεταλλικοί δακτύλιοι συμπληρώνουν τις γνώσεις μας για τα απαραίτητα εξαρτήματα που χρησιμοποιούντο στην αρχαία ναυσιπλοΐα. Τα ευρήματα από τις αναγνωριστικές έρευνες και ανασκαφές μαζί με αυτά που προέρχονται από παραδόσεις ιδιωτών (π.χ. η παράδοση από το Πόρτο Γερμενό-Αιγύσθενα, χρυσών νομισμάτων του 3ου αι. μ.Χ.) και τυχαίες ανευρέσεις φυλάσσονται και συντηρούνται στα εργαστήρια της ΕΕΑ. Ενόστε, οι αρχαιολόγοι-δύτες είναι τυχεροί, όπως στην περίπτωση ανασκαφής του λιμανιού της Ρόδου, όπου ανακαλύφθηκαν δεκάδες χρυσών οθωμανικών νομισμάτων του 18ου αι. Στον τεράστιο όγκο των ευρημάτων που φυλάσσεται σε αποθήκες αρμοδιότητας της ΕΕΑ, ανά την επικράτεια, συγκαταλέγονται ευρήματα από εμβληματικά και ιστορικής σημασίας ναυάγια, όπως αυτό του “La Thègèse”, της ναυαρχίδας του Γαλλικού στόλου, που ναυάγησε στο λιμάνι του Ηρακλείου το 1669 (Λιανός 1986, 45-62) και του «Μέντωρ» πλοίου του γνωστού Thomas Bruce, 7ου κόμητα του Έλγιν, που ναυάγησε στον κόλπο Αυλαίμονα Κυθήρων το 1802 φορτωμένο με τα γλυπτά του Παρθενώνα.

Το εντυπωσιακό πλήθος των ευρημάτων δεν πρέπει να παραμένει κλειδωμένο σε αποθήκες για αρχαιολόγους και ειδικούς μελετητές, αλλά σε κοινή θέα χάριν των πολλών. Επομένως ένα Μουσείο Εναλίων

Αρχαιοτήτων (ΜΕΑ) και μάλιστα εθνικής εμβελείας (ΕΜΕΑ) αποτελεί πολιτιστική επιταγή και κοινωνική ανάγκη. Το όραμα αυτό ενσωματώθηκε, το 2010, στο πρόγραμμα του Οργανισμού Λιμένος Πειραιώς (ΟΛΠ) για την δημιουργία της «πολιτιστικής ακτής Πειραιά» και τότε αποφασίστηκε από κοινού με το Υπουργείο Πολιτισμού να ιδρυθεί ένα θεματικό Μουσείο και τούτο να στεγαστεί στο κτήριο των αποθηκών των σιτηρών (σιλό), κατασκευής του 1934-36, κτήριο που είχε συνδέσει την ύπαρξή του με την ιστορία του λιμανιού και είχε αποκτήσει εμβληματικό χαρακτήρα, στην Ηετιώνεια ακτή Πειραιά (εικ. 1). Στο όραμα της δημιουργίας ενός Μουσείου Εναλίων Αρχαιοτήτων και στις σχετικές πρόδρομες εργασίες συνέβαλαν σημαντικώς οι διατελέσασες διευθύντριες της Εφορείας, κ.κ. Αικ. Δελλαπόρτα, Αγγελική Σίμωνη και Παρή Καλαμαρά. Το απαιτητικό και δαπανηρό αυτό έργο εκτελείται χάρις εις την ένταξή του στο Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΤΑΑ) από τα μέσα 2022, έργο το οποίο διέπεται από πολύ αυστηρά χρονοδιαγράμματα και εκτελείται από την Εφορεία Εναλίων και την Διεύθυνση Μελετών και Εκτέλεσης Έργων Μουσείων και Πολιτιστικών κτηρίων του ΥΠΠΟ με ταχείς ρυθμούς (χρόνος περατώσεως το τέλος 2025). Σύμφωνα με την εγκριθείσα και κατακυρωθείσα το 2023 αρχιτεκτονική μελέτη με τίτλο «Μετατροπή του κτηρίου σιλό σε Μουσείο Εναλίων

Αρχαιοτήτων» στο παλαιό υπάρχον βιομηχανικό κτήριο θα προστεθεί νέο, ευμέγεθες οικοδόμημα αποτελούμενο από απλούς όγκους για να συνάδει με το παλαιό (εικ. 2).

Τα όλο συγκρότημα θα περιλαμβάνει εκθεσιακούς χώρους εκτάσεως 7.500 τ.μ., αποθήκες 2.600 τ.μ., εργαστήρια συντήρησης συνολικού εμβαδού 1.500 τ.μ., χώρο περιοδικών εκθέσεων, αμφιθέατρο, βιβλιοθήκη, γραφεία, εστιατόριο και café. Στην μόνιμη έκθεση θα φιλοξενούνται πάνω από 2.500 αρχαία αντικείμενα, ως το πρωταγωνιστικό πρωτογενές υλικό. Επίσης προς έκθεση εντάσσεται άφθονο αρχαιολογικό υλικό, όπως πρωτότυπα ανασκαφικά ημερολόγια (π.χ. το ημερολόγιο από έρευνες του Cousteau), φωτογραφίες, τηλεγραφήματα, δημοσιεύματα εφημερίδων, προσωπική αλληλογραφία του Χρ. Τσουβντα και του Σπ. Μαρινάτου με την Αρχ. Εταιρεία για τις ενάλιες αρχαιότητες, σχέδια, φωτομωσαϊκά, 3D απεικονίσεις, βίντεο από υποβρύχιες ανασκαφές και, όπου είναι εφικτό, διαδραστικά ψηφιακά μέσα. Στα εκθέματα συμπεριλαμβάνονται ομοιώματα πλοίων προϊστορικών, κλασικών και βυζαντινών πλοίων σε φυσικές διαστάσεις, που θα πλαισιώνουν την ενότητα της ναυπηγικής της αντίστοιχης περιόδου, προκειμένου ο επισκέπτης να αποκομίσει εναργή εικόνα για την τεχνολογία κατασκευής πλοίων σε κάθε εποχή (εικ. 3).

Εικ. 1

Εικ. 2

Εικ. 3

Εικ. 4

Η μόνιμη έκθεση του ΕΜΕΑ διαρθρώνεται σε έξι θεματικούς άξονες. Κάθε άξονας περιλαμβάνει α) θεματικές ενότητες, β) υποενότητες, και γ) μικροϊστορίες. Το αρχαιολογικό υλικό κάθε άξονος παρουσιάζεται με χρονολογική συνέπεια. Οι έξι άξονες έχουν ως εξής:

Πρώτος. Θάλασσα, περιβάλλον, άνθρωπος. **Δεύτερος.** Εξερευνώντας το παρελθόν υπό ειδικές συνθήκες δηλαδή τι είναι ενάλια αρχαιολογία και συντήρηση ενάλιων αρχαίων.

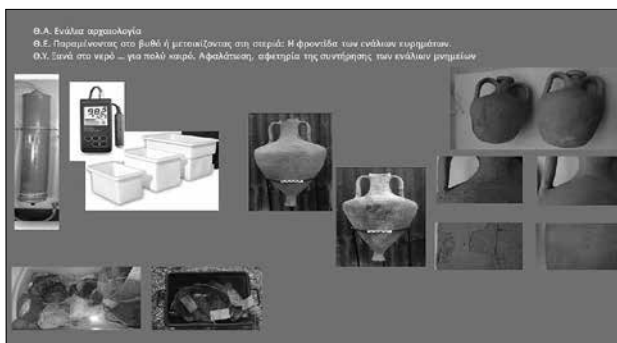
Τρίτος. «Χρονοκάψουλες» στον βυθό... σταθμοί στον χρόνο.

Τέταρτος. Προσεγγίζοντας το παρελθόν αποσπασματικά, ένα ανοιχτό ζήτημα, όπου θίγονται α) θέματα αρχαιοκαπηλίας και β) κατοχής αρχαιοτήτων από ιδιώτες ή Ιδρύματα.

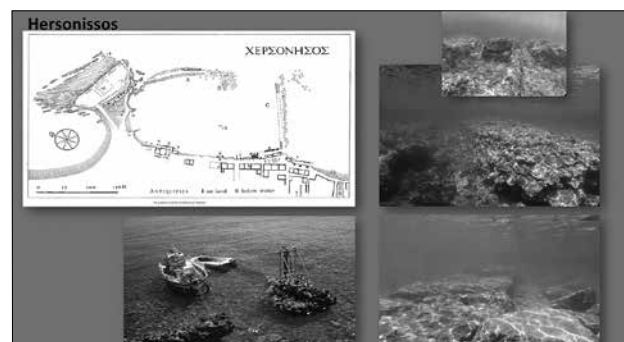
Πέμπτος. Ενάλια πολιτιστική κληρονομιά, με εξωστρέφεια, δηλαδή παρουσίαση των δράσεων του μουσείου και της Εφορείας στο κοινό.

Έκτος. Σιλό και Πειραιάς, ιστορίες αλληλένδετες.

Πρώτος άξονας: Θάλασσα, περιβάλλον, άνθρωπος (εικ. 4). Η κίνηση στον χώρο πραγματοποιείται αποκλει-

Εικ. 6

Εικ. 5

στικά στο κτήριο του σιλό και ξεκινάει με την ενότητα 1.1: η Θάλασσα, ως υπόσχεση και ως απειλή, με στόχο την δήλωση του διττού χαρακτήρα της θάλασσας ως πηγής αγαθών αλλά και συμφορών. Στην ενότητα αυτή θα υπάρχουν βίντεο με αφηγήσεις ανθρώπων της θάλασσας και εποπτικό υλικό.

Η δεύτερη ενότητα 1.2 τιτλοφορείται «η Ελλάδα των ακτογραμμών. Διαμόρφωση του ελλαδικού αναγλύφου από την απώτατη προϊστορία...», στην οποία εντάσσονται οικισμοί που κατακλύστηκαν από ευστατικές κινήσεις της ξηράς και της θάλασσας, όπως η θέση στο Παυλοπέτρι Λακωνίας που χρονολογείται από την 4η χιλιετία μέχρι τέλος της 2ης χιλιετίας π.Χ. καθώς και το Πλατυγιάλι Αστακού Αιτωλοακαρνανίας της 3ης χιλιετίας π.Χ. Αμφότερες οι ανωτέρω θέσεις σήμερα ευρίσκονται σε υποβρύχια ζώνη, στην ισοβαθή -2,50-3μ.

Οι Κεγχρεές, το λιμάνι της αρχαίας Κορίνθου που ιδρύθηκε στα αρχαϊκά χρόνια αποτελεί παρόμοια περίπτωση. Το ίδιο συνέβη με την villa rustica της υστερορωμαϊκής περιόδου (3ος αι. μ.Χ.), «την λεγόμενη βυθισμένη πολιτεία» στην Παλαιά Επίδαυρο και με τα κατάλοιπα του ρωμαϊκού λιμανιού στην Χερσόνησο Κρήτης που διακρίνονται καταβυθισμένα στα -3μ., (εικ. 5). Παρόμοια περίπτωση απαντάται, στο Καραμπουργάκι Θεσσαλονίκης όπου συγκεκριμένο σημείο έχει ταυτιστεί με τον Κελλάριον των βυζαντινών χρόνων. Αντίθετο φαινόμενο παρατηρείται στα Φαλάσαρνα της Δ. Κρήτης όπου το λιμάνι ανυψώθηκε εξ αιτίας του σεισμού του 365 μ.Χ. μέχρι 3μ!

Στον πρώτο άξονα εντάσσεται η ενότητα 1.3 «υδάτινοι δρόμοι και πλόες ανθρώπων» όπου παρουσιάζονται με

διαδραστικά μέσα, ως υποενότητες, α) ο μύθος της Αργοναυτικής εκστρατείας (με θέμα «σε μακρινούς τόπους για το χρυσόμαλλο δέρας») και β) η Οδύσσεια («ταξιδεύοντας με τον Οδυσσέα και τους συντρόφους του») με αναφορές στην αρχαία γραμματεία, καθώς και στην σύγχρονη ποίηση με θέμα τον Νόστο με δυνατότητα επιλογής από ψηφιακό αναλόγιο. Η υποενότητα 1.4 αναφέρεται στους θαλασσοπόρους/εξερευνητές της αρχαιότητας (Ευθυμένης, Πυθεύς, Νέαρχος, κ.ά.) και του Μεσαίωνα, με κείμενα και διαγράμματα.

Δεύτερος άξονας: Η διαδρομή με θέμα την Ενάλια Αρχαιολογία και την συντήρηση ενάλιων αρχαιοτήτων.

Τι είναι η Ενάλια Αρχαιολογία; (ενότητα 2.1.)

- η ιστορία της έρευνας,
- η ιστορία των καταδύσεων. Εδώ παρουσιάζονται σύντομα βίντεο με Καλύμνιους σφουγγαράδες,
- β) βίντεο με έρευνες βυθού,
- γ) έρευνα σε βαθειά νερά με ειδικό βαθυσκάφος,
- δ) προσωπικές αφηγήσεις αρχαιολόγων – πρωτοπόρων της υποβρύχιας αρχαιολογίας στην Ελλάδα,
- ε) μία εμβληματική έρευνα: Το ναυάγιο των Αντικυθήρων από το 1900 έως σήμερα,
- μία συστηματική έρευνα σε ελληνικά ύδατα: Το ναυάγιο 7 του 4ου αι. μ.Χ. στον Παγασητικό κόλπο.

Η φροντίδα/συντήρηση των ευρημάτων δηλαδή η συντήρηση με δόγμα «από το νερό ξανά στο αποπνιμένο νερό για ικανό διάστημα για να επιτευχθεί η αφαλάτωση» διέπει την φιλοσοφία του τμήματος Συντήρησης της Εφορείας. (εικ. 6). Αρκετά βίντεο

Εικ. 8

Εικ. 7

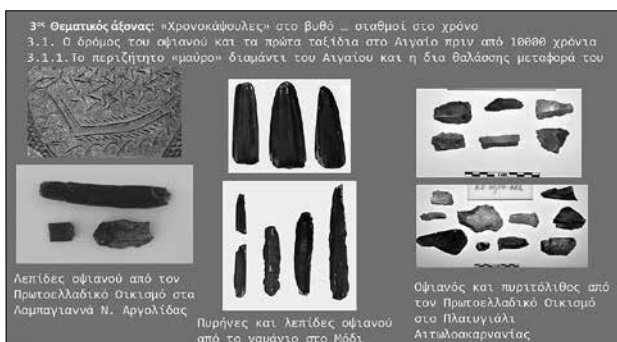
πλαισιώνουν την ενότητα της συντηρήσεως. Παράδειγμα συντήρησης στο πεδίο, «κατά χώραν», αποτελεί η συντήρηση του ψηφιδωτού δαπέδου του ρωμαϊκού Ισείου στις Κεγχρεές (εικ. 7). Στην ενότητα αυτή το ναυάγιο των Αντικυθήρων, η κορωνίς των ναυαγίων (1ος αι. π.Χ.) επελέγη ως δείγμα καλής πρακτικής συντηρήσεως (εικ. 8-9). Ένα σπάνιο εύρημα αποτελούν τα πόδια κλίνης ή επίπλου των ελληνιστικών χρόνων. Έχρηζε ειδικής συντηρήσεως και τα στάδια αυτής της δύσκολης διαδικασίας καθορίστηκαν από τους συντηρητές της ΕΕΑ.

Ο δεύτερος άξονας/ενότητα της Ενάλιας Αρχαιολογίας (2.2) συμπληρώνεται α) με θόνες αφής στις οποίες θα προβάλλονται χρονολόγιο και ορόσημα ενάλιων ερευνών στην Μεσόγειο (Αλεξάνδρεια, Κυρήνεια, Γιασί Αντά, Ουλού Μπουρούμ κ.ά.) καθώς και β) διαδραστική εφαρμογή που καλεί τους επισκέπτες να σκεφθούν ως καταδυόμενοι αρχαιολόγοι και να ετοιμάσουν μία εικονική «κατάδυση».

Τρίτος άξονας. Οι «χρονοκάψουλες» στον βυθό, δηλαδή

Εικ. 9

Εικ. 10

τα ναυάγια, που καθώς κείνται σιωπηλά στην αγκαλιά της θάλασσας, αποτελούν κλειστά σύνολα μίας ναυτικής περιπέτειας. Η ενότητα αυτή αποτελεί τον πυρήνα του Μουσείου και το διατρέχει χωροταξικά από το κτήριο του σιλό μέχρι και την νέα προσθήκη, όπου εκτίθενται τα ομοιώματα πλοίων. Περιλαμβάνει ενότητες, υποενότητες και μικρές ιστορίες.

Ο άξονας αυτός εκκινεί χρονικά με τον «δρόμο του οφιανού», και παρακολουθεί την διασπορά του λεγόμενου «μαύρου διαμαντιού» του Αιγαίου σε θέσεις της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδος (εικ. 10).

Από τα εβδομήντα πέντε περίπου ναυάγια που έχουν ενταχθεί στην εγκεκριμένη μελέτη, που καλύπτουν μία χρονική περίοδο από το 3000 π.Χ. μέχρι και τον Β΄ ΠΠ, εδώ παρουσιάζονται κάποια ενδεικτικά:

Ένα από τα πρωιμότερα ναυάγια στον Ελλαδικό χώρο είναι αυτό που ανακαλύφθηκε στην Γιαγιάνα Κεφαλληνίας και στην νήσο Δοκό στην Αργολίδα, αμφότερα αναγόμενα στην 3η χιλιετία π.Χ.

Ένα σπάνιο ναυάγιο μινωικού πλοίου βρέθηκε κοντά

Εικ. 11

στο Κουλέντι Λακωνίας (15ος αι. π.Χ.). Η ομάδα με τα προϊστορικά ναυάγια κλείνει με το ναυάγιο των Ιρίων στην Αργολίδα του 11ου αι. π.Χ.

Από ναυάγια του 5ου και 4ου αι. π.Χ. αναφέρονται εδώ το ναυάγιο στα Σκάτζουρα στις Σποράδες (εικ. 11) και το ναυάγιο της Αντιδραγονέρας στα Κύθηρα του 4ου αι. π.Χ. Από τα ναυάγια της εποχής που επικρατούσε η ρωμαϊκή ειρήνη (pax romana), αναφέρεται αυτό που εντοπίστηκε στην νήσο Σύρνα στα Δωδεκάνησα και το ναυάγιο στην Άκρα Φυγού στους Φούρνους Ικαρίας (3ος-4ος αι. μ.Χ.). Στον 13ο αι. χρονολογείται το ναυάγιο της Καβαλλιανής, στον νότιο Ευβοϊκό. Από το φορτίο ευχάριστη έκπληξη αποτελεί η πολυπληθής και σε άριστη διατήρηση σειρά των εφυαλωμένων πινακίων.

Στην θέση «Φούρκα» Χαλκιδικής, λίγα μέτρα μακριά από την ακτή, ανασκάπτεται από την ΕΕΑ ναυάγιο πιθανότατα του 18ο αι. με ενδιαφέροντα ευρήματα μεταξύ αυτών κανόνι και πινακία από πορσελάνη.

Στον 19ο αιώνα εντάσσεται το ναυάγιο του «Μέντωρ», που ναυάγησε το 1802 φορτωμένο με γλυπτά από τον Παρθενώνα, τα οποία αμέσως ανεσύρθησαν με εντολή του λόρδου από Καλύμνιους σφουγγαράδες. Η έρευνα στο ενδιαφέρον αυτό σημείο συνεχίζεται από τον Δρα Δημ. Κουρκουμέλη-Ροδόσταμο, προϊστάμενο της ΕΕΑ. (εικ. 12). Το ναυάγιο του «Μέντωρ» καθώς και τα επόμενα εντάσσονται στην κατηγορία των «μικρών ιστοριών» του 3ου άξονος: Για το ναυάγιο της ναυαρχίδος του kapudan pasha Kara Ali στην Χίο, που πυρπολήθηκε από τον Κων/νο Κανάρη, αφιερώνεται

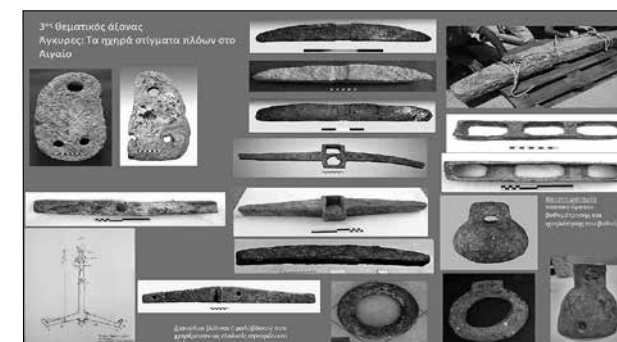
Εικ. 12

Εικ. 13

μία ενδιαφέρουσα διήγηση. Εντοπίστηκε σε βάθος -50μ. από ψαράδες και το 1988 η ΕΕΑ ανήλκυσε κανόνι που κοσμεί σήμερα την πλατεία της Χίου και πληθώρα άλλων αντικειμένων (εικ. 13). Τις «μικρές ιστορίες» συμπληρώνουν οι περιπέτειες των πλοίων «Πατρίς», συμβόλου της ελληνικής ναυσιπλοΐας του 19ου αι. και των πλοίων «Βρετανικός» και «Burdigala» (Α΄ ΠΠ), καθώς και των πλοίων «Περσεύς», «Κατωμένης» και «Αθηνά» (Β΄ ΠΠ).

Σημαντική είναι η ενότητα που περιλαμβάνει τον αποικισμό και τους περσικούς πολέμους και η οποία παρέχει την ευκαιρία για να αναφερθούν τα επιτεύγματα της ναυπηγικής με έμφαση στην κατασκευή πολεμικών πλοίων, όπως α) της θρυλικής τριήρους, για την αρχαϊκή-κλασική αρχαιότητα. Η τριήρης θεωρείται εξέλιξη της διήρους, λέγεται επίσης και τρίκροτος ναυς. Πρώτος ναυπηγός τριήρους αναφέρεται ο Κορίνθιος Αμεινοκλής στην Σάμο, την εποχή του Πολυκράτους, β) της ρωμαϊκής Λιβυρνίδος (liburnum), γ) του βυζαντινού σιφωνοφόρου Δρόμωνος, καθώς επίσης και η κατασκευή των εμπορικών πλοίων της τριακοντόρου, πεντηκοντόρου, κ.λπ. (κόντορες στην αρχαία ελληνική λέγονται τα κουπιά) και των «εμπορευτικών» σκαφών του Βυζαντίου. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται η υποενότητα της ενάλιας πειραματικής αρχαιολογίας, προϊόν της οποίας υπήρξε, το 1987, η κατασκευή της «Ολυμπιάδος», ενός πιστού αντιγράφου σε φυσική κλίμακα, της αρχαίας τριήρους, που φυλάσσεται σήμερα σε χώρο του Πολεμικού Ναυτικού, η «Κηρύνεα II» εμπορικού πλοίου των κλασικών χρόνων καθώς και η «παπυρέλλα». Μία δεύτερη ενότητα άρρηκτα συνδεδεμένη με την

Εικ. 14

ναυπηγική είναι αυτή των πολεμικών και εμπορικών λιμένων. Η ενότητα υποστηρίζεται από εσοπτικό υλικό με κείμενα, φωτογραφίες και αναπαραστάσεις λιμένων όλων των περιόδων.

Μία τρίτη ενότητα είναι η συλλογή αγκυρών. Στην έκθεση παρατίθεται χρονολογική επισκόπηση της άγκυρας, του παγκόσμιου συμβόλου ναυτοσύνης και σταθερότητας, από τον τύπο της «ευνης» του Ομήρου (Ιλ. Α. 436) μέχρι και τον τύπο με τους λίθινους και μολύβδινους στύπους (αρχική εμφάνισή τους τον 7ο αι. π.Χ.) που προσομοιάζει την σημερινή μορφή της άγκυρας. Παραφερνάλια των αγκυρών η καταπειρατηρία (όργανο βυθομέτρησης από τα χρόνια τουλάχιστον του Ηροδότου μέχρι σήμερα) και οι θαλάσσιοι μεταλλικοί δακτύλιοι (εικ. 14).

Τέταρτος άξονας. Προσεγγίζοντας το παρελθόν αποσπασματικά. Σε μία πρώτη ενότητα, θίγεται το πολύ ακανθώδες θέμα της αρχαιοκαπηλίας των βυθών. Προβλέπεται η παρουσίαση βίντεο με συνεντεύξεις αξιωματικών της δίωξης αρχαιοκαπηλίας. Σε δεύτερη

Εικ. 15

(ενότητα), αναφέρεται το θέμα των συλλεκτών που διακατέχονται από το πάθος για απόκτηση πολιτιστικών αγαθών. Και εδώ προβλέπεται η προβολή βίντεο με συνεντεύξεις συλλεκτών που κατέχουν άδεια από το ΥΠΠΟ. Η παράδοση επί αμοιβή αρχαίων εξαχθέντων από την θάλασσα, αποτελεί μία τρίτη ενότητα. Ο χάλκινος ιππέας που βρέθηκε σε τμήματα, από την Κάλυμνο και η κεφαλή νεανία (εικ. 15), η χάλκινη περικεφαλαία, κεραμικά, νεολιθικό ειδώλιο, χρυσούν ψέλιο, χάλκινος κορμός νέου αθλητή (;) από την Κύθνο προέρχονται κυρίως από παραδόσεις πολιτών.

Πέμπτος άξονας, η Ενάλια Πολιτιστική Κληρονομιά ανοιχτή στους πολίτες. Ο άξονας αναπτύσσεται στο νέο κτήριο. Παράδειγμα αναδείξεως ενάλιων αρχαιολογικών χώρων είναι η Αλόνησος, που κατέστη επισκέψιμος, το 2020, με πινακίδες τοποθετημένες υποβρυχίως κοντά στο ναυάγιο, η Κίκυνθος στον δυτικό Παγασητικό με πινακίδες τοποθετημένες υποβρυχίως κοντά στο ναυάγιο αλλά και στην ξηρά και το Παυλοπέτρι, όπου μετά από συνεννόηση με την ΕΕΑ γίνονται επί τόπου ξεναγήσεις.

Μία περίπτωση που μπορεί να αποτελέσει ένα ακόμα επισκέψιμο ενάλιο χώρο είναι το ναυάγιο των «κίωνων και σαρκοφάγων» στην Μεθώνη, ορατό από τους λουόμενους, αφού βρίσκεται στα -5μ. Στον άξονα αυτό θα περιλαμβάνονται, ως ενότητες, περιοδικές θεματικές εκθέσεις και δράσεις ενάλιου ενδιαφέροντος, καθώς επίσης και πίνακας με ενάλια ευρήματα που εκτίθενται σε άλλα μουσεία ανά την επικράτεια.

Και τέλος ο έκτος άξονας. Θέμα του άξονος είναι η ανάδειξη της ιστορίας του Πειραιά ως σύγχρονου λιμανιού και της σιταποθήκης ως σημείου αναφοράς του κυριότερου λιμανιού της χώρας με την βοήθεια αρχαιακού υλικού και φωτογραφιών, για να φανεί ότι πρόκειται για δύο ιστορίες αλληλένδετες. Ο ταινιόδρομος, που κάποτε μετέφερε σιτηρά και ανήκε σε ένα κτήριο από το πρόσφατο παρελθόν, αλλάζει πλέον χρήση και προορισμό, και μετατρέπεται στο σύγχρονο «όχημα» που νοερά θα μεταφέρει τον επισκέπτη σε ένα κόσμο αλλοτινό, έμπλεο από θλιβερά αλλά και ένδοξα

επεισόδια ιστορίας. Ενός παρελθόντος που διδάσκει αλλά συγχρόνως απαιτεί, και καλεί τον επισκέπτη σε αναστοχασμό, για να διαμορφωθεί ένα ορθότερο και λαμπρότερο μέλλον.

Βιβλιογραφία

Ενάλια VI, Περιοδική έκδοση του Ινστιτούτου Εναλίων Αρχαιολογικών Ερευνών, Αθήνα 2002.

Guttandin Th., Παναγιωτόπουλος Δ., Pflug H., Plath G. (μετ. Ηλιόπουλος Θ.), *Τα νησιά των Ανέμων. Ο ναυτικός πολιτισμός της αιγαιακής Εποχής του Χαλκού*. Έκδοση (για την ελληνική γλώσσα) Ινστιτούτο Κλασικής και Βυζαντινής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Χαϊδελβέργης, Κρήτη 2021.

Καλαμαρά Π. (συντονισμός), Κουτσούμπα Δ., Λοΐζου Ε. (επιμ.), *Το BlueMed στην Αλόνησο και στον δυτικό Παγασητικό*, Πρακτικά ημερίδων 6-7 Απριλίου και 27-28 Σεπτεμβρίου 2019. Έκδοση Περιφέρειας Θεσσαλίας και Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων, Λάρισα 2020.

Λιανός Ν, «Έρευνα και μελέτη του γαλλικού ναυαγίου του 17ου αι. “La Thétèse”», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών XIX*. Έκδοση Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα 1986, 45-62.

Parageorgiadou-Banis, Ch. and Giannikouri, A. (eds), “Sailing in the Aegean. Readings on the economy and trade routes”, *Μελετήματα 53*. Έκδοση Κέντρου Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 2008.

Σελίδες Ιστορίας 4, *Μεσόγειος: θάλασσα συγκρούσεων και ανταλλαγών*, Νέες Καθημερινές Εκδόσεις, Αθήνα 2023, 41-113.

Σίμωνι Α. (γεν. επιμ.), *Βουτιά στα Περασμένα. Η υποβρυχία Αρχαιολογική έρευνα, 1976-2014*, Πρακτικά ημερίδας 6 Μαρτίου 2015. Έκδοση Υπουργείου Πολιτισμού και Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα 2018.

Χριστοπούλου Α., Γκαδόλου Α., Μπούγια Π. (επιμ.), *Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων. Η τεχνολογία του πλοίου, του φορτίου, του Μηχανισμού*, Κατάλογος Έκθεσης «Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων: το πλοίο – οι θησαυροί – ο Μηχανισμός». Έκδοση Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού, Γενικής Γραμματείας Πολιτισμού και Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, Αθήνα 2012.

Ελισάβετ Τσιγαρίδα

Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Πέλλας και Αναπληρώτρια Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης

Στο πλαίσιο της κατασκευής του μητροπολιτικού σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης έλαβε χώρα ανασκαφική έρευνα σε έξι σταθμούς, Νέο Σιδηροδρομικό Σταθμό, Πλατεία Δημοκρατίας, Βενιζέλου, Αγίας Σοφίας, Σιντριβάνι και Φλέμιγκ, καθώς και στο αμαξοστάσιο της Πυλαίας. Τέσσερις σταθμοί βρίσκονται σε εκτός των τειχών περιοχές, όπου ανασκάφηκαν κυρίως νεκροταφεία και βιοτεχνικές εγκαταστάσεις και δύο, ο σταθμός Βενιζέλου και ο σταθμός Αγίας Σοφίας, εντός των τειχών της ιστορικής πόλης, κατά μήκος της σημερινής οδού Εγνατίας, όπου ήρθε στο φως η κεντρική αρτηρία της πόλης που παρέμεινε στην ίδια θέση από την ίδρυση της Θεσσαλονίκης το 316 π.Χ. ως και σήμερα. Η έρευνα στους σταθμούς Βενιζέλου και Αγίας Σοφίας μοιάζει με μια τεράστια στρωματογραφική τομή, διαστάσεων 12 επί 77μ. η κάθε μία, που έδωσε την ευκαιρία να ερευνηθούν όλες οι φάσεις κατοίκησης της πόλης, από τα νεότερα χρόνια έως την ίδρυσή της, προσφέροντας, λόγω της μεγάλης έκτασης, 1600 τ.μ. περίπου ο κάθε σταθμός, πολλά οικοδομικά και άλλα στοιχεία για κάθε περίοδο της πόλης.

Από την αρχαιολογική έρευνα ήρθε στο φως ένας πολύ μεγάλος αριθμός κινητών ευρημάτων και αρχαιοτήτων μεγάλης κλίμακας, που αποσπάστηκαν και των οποίων η επανατοποθέτηση ήταν αδύνατη. Τα παραπάνω προβλέπεται να εκτεθούν σε δύο μουσεία. Το κάθε μουσείο θα αποκαλύπτει διαφορετικές πτυχές της

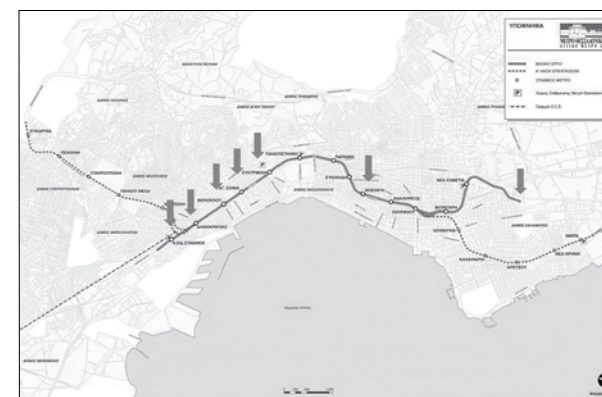
ιστορίας της πόλης και τα δύο συμπληρώνουν το ένα το άλλο και μαζί τεκμηριώνουν τη διαχρονία, τις υποδομές, την οργάνωση και την οικονομική ευρωστία της Θεσσαλονίκης από την ίδρυσή της έως την πυρκαγιά του 1917.

Από το 2021 έως το 2023 εκπονήθηκαν και έλαβαν εγκρίσεις όλες οι απαραίτητες μελέτες για τα μουσεία και έχει ήδη ξεκινήσει η υλοποίηση του μουσείου και της έκθεσης των κινητών ευρημάτων, ενταγμένα στο χρηματοδοτικό πρόγραμμα ΤΑΑ (Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας) με χρονοδιάγραμμα ως τις 31/12/2025.

Μουσείο ευρημάτων από τις ανασκαφές του Μητροπολιτικού Σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης

Το μουσείο ευρημάτων από τις ανασκαφές του μητροπολιτικού σιδηροδρόμου θα στεγαστεί στο κτήριο στρατωνισμού Α3 του πρώην στρατοπέδου Παύλου Μελά, στον Δήμο Παύλου Μελά Θεσσαλονίκης. Κτίστηκε κατά την περίοδο 1895-1905, έχει διαστάσεις 11μ. πλάτος, 150μ. μήκος και 14 μ. ύψος με δύο ορόφους και τετρά-

ριχτη κεραμοσκεπή, η οποία σήμερα δεν σώζεται. Η μεγάλη του διάσταση έχει κατεύθυνση ανατολή-δύση και χωροθετείται κάθετα προς την οδό Λαγκαδά. Η κύρια είσοδος του βρίσκεται στο κέντρο της νότιας πλευράς του, μπροστά από την οποία αναπτύσσεται προκήπιο πλάτους 26μ. περίπου με φυτεύσεις, δια-

Γραμμή του μετρό με τους σταθμούς όπου διενεργήθηκε ανασκαφική έρευνα και το αμαξοστάσιο της Πυλαίας

Άποψη της ανασκαφής του νεκροταφείου που ερευνήθηκε στον σταθμό Σιντριβάνι

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΜΕΤΡΟ ΣΕ ΔΥΟ ΝΕΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

δρομές και μικρού βάθους δεξαμενές-αναβρυτήρια. Κατά την αρχική του φάση είχε διπλή ξύλινη κιονοστοιχία που έφερε το αρχικό ξύλινο δάπεδο του ορόφου και τη στέγη. Επίσης, έφερε δύο κλιμακοστάσια σε επαφή με τους εγκάρσιους τοίχους του κεντρικού τμήματος, που σήμερα δεν υπάρχουν. Το κτήριο έχει υποστεί διάφορες επεμβάσεις με κυριότερη την αφαίρεση του φέροντος οργανισμού και αντικατάστασή του από υποστυλώματα και δοκούς από οπλισμένο σκυρόδεμα. Οι περιμετρικοί τοίχοι του αποτελούνται

κτηριολογική μελέτη με σκοπό τη δημιουργία ενός σύγχρονου και λειτουργικού μουσείου με πρωταγωνιστή την ανάδειξη των προς έκθεση ευρημάτων. Η μελέτη περιλάμβανε τη σύνταξη κτηριολογικού προγράμματος που εξυπηρετεί τους στόχους της νέας χρήσης του κτηρίου και ορίζει τις επιμέρους λειτουργίες και εγκαταστάσεις για την εξυπηρέτηση των αναγκών του μουσείου, λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς και ιδιαιτερότητες του διατηρητέου κελύφους και τους περιορισμούς, που τίθενται από τις

Ο Decumanus maximus στον σταθμό Βενιζέλου

από μικτή πλινθοδομή με οριζόντιες ζώνες πλίνθων. Οι εξωτερικές όψεις παρουσιάζουν τα τυπικά χαρακτηριστικά της επικρατούσας νεοκλασικίζουσας τάσης της εποχής με επαναλαμβανόμενα ανοίγματα και στους δύο ορόφους με κάθετη στοίχιση μεταξύ τους. Κάθε όροφος έχει εμβαδόν σχεδόν 1540 μ. Το κτίσμα φέρει χαρακτηρισμό προστασίας μνημείου ως προς το κέλυφος και αποκαθίσταται σύμφωνα με εγκεκριμένη μελέτη.

Για τη χρήση του κτηρίου ως μουσείο συντάχθηκε

αρχές της αποκατάστασης και το θεσμικό πλαίσιο της παραχώρησης του κτηρίου. Οι χώροι του νέου μουσείου χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες:

- A. Οι χώροι της έκθεσης και των συμπληρωματικών λειτουργιών, που κατέχουν το μεγαλύτερο τμήμα των επιφανειών του κτηρίου
- B. Οι χώροι των παραπληρωματικών λειτουργιών της έκθεσης
- Γ. Οι χώροι υποστήριξης της έκθεσης και του κτηρίου

Ο εκθεσιακός χώρος καταλαμβάνει ένα πολύ μεγάλο

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΜΕΤΡΟ ΣΕ ΔΥΟ ΝΕΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ποσοστό της έκτασης του κτηρίου. Η κατανομή ήταν συνειδητή, καθώς η Εφορεία επιθυμεί να προβάλλει τον πλούτο και τη σπουδαιότητα των ευρημάτων που η ανεύρεσή τους αποτέλεσε τη γενεσιουργό αιτία της δημιουργίας αυτού του μουσείου. Επίσης, εκτός από την έκθεση στο εσωτερικό του μουσείου και στο προκήπιο θα εκτεθούν αρχαιότητες. Εκεί μεταφέρονται τα κατάλοιπα έπαυλης του 4ου-5ου αιώνα, που είχε ανασκαφεί στην περιοχή της Αγίας Σοφίας με τα ψηφιδωτά δάπεδα, τα υπόκαυστα και τους τοίχους της που είχαν αποσπαστεί. Η έπαυλη καταλαμβάνει το ένα άκρο του προκηπίου, στο άλλο τοποθετούνται σαρκοφάγοι και καθιστικά, ενώ στο κέντρο διατηρούνται οι προστατευόμενες δεξαμενές με τα αναβρυτήρια.

Εντός του κτηρίου η πορεία των επισκεπτών είναι γραμμική, γεγονός που επιβάλλεται τόσο από την έντονα γραμμική διαμόρφωση του υφιστάμενου κτηρίου όσο και από την διάταξη των χώρων του μουσείου, που εξυπηρετούν το «αφήγημα» της μουσειολογικής μελέτης, της οποίας ένας από τους κύριους στόχους είναι να προβάλλει την αστική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης μέσα στους αιώνες, στη γραμμή του χρόνου. Ο επισκέπτης εισέρχεται στην κεντρική είσοδο, διασχίζει τη δυτική πτέρυγα του ισόγειου, όπου αναπτύσσεται τμήμα της έκθεσης, ανεβαίνει στον όροφο μέσω του δυτικού πυρήνα κλιμακοστασίου/ανεγκυστήρα, εν συνεχεία διασχίζει τον όροφο έως το ανατολικό άκρο και μέσω του ανατολικού πυρήνα κλιμακοστασίου/ανεγκυστήρα κατεβαίνει στο ισόγειο από όπου εξέρχεται. Με αυτό τον τρόπο διανύει μία πορεία μέσα

στον χρόνο αντιλαμβανόμενος την πόλη και την περιοχή της, τους μετασχηματισμούς της πόλης, μέσα από τα ευρήματα των ανασκαφών, που πραγματοποιήθηκαν κατά μήκος του κεντρικού οδικού άξονα της πόλης με αφορμή την κατασκευή του μητροπολιτικού σιδηροδρόμου, που ακολουθεί την ίδια γραμμική πορεία με την αρχαία οδό.

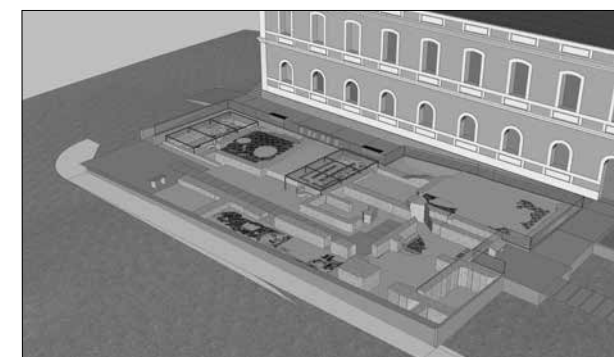
Στο ισόγειο του κτηρίου παρουσιάζονται τα ευρήματα από τις ανασκαφές των σταθμών που βρίσκονται στις

ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΤΕΙΧΩΝ περιοχές. Στον εκθεσιακό χώρο του ισόγειου εισέρχεται ο επισκέπτης μέσα από διάδρομο, όπου πληροφορείται για τον σχεδιασμό και την ολοκλήρωση του έργου του μετρό και τη διενέργεια αρχαιολογικής έρευνας στο πλαίσιο ενός ιδιαίτερα περίπλοκου τεχνικού έργου. Η έκθεση του ισόγειου αναπτύσσεται σε υπόστυλο χώρο ο οποίος διασπάται σε μικρότερες περιοχές και μαζί με την τοποθέτηση πετασμάτων ή άλλων εκθεσιακών στοιχείων δημιουργούνται χωρικοί θύλακες, όπου παρουσιάζονται οι διαφορετικές περιοχές και ομάδες. Ανα-

δεικνύονται τα ανθρωπογενή στοιχεία, η διαχρονική χρήση και ο διαφορετικός χαρακτήρας των εκτός των τειχών περιοχών, ανατολικά και δυτικά της πόλης. Προβάλλονται οι διαφορετικές δραστηριότητες που προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες για τον πληθυσμό, την κοινωνική διαστρωμάτωση, τις θρησκευτικές δοξασίες, την ιδεολογία και συμπληρώνουν τα στοιχεία που δίνει η έρευνα εντός των τειχών. Τα αρχαιολογικά ευρήματα χρονολογούνται από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. έως την πυρκαγιά του 1917. Γενικά, στις εκτός

Φωτορεαλιστικό σχέδιο του κτηρίου Α3 και του προκηπίου με τις αρχαιότητες

Φωτορεαλιστικό σχέδιο της έπαυλης με τα υπόκαυστα και τα ψηφιδωτά στο προκήπιο του κτηρίου Α3

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΜΕΤΡΟ ΣΕ ΔΥΟ ΝΕΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

των τειχών περιοχές ανασκάφηκαν κυρίως νεκροταφεία της ελληνοιστικής και ρωμαϊκής εποχής, των οποίων η χρήση συνεχίζεται στα χριστιανικά χρόνια με την κατασκευή κοιμητηριακών ναών ή μαρτυρίων, που καθαγιάζουν τα χώματα και συγκεντρώνουν τους χριστιανικούς τάφους γύρω τους. Επίσης, παρατηρούνται κάποιες διαφορές

στον χαρακτήρα της περι-αστικής ανατολικής περιοχής από τη δυτική. Ανατολικά δεν εντοπίστηκαν ιδιαίτερα στοιχεία αποθηκευτικών ή βιοτεχνικών κατασκευών. Στην έκθεση των εκτός των τειχών περιοχών, που ανασκάφηκαν, παρουσιάζονται αντιπροσωπευτικοί τύποι τάφων και γίνεται ιδιαίτερη μνεία για την βιοτεχνική περι-αστική περιοχή δυτικά της Χρυσής Πύλης της πόλης. Επίσης, παρουσιάζεται ένας μεγάλος αριθμός αντικειμένων υποδεικνύοντας τον τεράστιο αριθμό ευρημάτων από αυτές τις ανασκαφές. Κάποια από αυτά επιλέγονται για ιδιαίτερη προβολή σε οθόνες αφής, για την αλληλεπίδραση του κοινού, ή παρουσιάζονται με βίντεο ή άλλες ψηφιακές εφαρμογές.

Στον α' όροφο η βασική ιδέα της μουσειολογικής/μουσειογραφικής πρότασης για την οργάνωση των ευρημάτων από τους σταθμούς εντός των τειχών αναπτύσσεται βασισμένη στην έντονα επιμήκη γεωμετρική μορφή του κτηρίου και την απουσία υποστυλωμάτων και πραγματεύεται την πορεία του δρόμου, την πορεία στον χρόνο και την πορεία της γραμμής του

μητροπολιτικού σιδηροδρόμου (δηλαδή των έργων που υλοποιήθηκαν). Η έκθεση είναι σε μέγεθος διπλάσια της προηγούμενης. Η βασική ιδέα και στόχος του τμήματος αυτού της έκθεσης είναι η ανάδειξη του παλίμψηστου της Θεσσαλονίκης, η ανάδειξη της ανασκαφικής διάστασης που παρέχει όλα τα στοιχεία για

την κατανόηση του παρελθόντος, καθώς και η ανάδειξη της εξέλιξης συγκεκριμένων τομέων, όπως η πολεοδομία, η καθημερινή ζωή, η λατρεία, οι δραστηριότητες κ.λπ.

Πρωταγωνιστής του τμήματος αυτού της έκθεσης είναι ο δρόμος στο ύψος της σημερινής οδού Εγνατίας, που ήταν το βασικό διαχρονικά εύρημα στις ανασκαφές των δύο σταθμών του μητροπολιτικού σιδηροδρόμου εντός των τειχών της πόλης: η πλατεία οδός της ελληνοιστικής Θεσσαλονίκης από την ίδρυσή της το 316 π.Χ. που εξελίσσεται στον *decumanus maximus* των ρωμαϊκών και πρωτοβυζαντινών χρόνων Η Λεωφόρος ή Μέση οδός ή Φαρδύς δρόμος της βυζαντινής εποχής με λιθόστρωτα, χαλικοστρωτα και χωμάτινα καταστρώματα, η λεωφόρος Καλαμαριάς με λίθινη πλακόστρωση κατά τα νεότερα χρόνια και, τέλος, η σημερινή οδός Εγνατία.

Η παρουσίαση είναι χρονολογική και η πορεία της έκθεσης γραμμική. Το έντονα επιμήκες σχήμα του κτηρίου του μουσείου υποδηλώνει την πορεία της

Χρυσά στεφάνια από το ανατολικό νεκροταφείο

Ζεύγος χρυσών ενωτίων από το ανατολικό νεκροταφείο

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΜΕΤΡΟ ΣΕ ΔΥΟ ΝΕΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

γραμμής του σιδηροδρόμου που ακολούθησε την πορεία του δρόμου, την πορεία του χρόνου. Αυτή η ευθύγραμμη πορεία υποστηρίζεται από τη διάταξη των προθηκών και των εκθεμάτων που συγκεντρώνονται στα δύο άκρα, αφήνοντας χώρο στο κέντρο, την πορεία του δρόμου, την πορεία στον χρόνο.

Η έκθεση οργανώνεται σε οκτώ χρονολογικές ενότητες, που αναπτύσσονται γύρω από τον κεντρικό οδικό άξονα:

1. Η ίδρυση της Θεσσαλονίκης.
2. Ο μετασχηματισμός της από πόλη-λιμάνι σε πρωτεύουσα της Μακεδονίας στη ρωμαϊκή εποχή.
3. Η Θεσσαλονίκη από ελληνορωμαϊκό αστικό κέντρο σε χριστιανική μητρόπολη κατά την ύστερη αρχαιότητα, 4ος-5ος αι.
4. Ο μετασχηματισμός του 6ου αι. Νέες αρχιτεκτονικές διαμορφώσεις του δημόσιου χώρου: πλατείες.
5. 7ος-9ος αι. Η αστική ανασυγκρότηση της πόλης σε μια ταραχώδη εποχή. Βυζαντινοί χρόνοι (10ος-14ος αι.)
6. Εμπόριο και καθημερινή ζωή στις βυζαντινές αγορές της Θεσσαλονίκης.
7. Η μετάβαση από τη βυζαντινή στην οθωμανική πόλη (15ος-18ος αι.).
8. Νεότεροι χρόνοι (19ος-1917).

Για την απόδοση της αίσθησης της πόλης, του δρόμου, των κτηρίων θα χρησιμοποιηθούν διάφορα μέσα, διαφανοσκόπια, προβολές επιδαπέδιες, ομοιώματα κλπ. και φυσικά κινητά ευρήματα. Το υλικό παρατάσσεται

χρονολογικά και διακόπτεται από ειδικά θέματα, ουσιαστικά ιστορίες με πιο γενικές παρατηρήσεις και πληροφορίες, καθιστικά και εφαρμογές νέας τεχνολογίας. Η μετάβαση από ενότητα σε ενότητα γίνεται μέσω «χρονοπύλης», που σημαίνεται με χαρακτηριστική εικόνα και εκφράζεται με εμφανές όριο, έτσι, ενώ παραμένουμε στον ίδιο χώρο κινούμαστε στον χρόνο. Σε κάθε ενότητα δίνεται έμφαση σε διαφορετικό

τομέα, π.χ. στην ενότητα 1 στην προσωπογραφία του Κασσάνδρου, στην πρωτοβυζαντινή περίοδο στο ριζικό πολεοδομικό μετασχηματισμό του δημόσιου χώρου της Θεσσαλονίκης, που διαπιστώνεται για πρώτη φορά μέσα από τις ανασκαφές των σταθμών του ΜΕΤΡΟ. Συζητούνται ο δημόσιος χώρος και οι λιτανείες, ο ρόλος των ναών, η διαμόρφωση των πλατειών της Αγίας Σοφίας και η διαμόρφωση της ημικυκλικής πλατείας στον σταθμό Βενιζέλου. Στη βυζαντινή περίοδο παρουσιάζεται λεπτομερώς η βυζαντινή αγορά με τα στοιχεία που αντλήθηκαν από τις ανασκαφές, η νομοθεσία περί δόμησης και καταπάτησης δημόσιου χώρου, το σμάλτο. Στην ενότητα της μετάβασης από τη

βυζαντινή στην οθωμανική πόλη παρουσιάζονται οι νέοι πολεοδομικοί σχηματισμοί, οι χαρακτηριστικές καπνοσύριγγες. Τέλος, στους νεότερους χρόνους παρουσιάζονται θέματα, όπως η εβραϊκή συνοικία Πούλια και η μεγάλη πυρκαγιά.

Η έκθεση ολοκληρώνεται στο ανατολικό άκρο του α' ορόφου. Ο επισκέπτης, αφού έχει διανύσει τον χώρο

Μαρμάρινο αγαλμάτιο Αρτέμιδος

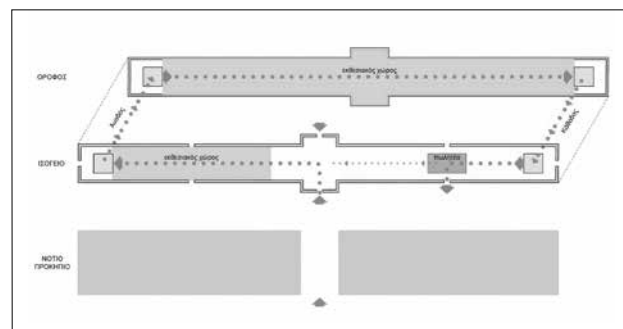

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΜΕΤΡΟ ΣΕ ΔΥΟ ΝΕΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

και τον χρόνο εισέρχεται σε αίθουσα με βίντεο για τον Εμπράρ, τον αρχιτέκτονα, πολεοδόμο και αρχαιολόγο, που ανέλαβε να αλλάξει το πρόσωπο της Θεσσαλονίκης μετά από τη μεγάλη πυρκαγιά το 1917.

Μουσείο αποσπασμένων αρχαιοτήτων μεγάλης κλίμακας κατά τις ανασκαφές του Μητροπολιτικού Σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης

Η έκθεση του μουσείου στο υφιστάμενο υπόγειο κέλυφος στη διασταύρωση των τροchioγραμμών (Crossover) του σταθμού «Σιντριβάνι» του Μητροπολιτικού σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης έχει τίτλο *Οικοδομική και Τεχνολογική Ιστορία της Θεσσαλονίκης*. Το κτήριο κατασκευάστηκε στο πλαίσιο υλοποίησης των υποδομών του Μητροπολιτικού σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης και βρίσκεται εντός της Πανεπιστημιούπολης του ΑΠΘ, νοτίως της Κεντρικής Βιβλιοθήκης. Πρόκειται για επίμηκες υπόγειο κτίσμα με γενικές διαστάσεις 104,45μ. μήκος, 21,90μ. πλάτος και βάθος

Σχέδιο με την πορεία των επισκεπτών μέσα στο κτήριο Α3

Φωτορεαλιστικό σχέδιο τμήματος της έκθεσης στον πρώτο όροφο του κτηρίου Α3

20,27μ. από την επιφάνεια του εδάφους. Η μεγάλη του διάσταση έχει κατεύθυνση ΒΔ-ΝΑ και αποτελείται από τρία υπόγεια. Είναι κατασκευασμένο εξολοκλήρου από οπλισμένο σκυρόδεμα και το ελεύθερο ύψος των ορόφων είναι 4,89μ. Στις πλάκες των επιπέδων +0, -1 και -2 διανοίγεται μεγάλη οπή, διαστάσεων 10X12μ., που εξυπηρετούσε τη μεταφορά υλικών προς το υπόγειο εργοτάξιο του ΜΕΤΡΟ. Τα ίδια επίπεδα διατρέχει και μια δεύτερη οπή διαστάσεων 19,50X5,00μ. για την εγκατάσταση κλιμακοστασίου, ενώ μία τρίτη μικρότερη, διαστάσεων 2,50X4,50μ., διαπερνά τα επίπεδα -1 και -2. Στο δυτικό άκρο του κτηρίου υπάρχει κλίμακα κινδύνου, που διατρέχει όλα τα επίπεδα και εξέρχεται στην επιφάνεια του εδάφους.

Για τις ανάγκες της χρήσης του υπογείου αυτού κτίσματος ως μουσείου εκπονήθηκαν κτηριολογική και αρχιτεκτονική μελέτη του κτηρίου, που προβλέπει την δημιουργία και ενός υπέργειου κτίσματος που θα σηματοδοτεί την ύπαρξη του Μουσείου και θα φιλοξενεί όλες τις απαραίτητες λειτουργίες υποδοχής του κοινού, ενώ οι υπόγειες στάθμες -1 και -2 θα λειτουργούν ως εκθεσιακοί χώροι και ο χώρος στο επίπεδο -3 ως αποθηκευτικός χώρος.

Εκτός από την έκθεση στο εσωτερικό του μουσείου, στον περιβάλλοντα χώρο του προτείνεται η τοποθέτηση δύο μεγάλων σε μέγεθος και πολύ σημαντικών μνημείων, που αποσπάστηκαν κατά τη διάρκεια των ανασκαφών, του ναού που προέρχεται από τον σταθμό Πλατείας Δημοκρατίας και του ταφικού οικοδομήματος από την ανασκαφή του σταθμού «Σιντριβάνι».

Πρόκειται για ένα πρωτότυπο μουσείο, που θα φιλοξενήσει αρχαιότητες μεγάλης κλίμακας, που αποσπάστηκαν για να διασωθούν κατά την κατασκευή του μητροπολιτικού σιδηροδρόμου και δεν ήταν δυνατή η επαναφορά και ανάδειξή τους στους σταθμούς από τους οποίους αφαιρέθηκαν. Οι αρχαιότητες αυτές κρίθηκαν ότι αποτελούν σημαντικές ή και μοναδικές, στο είδος τους κατασκευές, που διαθέτουν ιστορική αξία και μαρτυρούν την οικοδομική ιστορία και τεχνο-

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΜΕΤΡΟ ΣΕ ΔΥΟ ΝΕΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ψηφιδωτό από την ανασκαφή στον σταθμό Σιντριβάνι

λογία της Θεσσαλονίκης από την ίδρυσή της έως την πυρκαγιά του 1917: ταφικές κατασκευές, τμήμα του μαρμάρινου καταστρώματος του *decumanus maximus* του β' μισού του 4ου αι. μ.Χ., τμήματα αγωγών, κλιβάνων, δάπεδα, ψηφιδωτά δάπεδα από λουτρά με υπόκαυστα, κλιμακοστάσια, τμήματα τοιχοποιιών, κλίβανοι, κτήρια κ.λπ. Αν και οι αποσπασμένες αρχαιότητες είναι ανομοιογενείς, μπορούν να αποτελέσουν ένα σύνολο, που αφηγείται μέρος της διαχρονικής ιστορίας της πόλης, αυτό της τυπολογίας και της τεχνολογίας των κατασκευών και των βιοτεχνικών δραστηριοτήτων.

Κύριο στοιχείο στην εσωτερική οργάνωση των χώρων αποτελεί η μεγάλων διαστάσεων υφιστάμενη οπή (10x12μ.), που διατρέχει τα επίπεδα +0, -1 και -2, η οποία επιτρέπει την είσοδο του φυσικού φωτός από το ισόγειο στις κατώτερες στάθμες και ταυτόχρονα προσφέρει στον επισκέπτη τη δυνατότητα θέασης των υπόγειων εκθεσιακών χώρων από ψηλά και τον προ-

Χρυσό δαχτυλίδι από την ανασκαφή του σταθμού Βενιζέλου

Μήτρες κοσμημάτων από την ανασκαφή του σταθμού Βενιζέλου

ϊδεάζει για την ύπαρξη του κύριου υπόγειου όγκου του μουσείου.

Οι αρχαιότητες που αποσπάστηκαν και πρόκειται να εκθεθούν στο μουσείο, είχαν κατεξοχήν χρηστική αξία, εφόσον αποτελούσαν τμήματα κατασκευών ή δικτύων. Η απόσπασή τους τις απομόνωσε από το πλαίσιο αναφοράς τους αφαιρώντας τη χρηστική λειτουργία τους. Έτσι, στην έκθεση, ως μουσειακά αντικείμενα

Ιονικό κιονόκρανο από την ανασκαφή του σταθμού Βενιζέλου

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΜΕΤΡΟ ΣΕ ΔΥΟ ΝΕΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

(musealia) πλέον, έχουν ενταχθεί σε ένα συμβολικό επίπεδο, τον μουσειακό χώρο, που τους αποδίδει νέα σημασία. Οι αποσπασμένες αρχαιότητες δεν έχουν υψηλή αισθητική αξία, αλλά στην έκθεση λειτουργούν πλέον ως τεκμήρια πολιτισμού. Στην παρούσα περίπτωση το ενδιαφέρον στρέφεται στην αίσθηση της πόλης, των υποδομών και των οικοδομών της και αφηγούνται την οικοδομική και τεχνολογική ιστορία της και των ανασκαφών που έλαβαν χώρα, στο πλαίσιο κατασκευής ενός μεγάλου δημόσιου έργου που στάθηκε η αφορμή για να έρθουν στο φως οι αρχαιότητες, εμπλουτίζοντας κατά πολύ τις γνώσεις μας για την Θεσσαλονίκη.

Το υλικό οργανώνεται σε πέντε ενότητες που αναπτύσσονται στα επίπεδα -1 και -2:

1. Υποδομές της πόλης.
2. Δρόμοι και αγωγοί.
3. Οικοδομώντας την πόλη στον χρόνο.
4. Λουτρικές κατασκευές και λειτουργία των λουτρών της Θεσσαλονίκης.
5. Τεχνολογία βιοτεχνικών δραστηριοτήτων της πόλης και Ταφικές κατασκευές από τα νεκροταφεία της Θεσσαλονίκης.

Στο επίπεδο -2 αναπτύσσεται η πρώτη ενότητα με

κεντρικό έκθεμα το αποσπασμένο τμήμα του μαρμαρόστρωτου δρόμου από τον σταθμό της Αγίας Σοφίας, τον *decumanus maximus*. Στο ίδιο επίπεδο εκτίθενται και τμήματα αγωγών, τμήματα στρωματογραφίας, που δείχνει τις διαφορετικές κατασκευαστικές φάσεις της κεντρικής οδικής αρτηρίας. Όλες οι άλλες ενότητες αναπτύσσονται στο επίπεδο -1.

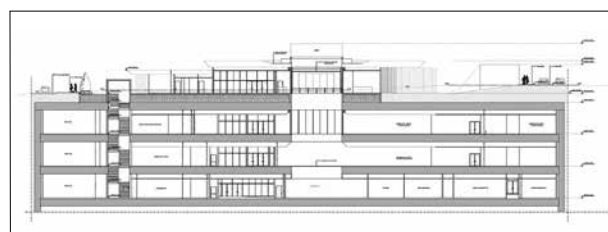
Στην έκθεση δεν υπάρχει προκαθορισμένη πορεία των επισκεπτών, καθώς η κεντρική ιδέα της εστιάζει στη συγκέντρωση διαφορετικών πληροφοριών, που όλες μαζί στοιχειοθετούν την οικοδομική και τεχνολογική ιστορία της πόλης, ενώ συγχρόνως υπαινίσσονται την ατμόσφαιρα και τη φυσιογνωμία της. Η ιδέα αυτή διαπνέει όλη την έκθεση και ενισχύεται με εποπτικό υλικό που εστιάζει στο δομημένο περιβάλλον της ιστορικής πόλης και το τεχνολογικό πλαίσιο.

Γενικά καταβάλλεται προσπάθεια τοποθέτησης των αρχαιοτήτων σύμφωνα με τις εκθεσιακές ομάδες, ωστόσο η θέση τους επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες εκτός εκθεσιακών αρχών, όπως το τεράστιο βάρος κάποιων που

επιβάλλει τοποθέτηση κοντά σε τοίχους, ή η υπόβαση της απόσπασης, οι διαστάσεις, που επειδή επηρεάζουν

Σχέδιο του υπέργειου κτίσματος του μουσείου στο crossover του Πανεπιστημίου

Τομή υπόγειου κτηρίου στο crossover του Πανεπιστημίου που θα φιλοξενήσει το μουσείο με τις αποσπασμένες αρχαιότητες

Φωτορεαλιστικό σχέδιο της έκθεσης του *decumanus maximus* στο επίπεδο -2 του μουσείου στο crossover του Πανεπιστημίου

Ταφικό κτίσμα που αποσπάστηκε κατά την ανασκαφή του σταθμού Σιντριβάνι και θα μεταφερθεί στον περιβάλλοντα χώρο του μουσείου στο crossover

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΜΕΤΡΟ ΣΕ ΔΥΟ ΝΕΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

το ύψος θέασης καθορίζουν κατά κάποιον τρόπο και τη θέση τους στον χώρο. Επίσης, για τη θέαση και κατανόηση πολλών αποσπασμένων αρχαιοτήτων απαιτείται η χρήση κλίμακας και πασαρέλας. Για την καλύτερη κατανόηση και χρήση των αρχαιοτήτων οι εκθεσιακές ενότητες εμπλουτίζονται με κινητά ευρήματα που παρέχουν συμπληρωματική πληροφόρηση.

Επίσης, για την καλύτερη ανάγνωση και κατανόηση προτείνονται απαραίτητα ερμηνευτικά μέσα και εκτενές εποπτικό υλικό (ενημερωτικά κείμενα, φωτογραφίες, σχέδια, χάρτες, χρονολογικοί πίνακες), σχεδιαστικές και τρισδιάστατες αναπαραστάσεις, προβολές βίντεο, διαδραστικά εκθέματα, ενημερωτικό φυλλάδιο και εκπαιδευτικά έντυπα.

Βιβλιογραφία

Δ. Μακροπούλου – Στ. Τζεβρένη, «ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης, σταθμός Πλατείας Δημοκρατίας: χρήσεις και κτήρια έξω από τη Χρυσή Πύλη», *AEMΘ* 28 (2014), Θεσσαλονίκη 2019, 301-312.
Στ. Βασιλειάδου, «Εργαστήρια ... εις την γειτονίαν της Υπεραγίας Θεοτόκου (9ος-12ος αι.): από τις ανασκαφές στον Σταθμό Αγίας Σοφίας του ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης», *Γ' Επιστημονικό Συμπόσιο «Βυζαντινή Μακεδονία»*, *Θεολογία – Ιστορία – Φιλολογία – Δίκαιο – Αρχαιολογία – Τέχνη* (Θεσσαλονίκη 14-15 Μαΐου 2016), Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2019, 591-604.
Κρ. Κωνσταντινίδου, «...Εν τη γειτονία της Καταφυγής. Ευρήματα από τις ανασκαφές για την κατασκευή σταθμού του ΜΕΤΡΟ Θεσσαλονίκης (9ος-12ος αι.)», *Γ' Επιστημονικό Συμπόσιο «Βυζαντινή Μακεδονία»*, *Θεολογία – Ιστορία – Φιλολογία – Δίκαιο – Αρχαιολογία – Τέχνη* (Θεσσαλονίκη 14-15 Μαΐου 2016), Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2019, 605-617.
Στ. Τζεβρένη, «Η περιαστική περιοχή εκτός των δυτικών τειχών. Εμπόριο, διαμονή και λατρεία στο δρόμο για τη Χρυσή Πύλη», *Γ' Επιστημονικό Συμπόσιο «Βυζαντινή Μακεδονία»*, *Θεολογία – Ιστορία – Φιλολογία – Δίκαιο – Αρχαιολογία – Τέχνη* (Θεσσαλονίκη 14-15 Μαΐου 2016), Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2019, 619-634.
Κρ. Κωνσταντινίδου – Μ. Μίτζα, «Μεταμορφώσεις του αστικού τοπίου της Θεσσαλονίκης από τον 4ο στον 9ο αι. στη διασταύρωση του *deumanus maximus* με τον *cardo* της οδού Βενιζέλου (ανασκαφή σταθμού Βενιζέλου – μετρό Θεσσαλονίκης)», *ΔΧΑΕ* (περ. Δ'), τ. ΜΑ' (2020), 9-34.
Στ. Βασιλειάδου – Στ. Τζεβρένη, «Μετασχηματισμοί του αστικού χώρου της Θεσσαλονίκης κατά την Ύστερη Αρχαιότητα (4ος-6ος αιώνες) μέσα από τα ανασκαφικά δεδομένα στον σταθμό Αγίας Σοφίας του μητροπολιτικού σιδηροδρόμου», *ΔΧΑΕ* (περ. Δ'), τ. ΜΑ' (2020), 35-54.
Ε. Λαμπροθανάση – Σ. Πρωτοψάλτη, «Η παραγωγή του ειδωλίου στη Θεσσαλονίκη μέσα από τα ευρήματα των ανασκαφών στο πλαίσιο της κατασκευής του Μητροπολιτικού Σιδηροδρόμου», *Επιστημονικό Συμπόσιο «Το Ειδώλιο στον βορειοελλαδικό χώρο από την προϊστορία έως τους ρωμαϊκούς χρόνους»* (Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης 11-13.10.2018), Θεσσαλονίκη 2024, 334-341.
Κ.Ρ. Konstantinidou – Κ.Τ. Raptis, «Eleventh century innovations in the Byzantine firing technology: evidence from Thessaloniki», *Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantines Studies: Thematic Sessions of Free Communications* (Belgrade 22-27 August 2016), D. Dzelebdzic, St. Bojanin (eds), The Serbian National Committee of AIEB 2016, 368-369.
Ε. Lianta, «The Second “Thessalonica/2007 Hoard” of Byzantine Thirteenth Century Billon Trachea», *XV International Numismatic Congress Taormina 2015 Proceedings*, Roma-Messina 2017, 155.
St. Vasileiadou, «Glazed Tableware from Thessaloniki's middle byzantine pottery workshops. Finds from the excavation in “Haghia Sophia” METRO Station», *Πρακτικά 12ου Συνεδρίου AIECM3* (Αθήνα Οκτώβριος 21-27 2018), Πλ. Πετρίδης, Α. Γιαγκάκη, Ν. Λιάρος, Ε. Μπία (επιμ.), τ. II, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2021, 747-755.
St. Tzevreni, «Groups of Amphorae from the extra muros area of Thessalonike. Archaeological Finds of the Metro Excavation in Demokratias Square Station», *Πρακτικά 12ου Συνεδρίου AIECM3* (Αθήνα Οκτώβριος 21-27 2018), Πλ. Πετρίδης, Α. Γιαγκάκη, Ν. Λιάρος, Ε. Μπία (επιμ.), τ. II, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2021, 755-770.

ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ «ΦΙΛΩΝ»

Ξεναγήση των «Φίλων» στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο από τον αρχαιολόγο Κ. Πασχαλίδη (αριστερά) και την Ν. Σιαφάκα στην Έκθεση του Ιδρύματος Θεοχαράκη «Μικάλης Οικονόμου. Η αληθεία της ζωγραφικής» (δεξιά). Φωτ. Φ. Ματσούκας, Σ. Αγραπίδη

ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ «ΦΙΛΩΝ»

Οι «Φίλοι» ξεναγούνται στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο από τον Δρα Θ. Μπιλή και τον Δρα Δ. Γρηγορόπουλο. Φωτ. U. Schulz

Η Μ. Ανδρεοπούλου ξεναγεί τους «Φίλους» στην Έκθεση «Οι αρχαίοι πολιτισμοί της Basilicata» του Μουσείου Ακρόπολης. Φωτ. Α. Κορομπίλη

Οι «Φίλοι» ξεναγούνται από την S. Dumont στην Έκθεση «Βρυξάκι: Η Αναβίωση μιας Γειτονιάς μέσα από τα Αρχεία της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα». Φωτ. Α. Κορομπίλη

Ξεναγήση των «Φίλων» από την Ο. Ράπτη στα «οικήματα» του Μουσείου Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού. Φωτ. Σ. Αγραπίδη

Η Σ. Τσιόρα ξεναγεί τους «Φίλους» στην Έκθεση «Δημοκρατία» της Εθνικής Πινακοθήκης (αριστερά) και επίσκεψη των «Φίλων» στο Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού (δεξιά). Φωτ. Φ. Ματσούκας, Σ. Αγραπίδη

Επίσκεψη των «Φίλων» στα εγιοτάξια των Μνημείων Ακρόπολης. Ξεναγήσή τους από την Β. Ελευθερίου. Φωτ. Σ. Παπαδάκης, Σ. Αγραπίδη

Ξεναγήση των «Φίλων» στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο από τον Κ. Πασχαλίδη. Φωτ. Φ. Ματσούκας

Τετάρτη 10 Ιανουαρίου: Επίσκεψη στην Περιοδική Έκθεση του Μουσείου Ακρόπολης, με τίτλο «ΝΟΗΜΑΤΑ. Προσωποποιήσεις και Αλληγορίες από την Αρχαιότητα έως Σήμερα». Ομιλήτρια ήταν η Αρχαιολόγος-Φροντίστρια του Μουσείου Ακρόπολης, κα Μαρία Ανδρεοπούλου.

Πέμπτη 18 Ιανουαρίου: Επίσκεψη στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν από τον Αρχαιολόγο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, κ. Κώστα Πασχαλίδη στη Συλλογή Γλυπτών.

Παρασκευή 26 Ιανουαρίου: Διάλεξη της Καθηγήτριας Φανής Μαλλούχου-Τυφάου, Αντιπροέδρου της ΕΦΑ, στο Μουσείο Ακρόπολης με θέμα «Η Αναστήλωση Κλασικών μνημείων ως μέσον διαμόρφωσης και μεταμόρφωσης αρχαιολογικών τοπίων». Η εκδή-

λωση αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος Μποδοσάκη, www.blod.gr. Ακολούθησε η κοπή της Πρωτοχρονιάτικης πίτας της Ένωσης στο café του Ισογείου του Μουσείου.

Πέμπτη 15 Φεβρουαρίου: Επίσκεψη στο Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης του Ιδρύματος Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή. Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν στην Περιοδική Έκθεση, με τίτλο «Ο Νεοϊμπρεσιονισμός στα χρώματα της Μεσογείου» από τους Επιμελητές του Ιδρύματος, κ. Γκουγιάννο Παύλο και κα Λιανού Δήμητρα.

Παρασκευή 23 Φεβρουαρίου: Επίσκεψη στην Περιοδική Έκθεση του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης με τίτλο «Χαιρώνεια, 2 Αυγούστου 338 π.Χ.: Μια μέρα που άλλαξε τον κόσμο». Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν από τις Επιμελήτριες κ.κ. Μεταξία Ρούτση και Μαριέττα Κυπριωτάκη.

Τετάρτη 06 και 13 Μαρτίου: Επίσκεψη στο Ίδρυμα Βασίλη και Μαρίνας Θεοχαράκη, στην Περιοδική Έκθεση με τίτλο: «Μιχάλης Οικονόμου. Η αλχημεία της ζωγραφικής». Ομιλήτρια ήταν η κα Νεφέλη Σιαφάκα, Επιμελήτρια της Έκθεσης.

Παρασκευή 22 Μαρτίου: Τακτική Γενική Συνέλευση της Ένωσης στο Αμφιθέατρο «Δημήτριος Παντερμαλής» του Μουσείου Ακρόπολης. Κατά την ίδια ημέρα διανεμήθηκε στα Τακτικά Μέλη της Ένωσης το 34ο τεύχος του *Ανθεμίου*.

Διάλεξη του Δρος Ν. Παπαδημητρίου στο Αμφιθέατρο «Δημήτριος Παντερμαλής» του Μουσείου Ακρόπολης (αριστερά) και ξεναγήση των «Φίλων» στο Τόγμα Θεοχαράκη από την Ν. Σιαφάκα (δεξιά). Φωτ. Μ. Ιωαννίδου, Σ. Αγραπίδη

Διάλεξη της Καθ. Φ. Μαλλούχου-Τυφάου στο Αμφιθέατρο «Δημήτριος Παντερμαλής» του Μουσείου Ακρόπολη (αριστερά) και κοπή της Πρωτοχρονιάτικης πίτας της ΕΦΑ (δεξιά). Φωτ. Μ. Ιωαννίδου

Ακολούθησε η διάλεξη του κ. Νίκου Παπαδημητρίου, Διευθυντή του Μουσείου Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου με θέμα «Στη γειτονιά του Ριζόκαστρου. Το Μουσείο Κανελλοπούλου ανάμεσα στο χτες και το σήμερα». Η διάλεξη δημοσιεύεται στο παρόν τεύχος του *Ανθεμίου*.

Πέμπτη 11 Απριλίου: Επίσκεψη στα εργοτάξια των Μνημείων Ακροπόλεως. Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν από την κα Βασιλική Ελευθερίου, Διευθύντρια της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης (ΥΣΜΑ).

Πέμπτη 18 Απριλίου: Επίσκεψη στη Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου, στην Περιοδική Έκθεση με τίτλο «ΑΣΤΥΓΡΑΦΙΑ/URBANOGRAPHY. Η ζωή της πόλης τις δεκαετίες 1950-1970». Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν από τη Διευθύντρια της Εθνικής

Πινακοθήκης κα Συραγώ Τσιάρα, Επιμελήτρια της Έκθεσης.

Πέμπτη 25 Απριλίου: Επίσκεψη στο Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού. Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν στα 3 «οικήματα» του Μουσείου από την κα Νίκη Δάφνη, Φιλολόγο-Μουσειοπαιδαγωγό και την κα Ουρανία Ράπτη, Λαογράφο-Εθνολόγο του ΜΝΕΠ.

Παρασκευή 17 Μαΐου: Επίσκεψη στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Ξεναγήση των «Φίλων» στην Έκθεση με τίτλο «Από τη Μεγάλη... στη Σύγχρονη Ελλάδα (Μέρος Β'): Οι Πρόσφυγες» από την Επιμελήτρια του Μουσείου κα Νατάσα Καστρίτη.

Πέμπτη 30 Μαΐου: Νέα, απογευματινή αυτή τη φορά, επίσκεψη των «Φίλων» στα εργοτάξια των Μνημείων

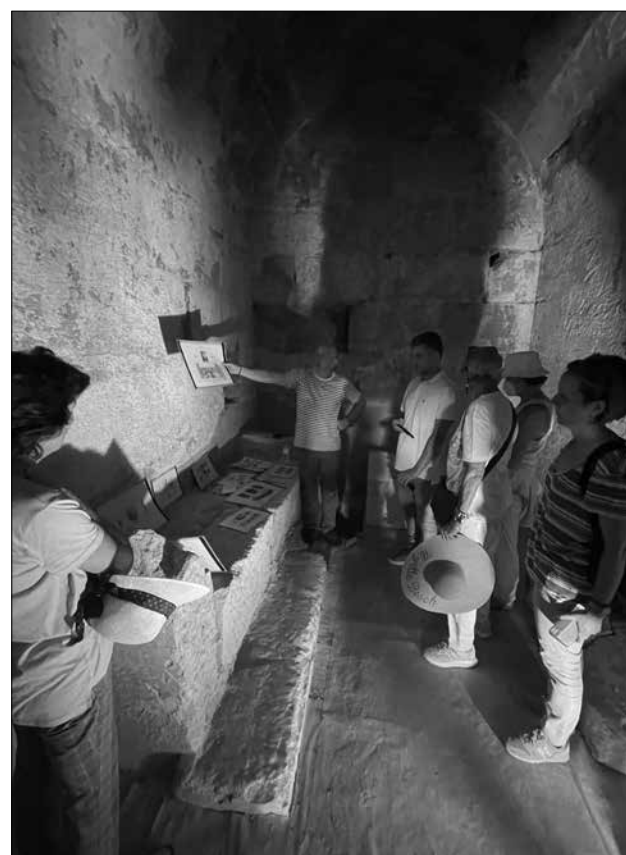
Οι «Φίλοι» ξεναγούνται στο Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμόν από την Ο. Ράπτη (αριστερά) και στα εργοτάξια των Μνημείων Ακροπόλεως από την Β. Ελευθερίου (δεξιά). Φωτ. Σ. Αγραπίδη

Ακροπόλεως. Και πάλι οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν από την Διευθύντρια της Υπηρεσίας Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης (ΥΣΜΑ) κα Βασιλική Ελευθερίου.

Πέμπτη 06 Ιουνίου: Νέα επίσκεψη των «Φίλων» στις υπόλοιπες ενότητες (Λατρεία και Κατοικία) του Μουσείου Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού. Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν από τις κ.κ. Νίκη Δάφνη και Ουρανία Ράπτη του ΜΝΕΠ.

Τετάρτη 12 Ιουνίου – Κυριακή 16 Ιουνίου: Πενθήμερη Εκδρομή στον Νομό Σερρών

Τετάρτη 12 Ιουνίου: Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο των Τύμβων του Κορινού καθώς και στον αρχαιολογικό χώρο της Πύδνας από τους Κωνσταντίνο Νούλα και Ευπραξία Δουλγκέρη αντίστοιχα, Αρχαιολόγους στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Πιερίας.

Οι «Φίλοι» ξεναγούνται από τον Κ. Νούλα στον αρχαιολογικό χώρο των Τύμβων Κορινού. Φωτ. Φ. Μαλλούκου-Τυφάνο

Ξεναγήση των «Φίλων» στον αρχαιολογικό χώρο της Πύδνας από την Ε. Δουλγκέρη. Φωτ. Π. Ρούσσο

Πέμπτη 13 Ιουνίου: Ο Δρ Νικόλαος Μπονόβας, Προϊστάμενος του Τμήματος Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων και Μουσείων στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Σερρών ανέλαβε να ξεναγήσει τους «Φίλους» στα σημαντικότερα μνημεία της πόλης των Σερρών (Αρχαία και Βυζαντινή Ακρόπολη, Μπεζεστένι, Αρχαιολογικό Μουσείο, Μητρόπολη Αγ. Θεοδώρων).

Παρασκευή 14 Ιουνίου: Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν από την Δρα Δημητρία Μαλαμίδου, Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Σερρών, στον αρχαιολογικό χώρο και στο Μουσείο της Αμφίπολης, καθώς και στον Τύμβο Καστά.

Σάββατο 15 Ιουνίου: Επίσκεψη στο Οχυρό Ρούπελ με ξεναγήση από αξιωματούχο της Υπηρεσίας Στρατού. Στη συνέχεια οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν και έκαναν με βάρκες τον περίπλου της Λίμνης Κερκίνης. Γεύμα σε τοπική ταβέρνα στον Λιθότοπο, στη νότια πλευρά της λίμνης.

Κυριακή 16 Ιουνίου: Η εκδρομή των «Φίλων» ολοκληρώθηκε με την επίσκεψη στο Σπήλαιο Αλιστράτης καθώς και στην Πρώτη Σερρών, στο Λαογραφικό μουσείο Χαγιάτι Λαδιά. Ξεναγήση από την υπεύθυνη του Μουσείου κα Βάσια Λαδιά και αναχώρηση για Αθήνα.

Τετάρτη 26 Ιουνίου: Επίσκεψη των «Φίλων» στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών. Ξεναγήση

Οι «Φίλοι» ξεναγούνται στον αρχαιολογικό χώρο της Βυζαντινής Ακρόπολης Σερρών από τον Δρα Ν. Μπονόβα (αριστερά) και της Αμφίπολης από την Δ. Μαλαμίδου (δεξιά). Φωτ. Φ. Μαλλούκου-Τυφάνο

σε όλους τους χώρους του Ινστιτούτου από τον Δρα Θεμιστοκλή Μπιλή, Υπεύθυνο του Τμήματος Αρχιτεκτονικής και Προστασίας Μνημείων του Ινστιτούτου και τον Δρα Δημήτριο Γρηγορόπουλο, επιστημονικό συνεργάτη του Ινστιτούτου.

Πέμπτη 19 Σεπτεμβρίου: Επίσκεψη των «Φίλων» στην Περιοδική Έκθεση με τίτλο: «Από τη μουσειακή στην εικαστική εμπειρία. Σύγχρονη ελληνική κεραμική» στο Λουτρό των Αέρηδων, Παράρτημα του Μουσείου Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού. Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν από την κα Νίκη Δάφνη, Μουσειοπαιδαγωγό στο ΜΝΕΠ.

Τετάρτη 09 Οκτωβρίου: Ημερήσια Εκδρομή των «Φίλων» στις Κεγχρεές και την Αρχαία Κόρινθο. Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν στις Κεγχρεές και στο Αρχαιο-

λογικό Μουσείο της Ισθμίας από τον κ. Βασίλειο Θ. Τασίνο, Αρχαιολόγο στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Κορινθίας και στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κορίνθου από τον κ. Γεώργιο Σπυρόπουλο, Αναπληρωτή Προϊστάμενο της Εφορείας. Θερμές ευχαριστίες εκφράζονται στην κα Αργυρώ Τσίγκρη, Προϊσταμένη Τμήματος Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών (ΕΦΑΠΑ) για την πολύτιμη συμβολή της στη διοργάνωση της εκδρομής.

Τετάρτη 09 Οκτωβρίου: Επίσκεψη στο Μουσείο της Ανασκαφής του Μουσείου Ακρόπολης. Ξεναγήση των «Φίλων» από την κα Σταματία Ελευθεράτου, Προϊσταμένη στη Διεύθυνση Συλλογών και Εκθέσεων του Μουσείου Ακρόπολης και την αρχαιολόγο στην ίδια Διεύθυνση κα Ιωάννα Μπουγάτσου.

Οι «Φίλοι» ξεναγούνται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Ισθμίας από τον Β.Θ. Τασίνο (αριστερά) και στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο (δεξιά). Φωτ. Φ. Μαλλούκου-Τυφάνο

Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ «ΦΙΛΩΝ»

Ξενάγηση των «Φίλων» από τον Θ. Μπιλή στον αρχαιολογικό χώρο Καλαποδίου. Φωτ. Φ. Μαλλούκου-Τιφάνο

Πέμπτη 07 Νοεμβρίου: Ημερήσια Εκδρομή των «Φίλων» στο Καλαπόδι Φθιώτιδος. Ο Δρ Θεμιστοκλής Μπιλής, Αρχιτέκτονας Μηχανικός, Υπεύθυνος Τμήματος Αρχιτεκτονικής και Προστασίας Μνημείων στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο (DAI) ξενάγησε τους «Φίλους» στην ανασκαφή του Ινστιτούτου στον αρχαιολογικό χώρο καθώς και στην επετειακή έκθεση «Τομή στο παρελθόν – 50 χρόνια ανασκαφής στο Καλαπόδι» στο Παλαιό Δημοτικό Σχολείο Καλαποδίου. Στη συνέχεια, οι «Φίλοι» επισκέφθηκαν την Αταλάντη και ξεναγήθηκαν στο εκεί Αρχαιολογικό Μουσείο από την κα Μαρία Παπαγεωργίου, Αρχαιολόγο στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Φθιώτιδας και Ευρυτανίας.

Πέμπτη 14 Νοεμβρίου: Επίσκεψη των «Φίλων» στην Περιοδική Έκθεση της Αμερικανικής Σχολής Κλα-

Ξενάγηση των «Φίλων» από την S. Dumont στην Έκθεση «Βρυσάκι, η αναβίωση μιας γειτονιάς», της ΑΣΚΣΑ. Φωτ. Α. Κορομπίλη

σικών Σπουδών με τίτλο «Βρυσάκι: Η Αναβίωση μιας Γειτονιάς μέσα από τα Αρχεία της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα». Οι «Φίλοι» ξεναγήθηκαν από την κα Sylvie Dumont, Επιμελήτρια της Έκθεσης.

Παρασκευή 22 Νοεμβρίου: Διάλεξη Δρος Ελένης Σπ. Μπάνου, Επίτιμης Προϊσταμένης της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων, στο Μουσείο Ακρόπολης με θέμα «Το Μουσείο Εναλίων Αρχαιοτήτων στον Πειραιά». Η διάλεξη δημοσιεύεται στο παρόν τεύχος του Ανθεμίου.

Τετάρτη 04 Δεκεμβρίου: Επίσκεψη της περιοδικής έκθεσης στο Μουσείο Ακρόπολης με τίτλο «Οι αρχαίοι πολιτισμοί της Basilicata. Θησαυροί που έρχονται στο φως». Ξενάγηση από τις Αρχαιολόγους-Φροντιστές του Μουσείου κυρίες Μαρία Ανδρεοπούλου και Ιωάννα Πατέρα.

Δευτέρα 09 Δεκεμβρίου: Επίσκεψη στην Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου. Ξενάγηση των «Φίλων» στην Περιοδική Έκθεση με τίτλο «Δημοκρατία» από την κα Συραγώ Τσιάρα, Διευθύντρια της Εθνικής Πινακοθήκης και Επιμελήτρια της έκθεσης.

Παρασκευή 20 Δεκεμβρίου: Διάλεξη στο Μουσείο Ακρόπολης της Δρος Ελισάβετ Τσιγαρίδα, Προϊσταμένης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πέλλας και Αναπληρώτριας Προϊσταμένης Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης με θέμα «Από τις ανασκαφές του Μετρό στα δύο νέα Μουσεία της Θεσσαλονίκης». Η διάλεξη δημοσιεύεται στο παρόν τεύχος του Ανθεμίου, και αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος Μποδοσάκη, www.blod.gr.

Παρασκευή 17 Ιανουαρίου 2025: Διάλεξη του Γενικού Διευθυντή του Μουσείου Ακρόπολης Καθ. Νικολάου Σταμπολίδη με θέμα «Μουσείο Ακρόπολης: Η τριετία 2021-2024». Η διάλεξη δημοσιεύεται στο παρόν τεύχος του Ανθεμίου.

Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ «ΦΙΛΩΝ»

Η διάλεξη της Δρος Ε. Τσιγαρίδα (αριστερά) και της Δρος Ε. Μπάνου (δεξιά) στο Αμφιθέατρο «Δημήτριος Παντερμαλής» του Μουσείου Ακρόπολης. Φωτ. Μ. Ιωαννίδου

Η διάλεξη του Καθ. Ν. Σταμπολίδη στο Μουσείο Ακρόπολης (αριστερά). Παρέμβαση του Προέδρου της ΕΦΑ Γ. Σαββαΐδη στη διάλεξη (δεξιά). Στο προεδρείο ο ομιλητής και η Αντιπρόεδρος της ΕΦΑ Καθ. Φ. Μαλλούκου-Τιφάνο (δεξιά). Φωτ. Ι. Πρίφτης

Παρακολουθώντας τη διάλεξη του Καθ. Ν. Σταμπολίδη στο Μουσείο Ακρόπολης. Από αριστερά: ο Πρόεδρος της ΕΦΑ Γ. Σαββαΐδης, η ΓΓ Α. Μαλικούρη, το μέλος του ΔΣ Κ. Χατζησαλάνη, η Ταμίας Μ. Ιωαννίδου και το μέλος της ΕΦΑ Καθ. Ο. Παλαγγιά. Φωτ. Ι. Πρίφτης

ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ «ΦΙΛΩΝ»

Οι «Φίλοι» στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.
Ξεναγήσή τους από την Ν. Καστρίτη. Φωτ. Σ. Φοτάκη

Ξεναγήση των «Φίλων» στο Γερμανικό Αρχαιολογικό Μουσείο
από τον Δρα Δ. Γρηγορόπουλο. Φωτ. Δ. Κανελλόπουλος

Επίσκεψη των «Φίλων» στο Μουσείο της Αρχαίας Κορίνθου.
Φωτ. Φ. Μαλλούχου-Τυζανο

Οι «Φίλοι» με τον αρχαιολόγο Κ. Νούλα (κέντρο) στον αρχαιολογικό
χώρο των Τύμβων Κορινού. Φωτ. Ν. Νταϊλιάννα

Ξεναγήση των «Φίλων» στο Λουτρό των Αέρηδων του Μουσείου
Νεότερον Ελληνικού Πολιτισμού από την Ν. Δάρνη. Φωτ. Κ. Μοσχούρη

Οι «Φίλοι» με την Σ. Τσιάρα στην Έκθεση «ΑΣΤΥΓΡΑΦΙΑ/
URBANOGRAPHY» της Εθνικής Πινακοθήκης. Φωτ. Γ. Πουγκάς

Οι «Φίλοι» με τη Δρα Μ. Μαλαμίδου στον αρχαιολογικό
χώρο της Αμφίπολης. Φωτ. Ν. Νταϊλιάννα

Επίσκεψη των «Φίλων» στο Μουσείο Νεότερον Ελληνικού Πολιτισμού.
Φωτ. Ε. Μασσαλά

Επίσκεψη των «Φίλων» στην Έκθεση «Τομή στο παρελθόν – 50 χρόνια ανασκαφής στο Καλαπόδι».
Στο κέντρο διακρίνεται ο Δρ Θ. Μπιλής. Φωτ. Κ. Μοσχούρη

Συνεργασία της ΕΦΑ με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πόλης Αθηνών και την ΥΣΜΑ

Η Ένωση, στο πλαίσιο της υποστήριξης του έργου της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης των Αθηνών, διαχειρίστηκε, όπως κάθε χρόνο, και κατά το έτος 2024, χρηματική δωρεά της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών για την κάλυψη λειτουργικών αναγκών της Εφορείας.

Επίσης, χρηματικά ποσά της ΥΣΜΑ προερχόμενα από ξεναγήσεις εκπαιδευτικών φορέων στα εργοτάξια των μνημείων της Ακρόπολης, για λογαριασμό της Υπηρεσίας.

Συνεργασία με τρίτους φορείς

Η ΕΦΑ συνέχισε την συνεργασία της με τον Ειδικό Επιστημονικό Ιστότοπο του «Ιδρύματος Μποδοσάκη» και αναρτήθηκαν στην ιστοσελίδα www.blod.gr οι διαλέξεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο των εκδηλώσεών της.

Εκδόσεις κατά τα έτος 2024

Κατά το έτος 2024 έγινε επανέκδοση του αρχαιολογικού οδηγού *Ακρόπολη και Μουσείο* στην αγγλική, γερμανική, ισπανική, ιταλική και κινεζική γλώσσα.

Έγινε επίσης επανέκδοση του αρχαιολογικού οδηγού *Λόφοι Φιλοπάππου-Πνύκας-Νυμφών* στην αγγλική γλώσσα.

Το έτος 2024 επανεκδόθηκε το βιβλίο της Αντιπροέδρου της Ένωσης Φ. Μαλλούχου-Tufano, *Από Κάστρο σε Μνημείο – Μεταμορφώσεις της Ακρόπολης από τον 19ο στον 21ο αιώνα*, στα ελληνικά. Επίσης, στο ίδιο έτος, κυκλοφόρησε η νέα έκδοση του βιβλίου *The Parthenon Marbles in the British Museum – New contributions to the issue* με πρόλογο του Προέδρου της, πρέσβεως ε.τ. κ. Γ. Σαββαΐδη, όπου και αναπτύσσονται και ορισμένες σκέψεις του για το ζήτημα της Επανεύωσης των Γλυπτών του Παρθενώνα. Το βιβλίο πε-

ριέχει, μεταξύ άλλων, νέο αρχαιολογικό υλικό που ρίχνει περισσότερο φως στις συνθήκες της απόσπασης και αρπαγής των Μαρμάρων του Παρθενώνα, καθώς και το χρονικό δημιουργίας του Μουσείου Ακρόπολης από τα μέσα του 19ου αιώνα έως σήμερα. Η έκδοση πραγματοποιήθηκε αποκλειστικά στην αγγλική γλώσσα.

Δωρεές προς τρίτους

Η ΕΦΑ παρείχε δωρεάν:

– αντίτυπα των αρχαιολογικών οδηγιών και βιβλίων έκδοσής της σε αρχαιολόγους – ομιλητές κατά τις επισκέψεις των Μελών της σε αρχαιολογικούς χώρους και Μουσεία, στο πλαίσιο του προγράμματος εκδηλώσεών της.

– αντίτυπα των αρχαιολογικών οδηγιών και βιβλίων έκδοσής της στο Προσωπικό της Διεύθυνσης της ΥΣΜΑ, της ΕΦΑΠΙΑ και στους αρχαιολόγους του Μουσείου Ακρόπολης.

– αντίτυπα του υπ' αριθμ. 34 τεύχους του Περιοδικού *Ανθέμιον* στις Βιβλιοθήκες των Ξένων Αρχαιολογικών Σχολών, σε Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού και σε επιλεγμένους Φορείς και επιστήμονες.

Οι «Φίλοι» που έφυγαν τα έτη 2024-2025

2024

Κουτσομητόπουλος Παναγιώτης
Κριτσέλης Αντώνιος
Μπερνίτσα Αλεξάνδρα
Παπαφλέσσα Θεοδώρα
Σταθουλοπούλου Έλλη
Φατοέα Ειρήνη (Ρένα)

2025

Κριμπάς Γεώργιος
Μπιλής Βασίλειος
Χωραφά Μαρία

Γεώργιος Κριμπάς (1936-2025)

Τον Φεβρουάριο του 2025 έφυγε ο Επίτιμος Πρόεδρος της ΕΦΑ Γεώργιος Κριμπάς. Κατεχοχόν Δάσκαλος, ο Γ. Κριμπάς είχε σπουδάσει φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Τέξας. Μετά από πολυετή θητεία ως μεταπτυ-

χιακός Ερευνητής, Λέκτορας και Αναπληρωτής Καθηγητής στην London School of Economics και στα Πανεπιστήμια της Γλασκώβης και Brunel αντίστοιχα εκλέγεται, τη Μεταπολίτευση, Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Πρωτοστάτησε στην ίδρυση του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών της Νομικής, του οποίου διετέλεσε Πρόεδρος από το 1982 έως το 1989, ενώ η συμβολή του υπήρξε καθοριστική στη στελέχωση του Τμήματος και στην κατάρτιση του Προγράμματος σπουδών του, ιδιαίτερα στη δημιουργία ολοκληρωμένου Προγράμματος Διδακτορικών Σπουδών (UoADPhilEcon).

Παράλληλα ασχολήθηκε με την πολιτική. Υπήρξε από τα ιδρυτικά στελέχη του Κόμματος Δημοκρατικού Σοσιαλισμού (ΚΟΔΗΣΟ), το οποίο και εκπροσώπησε στην Πολιτική Επιτροπή του Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου, ενώ από το 2017 έως το 2022 υπηρέτησε ως Πρέσβης της Ελλάδος στον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Πολυσχιδή προσωπικότητα, ο Γ. Κριμπάς χαρακτηριζόταν από οξύ, αλλά απρόβλεπτο, ανήσυχο, συχνά εκκεντρικό και ανατρεπτικό, πνεύμα, μεγάλη αίσθηση του χιούμορ, ενθουσιώδεις ιδέες και οραματισμούς. Υπήρξε Πρόεδρος της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως από το 2010 έως 2022. Παρόλο που μεγάλο μέρος της θητείας του συνέπεσε με την υπηρεσία του στον ΟΟΣΑ, ο Γ. Κριμπάς υπήρξε πάντοτε κοντά και σε συνεχή επαφή με την ΕΦΑ, ενθουσιώδης υποστηρικτής όλων των δράσεών της.

Θα τον θυμόμαστε πάντα με πολλή αγάπη, εκτίμηση και ένα χαμόγελο.

Φανή Μαλλούχου-Tufano

Θεοδώρα (Ντόρα) Παπαφλέσσα (1927-2024)

Πλήρης ημερών έφυγε, το 2024, η Ντόρα Παπαφλέσσα, ιδρυτικό μέλος της ΕΦΑ και προσωπική φίλη της Έβης Τουλούπα.

Γόνος ιστορικής οικογένειας, η Ντ. Παπαφλέσσα υπήρξε διακεκριμένη κοινωνική λει-

τουργός και Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας. Ξεκίνησε τις σπουδές της στην Ελλάδα και τις συνέχισε και ολοκλήρωσε στις ΗΠΑ, στα Πανεπιστήμια της Ουάσιγκτον και της Νέας Ορλεάνης. Εκεί απέκτησε πτυχίο ΒΑ στην Ψυχολογία και Κοινωνιολογία καθώς και Μάστερ στην Κοινωνική Εργασία. Επιπλέον ολοκλήρωσε διετή κύκλο διδακτορικών σπουδών. Ήταν εξειδικευμένη στα πεδία της παιδικής προστασίας και της κοινωνικής εργασίας στα σχολεία και στα νοσοκομεία. Στη συνέχεια εργάστηκε ως κοινωνική λειτουργός σε κοινωνικές υπηρεσίες στο Μόντρεαλ του Καναδά, στον αμερικανικό κλάδο της Διεθνούς Κοινωνικής Υπηρεσίας και, στην Ελλάδα, στο Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας. Κύριο μέλημά της και κεντρικός άξονας της επαγγελματικής της δράσης υπήρξε η εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών. Δίδαξε στις Σχολές και Τμήματα Κοινωνικής Εργασίας του Αμερικανικού Κολλεγίου Θηλέων, της ΧΕΝ της Αθήνας, του Ιδρύματος Αναπτύξεως Κοινωνικής Εργασίας και, τέλος, του ΤΕΙ της Αθήνας. Υπήρξε από τα ιδρυτικά και ενεργά μέλη του Συνδέσμου Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος, του Συμβουλίου Επιμορφώσεως στην Κοινωνική Εργασία καθώς και της Διεθνούς Ενώσεως Σχολών Κοινωνικής Εργασίας.

Η Ντ. Παπαφλέσσα διακρινόταν για τη συνεχή και ακατάβλητη δραστηριότητά της, τον δυναμισμό και τη ζωντάνια της, όλα χαρακτηριστικά που τη συνόδευαν και κατά τη θητεία της ως ταμίας (από το 1992 έως το 2001), μέλος του ΔΣ (2001-2004) και μέλος της Ελεγκτικής Επιτροπής (2004-2010) της ΕΦΑ.

Θα τη θυμόμαστε πάντα με αγάπη, βαθιά εκτίμηση και σεβασμό.

Φανή Μαλλούχου-Tufano

Βασίλης Μπιλής (1929-2025)

Ομιλία του Μ. Κορρέ στην εξόδιο ακολουθία του θείου του Βασίλη Μπιλή, παλαιού και έγκριτου μέλους της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως:

Αγαπημένη μου θεία Δανάη, αγαπημένα μου ξαδέφρα

και ανήψια, αγαπητοί φίλοι και συγγενείς,

Ο Βασίλης Μπιλής έζησε χρόνια πολλά και καλά. Δημοσιολογικά. Ο Β. Μπιλής ανήκε στη γενιά της Κατοχής. Τότε μεγάλωσε. Μέσα στα δύσκολα. Όσοι επιβίωσαν τότε με τίμιο τρόπο, βρέθηκαν ατσαλωμένοι στα χρόνια που ακολούθησαν. Στα χρόνια της ανάπτυξης. Και είχαν από τη ζωή διδαχθεί τη διαχείριση, τη διαχείριση θεμάτων ζωής – ικανότητα σπανιότερη στις μέρες μας.

Ακολούθησε σπουδές στην Ανωτάτη Εμπορική Σχολή, όταν μόνο λίγοι σπουδαζαν. Άκουσε άξιους καθηγητές και καθώς τότε οι σπουδές ήταν δαπανηρή πολυτέλεια, προσηλώθηκε με αφοσίωση σε αυτές, ενώ ήταν ταυτοχρόνως εργαζόμενος. Αμέσως μετά υπηρέτησε στον στρατό ξηράς ως έφεδρος ανθυπολοχαγός. Με ουσιαστική, θα έλεγα, εμβάθυνση στα θέματα που απαιτεί και η στρατιωτική ζωή. Εκεί ανέπτυξε έτι περαιτέρω τις διοικητικές του ικανότητες, οι οποίες όλες χρησίμευσαν αργότερα στον αγώνα της ζωής, σε συνθήκες ειρήνης. Σε συνθήκες υγιούς ανταγωνισμού και σκληρής εργασίας.

Πώς εύρισκε τον χρόνο να είναι κοντά και στα ανήψια του; Επισκευές σε πατινία και ποδηλατάκια, χαρταετοί, σε ηλικία που δεν μπορούσα να κερώσω τον σπάγκο. Όλα αυτά μας τα έδειχνε και όπως καταλαβαίνετε, αυτά ήταν παραδείγματα για μελλοντικές πιο σύνθετες τεχνικές δεξιότητες που συνεχώς κεφαλαιοποιούνται.

Πολύ σύντομα είχε την πρώτη του επιχείρηση. Εργασία εντατική, δυσκολίες κάθε τόσο. Τότε δημιούργησε τη δική του οικογένεια και τον πρώτο καιρό ήταν συγκεντρωμένος περισσότερο στην προσπάθεια στήριξης της οικογένειας και των φίλων του. Όταν ο

πατέρας μου ήταν πολύ άρρωστος και μας άφησε, ο θείος Βασίλης ήταν για εμάς ο καλύτερος συνεχιστής της φροντίδας του. Αλλά και μετά την ενηλικίωσή μας ήταν ο πολύτιμος σύμβουλος και υποστηρικτής μας. Όταν η μητέρα μας προσβλήθηκε από την επάρατο η συμπαράστασή του ήταν απόλυτη. Ανάμεσα σε όλα αυτά ο Β. Μπιλής προσπαθούσε να εκπληρώνει κάτι που πάντοτε ήθελε. Να έχει χρόνο για ένα ευρύτερο σύνολο φίλων και πελοποννησίων συγγενών.

Πέραν αυτών ήθελε από φυσική κλίση να έχει χρόνο και για τα κοινά. Η έμπρακτη συμβολή του σε δραστηριότητες και έργα του Συλλόγου Γονέων του 15ου Γενικού Λυκείου υπήρξε πολύ μεγάλη. Πρωτοστάτησε επίσης στη δημιουργική δράση του Συλλόγου των Ευρωσυντινών Αττικής (ιδρ. 1982), με τους οποίους είχε πάντοτε δεσμούς φιλίας και συνεργασίας. Ως Πρόεδρος του Συλλόγου οργάνωσε διάφορες εκδηλώσεις, πολιτιστικού περιεχομένου, πάντοτε θερμά και εορταστικά. Είχε τη φροντίδα του περιοδικού *Ευρωσυντινικά* (1987 κ.ε.), το οποίο επί σειρά ετών συνέβαλε στους σκοπούς του συλλόγου. Τέλος ως μέλος της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως προσέφερε τις υπηρεσίες του από διάφορες θέσεις, ως μέλος της Ελεγκτικής Επιτροπής (2001-7), ως Ταμίας (2007-10), ως Αναπληρωτής Ταμίας (2010-2022).

Έζησε πολλά χρόνια και καλά, αν εξαιρέσει κανείς εκείνα τα πολύ δύσκολα της δεκαετίας του '40. Αλλά και για τα δύσκολα θυμάμαι τη ρήση ενός φίλου: δύσκολες εποχές γεννάνε δυνατούς ανθρώπους, οι δυνατοί άνθρωποι γεννάνε εύκολες εποχές, εύκολες εποχές γεννάνε λιγότερο δυνατούς ανθρώπους και αυτοί δυστυχώς γεννάνε δύσκολες εποχές κ.ο.κ. Ο Β. Μπιλής σε όλη του τη ζωή ήταν πάντοτε επιφορτισμένος με πολλά. Οι επιχειρήσεις δεν του άφηναν περιθώρια για χαλάρωση. Παρά ταύτα, τα ενδιαφέροντά του ήταν ενεργά. Ήταν ικανός αναλυτής θεμάτων Ιστορίας και οικονομίας και άριστος χειριστής του γραπτού λόγου. Τα κείμενά του στα *Ευρωσυντινικά* διακρίνονται για τα πολύ καλά ελληνικά, την καθαρότητα της σκέψης, την οικονομία του λόγου. Σαν να προέρχονται από επαγγελματία της γραφής. Στα παλιά σχολεία τα βιβλία δεν ήταν όπως σήμερα πολλά και αναλυτικά. Όμως τότε

υπήρχε κάτι πιο εσωτερικό στη σχέση του μαθητή με την εκπαίδευση. Και αυτό ήταν πάντοτε αναγνωρίσιμο στην καθαρή σκέψη του Β. Μπιλή. Εύχομαι δε σε όλους να φθάσουν τα χρόνια του, τη δύναμή του και τη δημιουργικότητά του.

Μανόλης Κορρές

Μαρία Χωραφά (1933-2025)

Τον Ιανουάριο του έτους 2025 απεβίωσε η Μαρία Χωραφά, από τα παλαιότερα Μέλη της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως και προσωπική φίλη της Έβης Τουλούπα.

Η Μ. Χωραφά, κόρη του πρέσβευς Μιχαήλ Μελά και σύζυγος του επίσης πρέσβευς Άγγελου Χωραφά, έζησε πολλά χρόνια της ζωής της εκτός Ελλάδος, η καρδιά της όμως ήταν πάντοτε δοσμένη στην πατρίδα της. Ήταν πολύ περήφανη για τους ένδοξους προγόνους της, τον παππού της Κωνσταντίνο Μελά, αδελφό του Εθνικού ήρωα Παύλου Μελά, την Άννα Μελά, «Μάννα του Στρατιώτη», καθώς και τον προπάππο της Κωνσταντίνο Καραπάνο, ανασκαφέα του Μαντείου της Δωδώνης.

Σπούδασε ψυχολογία του παιδιού με τον Καθηγητή Jean Piaget στη Γενεύη. Η Μαρία Χωραφά ήταν μορφωμένη, πολύγλωσση, φιλομαθής, με αφάνταστες γνώσεις σε πολλά και διαφορετικά θέματα και θεωρούσε καθήκον της να συμμετέχει στα κοινά της πατρίδας της. Ήταν ενεργό Μέλος του Καθιδρύματος Όθωνος και Αθηνάς Σταθάτου, του οποίου είχε διατελέσει και Πρόεδρος καθώς και ιδρυτικό Μέλος της Εταιρεία Προστασίας Σπαστικών «Πόρτα Ανοιχτή», όπου ασχολήθηκε και δυναμικά με την οργάνωση θεατρικών παραστάσεων του Συλλόγου. Ήταν Μέλος του ΔΣ του Σωματείου «Οι Φίλοι του Νομισματικού Μουσείου» ως Γενική Γραμματέας, Αντιπρόεδρος και Ειδική Γραμματέας από το 1999 έως το 2021.

Η Μ. Χωραφά υπήρξε όχι μόνον ενεργό Μέλος της Ένωσης Φίλων Ακροπόλεως αλλά και σταθερός υποστηρικτής της. Θα την θυμάμαι πάντοτε καθισμένη

στα πρώτα έδρανα του Αμφιθεάτρου σε όλες τις ομιλίες που οργάνωνε η Ένωση και βέβαια να μετέχει στις εκδρομές μέχρι τα τελευταία χρόνια, πρώτη στις αναβάσεις, ως παλαιά ορειβάτης, όπως έλεγε.

Η Μ. Χωραφά ήταν πάντοτε σταθερή στις απόψεις της, είχε το θάρρος της γνώμης της, την οποία ήξερε και να υπερασπίζεται. Η αγάπη και η μεγαλοψυχία της προς τους νέους, των οποίων είχα την μεγάλη τύχη να είμαι αποδέκτης, ήταν επίσης χαρακτηριστικό της προσωπικότητάς της. Εγώ προσωπικά θα την θυμάμαι πάντα για την αγάπη και την υποστήριξη που μου έδειξε και τις πολύτιμες συμβουλές της στα πρώτα βήματα της διπλωματικής ζωής μου.

Στις κόρες της, τη Χριστίνα και τη Θεοδώρα, τις οποίες υπεραγαπούσε, εκφράζουμε τα πιο ειλικρινή συλλυπητήριά μας. Θα μας λείψει.

Άννα Μαλικούρη

Ειρήνη (Ρένα) Φατσέα

Πρόωρα αλλά όχι και απροσδόκητα απεβίωσε, τον Νοέμβριο του 2024, μια εκλεκτή Φίλη της Ακρόπολης και σπουδαία επιστήμων, η Ρ. Φατσέα.

Ήταν αρχιτέκτων διπλωματούχος του Αριστοτελείου

Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με πολυετείς σπουδές εξειδίκευσης στην Ιστορία και Θεωρία της Αρχιτεκτονικής σε κορυφαία Πανεπιστήμια των ΗΠΑ, όπως εκείνο της Οκλαχόμα (ΗΠΑ), το Τεχνολογικό Ινστιτούτο της Γεωργίας (GeorgiaTech) και το School of Architecture and Urban Planning του Massachusetts Institute of Technology (MIT), από όπου έλαβε και το διδακτορικό της δίπλωμα. Ο κύκλος των σπουδών της ολοκληρώνεται με μεταδιδακτορικές έρευνες με υποτροφίες στο Πανεπιστήμιο του Princeton και στο Getty Research Centre.

Η πανεπιστημιακή της σταδιοδρομία άρχισε με επταετή διδασκαλία, ως επισκέπτρια καθηγήτρια, σε Πανεπιστήμια των ΗΠΑ για να συνεχιστεί στην Ελλάδα το 2001, όταν εντάχθηκε ως μέλος ΔΕΠ στο Τμήμα

ΟΙ «ΦΙΛΟΙ» ΠΟΥ ΕΦΥΓΑΝ

Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πανεπιστημίου της Θεσσαλίας. Στη Σχολή αυτή δίδαξε έως τον θάνατό της με μια ενδιάμεση παρεμβολή διδασκαλίας, από το 2009 έως το 2018, στην αντίστοιχη Σχολή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.

Η Ρ. Φατοσέα αποτέλεσε μια ιδιότυπη περίπτωση στον ελληνικό πανεπιστημιακό χώρο. Ήταν πραγματικά εξειδικευμένη στο γνωστικό πεδίο, το οποίο δίδασκε, διαθέτοντας έναν ευρύτατο γνωσιολογικό εξοπλισμό, ο οποίος εκτεινόταν σε όλο το φάσμα της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής. Είχε αναπτύξει ένα ιδιον τρόπο διδασκαλίας αλλά και εξέτασης των φοιτητών, με επιτόπιες επισκέψεις, σχεδιαστικές προσεγγίσεις του ιστορικού δομημένου περιβάλλοντος και θεώρησή του μέσα στο σύγχρονο κοινωνικό, ιδεολογικό και πολιτικό του πλαίσιο και, ειδικότερα για την Ελλάδα, πάντα σε συνάρτηση με τις σύγχρονες τάσεις στην Ευρώπη. Απολύτως αφοσιωμένη στο λειτούργημά της ήταν άτεγκτα ανυποχώρητη όσον αφορά τις αρχές και τις πεποιθήσεις της –ανεξαρτήτως του προσωπικού κόστους– γεγονός που την έφερε σε σύγκρουση με ορισμένους συναδέλφους της, ιδιαίτερα κατά την θητεία της στο ΕΜΠ.

Τελειομανής και σε διαρκή προσπάθεια δημοσίευσης πρωτότυπων στοιχείων η Ρ. Φατοσέα άφησε σχετικά μικρό, σε σχέση με το εύρος των επιστημονικών της ερευνών, δημοσιευμένο έργο. Παρόλα αυτά, το δημοσιευμένο έργο της περιλαμβάνει σημαντικά άρθρα σε περιοδικά, συλλογικούς τόμους και πρακτικά συνεδρίων, ιδιαίτερα διεθνών. Είναι πραγματικά κρίμα που μια πρωτοποριακή, για την εποχή της, μονογραφία της πάνω στην αρχιτεκτονική της Οθωνικής Αθήνας με βάση τα συμβόλαια, που σώζονται στα Αρχεία, δεν είδε το φως της δημοσιότητας.

Οι «Φίλοι» της Ακρόπολης είχαν την τύχη να ξεναγηθούν, το 2015, από την Ρ. Φατοσέα σε δύο εμβληματικά κτήρια της Νεοκλασικής Αθήνας, την Ακαδημία Αθηνών και το Εθνικό Αστεροσκοπείο. Επίσης, το 2017, επισκέφθηκαν μαζί της το Οθωνικό κτήριο του Κέντρου των Μικρασιατικών Σπουδών στην οδό Κυδαθηναίων, την οικοδομική ιστορία του οποίου η Ρ. Φατοσέα είχε αποσαφηνίσει δια των αρχειακών της ερευνών.

Ρένα, θα σε θυμόμαστε πάντα με πολλή αγάπη, βαθιά εκτίμηση και θαυμασμό.

Φανή Μαλλούχου-Tufano

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΦΙΛΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΟΔΗΓΟΙ

(στα ελληνικά και αγγλικά)

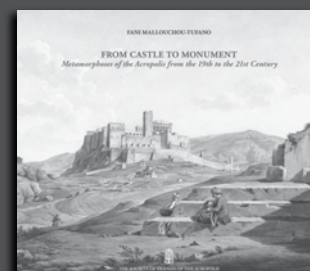
Στο Μουσείο Ακρόπολης, στα πωλητήρια των αρχαιολογικών χώρων της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αθηνών, σε βιβλιοπωλεία και στο Γραφείο της ΕΦΑ. Ο οδηγός «Ακρόπολη και Μουσείο» κυκλοφορεί σε εννέα γλώσσες: ελληνικά, αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά, γερμανικά, ισπανικά, ρωσικά, κινεζικά και ιαπωνικά

Επισκεφθείτε την ανανεωμένη ιστοσελίδα μας
www.acropolisfriends.gr

Η ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΦΙΛΩΝ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΦΑΝΗ ΜΑΛΛΟΥΧΟΥ-TUFANO

*Από Κάστρο σε Μνημείο
Μεταμορφώσεις της Ακρόπολης από τον 19ο στο 21ο αιώνα*

Στα ελληνικά και αγγλικά

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΜΑΣ

Στο Μουσείο της Ακρόπολης, σε βιβλιοπωλεία και στο Γραφείο της ΕΦΑ